శ్రీ

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధనాటకము.

ఇది

తృతీయాంకము సగమువఱకు

దాసు నారాయణరావు B.A., B.L., గారిచేతను,

తక్కినది

దాసు శ్రీరాములుగారిచేతను

రచియింపఁబడినది.

[illegible]

కాకినాడ.

శ్రీ సావిత్రీ ముద్రాక్షరశాలయందు

ముద్రింపించి ప్రకటింపఁబడినెు.

1907.

వెల రు 0-12-0 లు.

పీఠిక.

ఈనాటకము క్రోధిసంవత్సర చైత్రమాసములో (1904 యేప్రిల్) నారంభించి దాసు నారాయణరావు B.A., B.L., రెండంకములును మూడవయంకములో ఇ ఉపగ్రహంబులుగా మలినహేయనివాసములు అను వృత్తముసగమువరకును రచియించినపిమ్మట క్రోధిసంవత్సర భాద్రపదశుద్ధమున (1904 సెప్టెంబరు) రోగపీడితుఁడై యొకసంవత్సరముమాత్రము భూలోకమునందుజీవించి విశ్వావసుసంవత్సర భాద్రపద శుద్ధమున (1905 సెప్టెంబరు) పునరావృత్తి రహితశాశ్వతపదవినొందెను. అంతట అతనితండ్రినగు నేనతనియిష్టమును గైకొనియున్నవాఁడనైనందున ఆపద్యముయొక్క మూడవచరణమును మొదలుచేసుకొని తుదముట్టించితి.

ఇది ఆర్నాల్డుదొరగారి లైట్ ఆఫ్ యేష్యాననుసరించి వ్రాయబడినదిగాని కొన్నిచోటుల రసోచితముగా ఎక్కువచేయబడినది. కొన్ని భాగములు విడువబడినవి.

పదుగురికి తెలియునట్లు తేలికశైలిని వ్రాయబడినది. తప్పులు ఒప్పులు తెప్పలు అయినను సాధారణముగా నాటకము జనానందకరముగా నేయుండునని తలంచెదను. దృశ్యప్రబంధముగాన ప్రయోగకాలమునందు సరసులు రసము గ్రహింపవలయునుగాని పఠనీయమని యీనాటకపఠించినమాత్రముచే నట్టియానందము ననుభవింపవలను గలుఁగదు. ఎట్టులైన సజ్జనులకువందనములుచేసి తప్పులు క్షమింపంగోరెదను.

విధేయుడు

దాసు శ్రీరాములు.

శ్రీ రామ సహాయము.

సంగీత రస తరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ప్రస్తావన.

సూత్రధారుడు — (వచ్చి).

(సరస్వతీ ప్రార్థనము)

పాట.

దేవీ కటాక్షముం దమ్మమ్మ - దీనపాలిని
    దివ్య భవ్య సత్యధారు - దీప్త మూర్తినీ॥ దే॥
సత్యమైన వాక్యమిమ్మ - సర్వసాక్షిణీ
    జ్ఞానానూన మానసాన - సంనిధానమీ॥ దే॥
కలావతీ సుభంబులీ - గదే సరస్వతీ
    ఘనాఘనాభ వేణి వాణి - కలంక భంజనీ॥ దే॥

(గణపతి ప్రార్థనము)

పాట.

భజేహం - గజాననమ్
    ప్రియావనమ్ - ఫలాశనమ్॥ భజే॥
పరాత్పరమ్ - గణేశ్వరమ్
    మునీశ్వరమ్ - మహోదరమ్॥ భజే॥
సుధీవరమ్ - గుణాకరమ్
    సుధాంబరమ్ - సుబుద్ధిదమ్॥ భజే॥

(హారతిపళ్లెమును కనులనద్దుకొని లోపలయిచ్చి పువ్వులుచేతిలోనుంచుకొని)

(నాంది)

సూత్రి—

సీ॥ ఆద్యంతరహితాబ్జ జాండజాలమునాత్మ
విజ్ఞానదీప్తిచే వెలుఁగఁజేసి
సంఖ్యాతిగతభూత సంచయంబాత్మీయ
కారుణ్యజలధిమగ్నంగఁజేసి
సకలధర్మతమరా చారసంఘమునాత్మ
సంకల్పహోమాగ్ని సంస్కరించి
దుర్జ్ఞేయభవకర్మ దుర్దాంతఫలమాత్మ
దివ్యయోగప్రౌఢిఁదేటపఱచి॥
గీ॥ ధరనహింసయె పరతంధర్మమనుచు
పరమసౌఖ్యంబునిర్వాణ పదవియంచు
తత్త్వమెఱింగించు నవమావతారమైన
బుద్ధదేవుండుమిమ్ముఁ బ్రోచుఁగాత॥
(అని పుష్పములుసభమీఁదఁజల్లి)

నటీ! యీయాలస్యమేమి? ఇంకబయలుదేరవమ్మ.

నటి—(వచ్చి)

అయ్యా! వచ్చితి నేమియాజ్ఞ సెలవిండు?

సూత్రి—ఈరాత్రియందు ఒకరసవంతమైన క్రొత్తనాటకము నభినయించవలసి దని యీసభవారు సెలవిచ్చుచున్నారు. కావున నీశరదృతువునధికరిం-యొకపాటపాడుము.

నటి—చిత్తము. ఆలాగున నేజరిగించెదను.

పాట.

ఈశరన్మాసముఖము ఎంతయుసుఖమూ
కేశవుండునిదురవిడిచి మేలుకొనియెనూ॥ ఈ
ఆకసంబువిమలమాయె నభ్రరహితమై
పోకమ్రానుమిగులఁబండె జోకమీఱనూ॥ ఈ

ఎల్లమొదలరెల్లు పూతలేపుమీ ఱెనూ
    భిల్లివెదురుపొదలక్రిందఁ బాటఁబాడెనూ॥ ఈ॥
యతికివాల్గుసెలలవి యతిసాంతమాయెనూ
    ప్రతిఘటించియుద్ధమునకు రాజువెడలెనూ॥ ఈ॥
మందయానకంటదాయె మలయవాయువూ
    గందమొల్లదాయెకస్తురి కనకమాయెనూ॥ ఈ॥

సీ॥ విఱచినవరికంకిఁ గఱచిననోటితోఁ బలుకకరాచిల్కపాఱఁజొచ్చె
    క్రొమ్మావిలేలేఁ జిగురులేకమదమఱి కూయకకోయిలకొమ్మలెక్కె
    గగనంబుకైచూచి కార్మొయిల్ గనరాక పురివిప్పకయనెమ్మిపొదలదూఱె
    కోఁతవేగిరమునఁ గొడవలిచేఁబూని పాడకకాపెతపోఁడుఁబొచ్చె॥

గీ॥ మన్మథవికారహేతు సామగ్రికెల్ల
    నోరుమూయించెఁగాని యీశారదంబు
    శుద్ధతత్త్వప్రసంగైక బుద్ధులకును
    జ్ఞానచక్ష్యంబుఁగలిగించె సాధువగుచు॥

సూత్రధారమూర్ధన్యా! ఇంక నేమిసెలవు?

సూత్రి—మఱియిప్పుడే నాటకమునభినయించి యీసభను సంతోషపెట్టఁగలమో యాలోచించుము.

నటి—ఆలోచించవలసినదేమున్నది. మొన్న మొన్ననే విశ్వావసు సంవత్సరంబున దాసు నారాయణరావు పంతులు బి. యె. బి. యల్. గారును వారితండ్రిగారగు దాసు శ్రీరామపండితులవారును రచియించియున్న సంగీతరసతరంగిణి యను బుద్ధ నాటకమును మనభరతులందఱును జక్కఁగా నేర్చుకొనియుండిరిగదా! అది యీసభను సంతోషపెట్టునని నేనుతలంచెదను.

సూత్రి—నీయాలోచనము చక్కఁగానున్నది. అట్లే కావించెదముగాని త్వరగాఁబోదముపద.

(అని యిరువురు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ప్రస్తావనసరి.

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ప్రథమాంకము.

ప్రథమరంగము—అరణ్యము.

(దేవదత్తుఁడును సేవకుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.

దేవ—సేవకా! అల్లదే యొక రాయంచపిండును గనుఁగొమ్ము.

ఉ॥ నీలతరాభ్రభాగమున నిద్ధపుకాంతులు గ్రిమ్మరించుచున్
మాలికగట్టి పాఱు సుమమ్ముల భంగిఁ జెలంగి లీలవా
తూలహతిన్ విదల్చుచును దోరపుఁ బక్షము లల్లసల్లఁగన్
వేలకొలంది నంచలవిపంతగఁ జూడ్కు లవిందొనర్చెడున్॥

సేవకా! వింటను సాయకంబు సంధించి నా బాణవిద్యానైపుణ్యమును గనఁబఱచెదఁగాక.

సేవ—స్వామీ! అమోఘఫలసంధాయకంబగు మీ సాయకంబున కీ చిట్టిపిట్టలేమి లెక్క?

దేవ—సేవకా! అందుకై కాదు. హంసమ్ముల మాంసమ్ము మిగుల రుచ్యమ్మని వాకొందురు. కావున నేఁడు వీనిఁ బట్టి మాంసంబుఁ జవిఁగొనవలయును.

సేవ—దేవా! అట్లయిన వేగమే బాణమును సంధింపుఁడు.

దేవ—ఇదిగో సాయకము విడుచుచున్నాను. (బాణమును విడిచి పైకిఁ జూచి) ఔరా! సేవకా! ఈ యంచపిండు పరుగుపరుగున నెగురుచుంటచే నాకోల దగిలిన రాయంచ యాదూరముననున్న చెట్టులపట్టున వ్రాలియున్నట్లున్నది. పోయి వెదకి వచ్చెదముగాక రమ్ము.

సేవ—అల్లదిగో వటవృక్షముచాయను గూలెను. వేగమే రండు. (ఇద్దఱు ముందునకు నడుతురు).

(తెరయెత్తగా సర్వార్థసిద్ధుఁడును ఛన్నుఁడును బ్రవేశింతురు).

సర్వా—(హస్తమునఁబక్షితో)

చ॥ కటకటయెట్టికాలమిది గాడిలిసెచ్చెలియీపులుంగునే
కుటిలకిరాతుఁడస్త్రమునఁగూల్చెను తన్మృదులాంగకంబులన్
బోటుపాటుజారునెత్తురులు మోడ్చినచూడ్కులుజాలిగొల్ప నీ
చిటిపాటిమేనుఁజూచినను జిత్తమునీరయిపోవుజల్లునన్॥

మిత్రమా! ఈసుకుమారశరీరంబున నరంబులంటి గ్రుచ్చుకొనిన నూదివంటి యీశరీరంబుఁగనుఁగొమ్ము. (బాణము పెఱికి) అక్కటా! రాజహంసమా! నీవేమిదుష్కృతమొనర్చితివని యీదుష్టుండు నిన్నిట్లుగా శిక్షింపందొడంగె? కానిమ్ము ఛన్నా! నీయొద్దనున్న పానీయమిటు తెమ్ము. కాసంతనీరమ్మొసంగిన నీపక్షిరాజము సేదఁ దీర్చికొనునుగదా!

ఛన్న—రాజకుమారా! ఇదిగోఁ బానీయము. (ఇచ్చుచున్నాఁడు) దేవా! యీపిట్టం బడఁగొట్టినవాఁడెవ్వఁడో యీచాయలనేయుండును. వెదకిచూచెదఁగాక.

(దూరమునవెదురుగా)

దేవ—(దేవదత్తునితో) స్వామీ! అదిగో ముందరనెవ్వఁడో మనపిట్టంబట్టుకొనియున్నవాఁడు. (పాఱఁజూచి) ఓరా యెంతటిమూర్ఖత. స్వామీ! మఱియెవ్వరనుగారు. రాజకుమారుఁడైన సర్వార్థసిద్ధుఁడేసుమా!

దేవ—మూర్ఖా! ఎవ్వరైననేమి? నేనుగొట్టినపిట్టను వేఱొక్కఁడు పట్టుటకేమిక్షతంబు?

సర్వా—

పాట. కన్నడ—ఆదితాళము.

ఎటువలెఁగడఁగితి వింతటిపాపము॥ ఎటు॥
కటకటయెంతటి కఠినతఁబూనితి॥ ఎటు॥
నిసితశరమ్ముల నెత్తురుగుఱియఁగ
నశనముకొఱకై యంచలఁజంపఁగ॥ ఎటు॥

దేవదత్తా! జాలిమాలి నోరులేని యీపులుఁగు నీయట్లుఁగుల నలయించినదిచాలక యీలీలఁ గాలుద్రివ్వెరవ్వచేసెద వేల?

దేవ—రాజకుమారా! వాదులేల? అవును నాకోలతగిలి కూలినరాయంచను నాకిమ్ము
నటయును దోషమేయాయెనా?

గీ॥ ఎగసిమింటనుజరియించు ఖగములందు
నగవనమ్ములఁజరియించు మృగములందుఁ
దగిలిపట్టినవారి స్వాతంత్ర్యమెందు
దగవుదీనికిసుజనులు తప్పరెండ॥

సర్వా—దేవదత్తా! నీధర్మోపదేశములటుండనిమ్ము. కోమలాంగంబులును, స్వచ్ఛ
ములైన పక్షములును, స్వచ్ఛతరమైన మానసంబునుగల యీమానసౌకంబును
నీవేలహింసింపఁదలంచితివో యెఱుంగఁజాలనుగదా!

దేవ—ఆహా! ఆహారార్థమయ్యెను, వినోదార్థమయ్యెను.

సర్వా—(అధిక్షేపించి) ఆహారార్థమఁట. వినోదార్థమఁట. ఔరా! మాంసాహారుల
మానసంబెంతటి హింసకోర్చుచున్నది?

సీ॥ మేపిమచ్చికజేసి మెడదుఱ్ఱివ్రేయొకనాఁడు గొంతుఁగోసెడిజంతుహంతయొకఁడు
చిఱుతపాయమునుండి చేతులాఱఁగఁబెంచి కట్టిచంపెడుపాఱిశసూత్రియొకఁడు
దారిఁబోవుచునున్న నోరెఱుంగని జీవరాశిహింసించుపలాశియొకఁడు
దైవంబుపేరిట దయమాలిపసుల నోర్మ్యాసిఖండించెడిమూర్ఖుఁడొకఁడు॥

గీ॥ చండిమగటిమిఁ దమమేనికండక్రొవ్వుఁ
బెంపవేఱొక జీవిని జంపువారు
నిర్దయాత్ములుకఠినులు నీతిదూరు
లఖిలజగదపకారకులైనవారు॥

దేవ—ఔరా! రాజకుమారా! మిన్ను మన్నుఁగానక నన్నీరీతి నెన్నరానిమిన్నత
నంబున దూషింపసమకట్టితివి. నీకిదిధర్మంబుకాదు. నారాయంచను నాకొ
సంగుము.

పాట. జంఝూటి—ఆదితాళము.

విడువిడు రాయంచ విడువవదేలా
అడుగడుగున నిన్నడుగఁగనేలా
వడివడినీరీతి వాదములేలా॥ విడు॥

సర్వా— సరిసరియాపిరిసల్పెడు జీవీ
శరమునఁగూల్పనీ కరములెట్లాడెనో

కరుణయొకించుక కలుగకయుండెనో॥ పరి॥

దేవ— వెడవెడబింకము నుడివెదవేలా
పొడిపొడిమాటల బొంకెదవేలా
మిడిమిడినీతుల మీఱెదవేలా॥ విడు॥

సర్వా— కోరకోరయేటికిఁ గోరతనీకేటికి
మురిపెపుటంచల ముట్టఁగ నేటికి
పరిపరివిధములఁ బలుకఁగ నేటికి॥ ఐదు॥

తమ్ముఁడా! దేవదత్తా! దయారాహిత్యంబునకును గాఠిన్యంబునకును గ్రౌర్యంబునకును మూలబీజంబై తామసవృత్తికిఁ బ్రధానకారణంబై పలువిధంబులయిన రోగంబులకు సాధనంబైన మాంసభక్షణమును పెద్దలుగర్హింతురుగదా! అట్టిదానిని నీయట్టిజ్ఞానసంపన్నులైన మానవులంగీకరింపఁ బాడియగునే. అవియటుండఁగాఁ దమ్ముఁజూచునంతటి కన్నులకువిందొనర్చుచు సల్లాపముద్దుగ సంచరించుచు మురిపెముగా నెక్కలల్లార్చుచు వింతవింతగాఁ దలయెత్తుచు నేమేమోయాటలాడుచుఁ బాడుచుఁ దనలోఁదానేసంతసించుచు నేప్రన్నె మును బాపము నెఱుంగక యొరులకించుకయును బాధయొనర్పక మింటినంటిచరియించునోరులేని యీరాయంచ నలయింప నీకెట్లుమనసొప్పెనో యెఱుంగఁజాలనుగదా! సూదిమొనవంటి ముఖంబుగల నీశిలీముఖము పూవుమొగ్గవలె సుకుమారమైన యీహంసశరీరంబునఁ జివుక్కునఁ గ్రుచ్చికొనినప్పుడది యెంతగాఁ స్రుక్కెనో, యెట్టిబాధననుభవించెనో? ఆబాణప్రఘాతంబునకుఁ దాళకయెగయ నేరక రాతివలెనింగినుండి భూమికింబడువేళ నెట్లుపరితపించెనో యూహింపఁజాలవైతివిగదా! అనుజా! ప్రాణికోటికెల్లను సుఖదుఃఖానుభవంబులొక్కరీతినెయుండునుగదా! అట్టిప్రాణికోటి ననవసరంబుగాను వినోదార్థమయ్యును హింసించుట స్థూలసూక్ష్మశరీరంబులు రెంటికి నపాయకరంబేకాని ప్రయోజనమొక్కింతయు లేదుగదా! మనుష్యశరీరపోషణార్థమై భూతలంబున నానావిధధాన్యంబులును, ఫలంబులును, శాకపదార్థంబులును, పెక్కులుకొల్లలుగనుండఁ గ్రూరకర్మంబగు మాంసభక్షణంబునకు మనుజుఁడాసఁజెందనేల? దేవదత్తా! నాచేఁజిక్కిన యీరాయంచనీకిచ్చునదికాదు. వృథాకలహమేటికి? నాదయిన కారుణ్యబుద్ధిచే దీని నేనార్జించుకొంటిని. మాటాడకపొమ్ము.

దేవ—ఆహా! ఏమి యీరాజపుత్త్రుని వేదాంతము? నానాఁట వెఱ్ఱితనమునఁబడు
చున్నదే. అందుచేనొకయుక్తివెదకి వీనియున్మాదముపోఁదోలెదఁగాక.

(ఒకఋషిప్రవేశించును)

పాట. సురటి—ఆదితాళము.

ఋషి— దయాసత్యశౌచంబులే గురుతపఃఫలంబెంచున్ ఇల॥ దయా॥
తత్వముశాస్త్రము ధర్మములెల్లన్
ధర్మంబిదియంచున్ గణించున్॥ దయా॥
పరపీడనమే పాపంబనుచున్
ప్రాజ్ఞుఁడుయోజించున్ ద్యజించున్॥ దయా॥

దేవ—(తనలో) ఎవ్వఁడో మునివర్యుఁడిట్లువచ్చుచున్నాఁడు. ఇదిమంచిసమయము గదా! (ప్రకాశముగా) మునివర్యా! నమస్కరించుచున్నాను. వెదకఁబోయిన తీఁగపాదములఁదగిలెనన్నరీతిని మాపుణ్యవశమున మీదర్శనము చేకూరెను. ఆయెదుటనున్న రాజకుమారునకును నాకును నొకధర్మసందేహము కల్గి యింతవఱకును వాదులాడుచుంటిమి. నాకోలందగిలి నింగినుండి యాతని చేతనువ్రాలిన నారాయంచను నాకొసంగుమనిన నీయకున్నవాఁడు. ఇది యేటితగవు?

సర్వా—కరుణామయా! ఈపులుఁగు తనయొడలినంటిన బాణంబుతోఁగూడి బోట బోటనెత్తురులుగురియుచు నాకరంబుల దైవికంబుగావ్రాలిన, నాబాణము నూడ్చి నాశక్తికొలంది సాయమొసంగి ప్రాణరక్షణము సేయఁజూచుచున్నాఁడను. ఈపక్షిరాజముపై, దీనింజంపిన శత్రువునకుస్వాతంత్ర్యమెట్లుగలదు?

ఋషి—ఓహో! కార్యావసరంబున వేవేగంబోవుచున్న నాకిదియొక పెద్దచిక్కు పెట్టితిరే? రాజకుమారులారా! కానిండు. వినుండు.

గీ॥ బాణహతిఁదీర్చి పోనున్న ప్రాణమిచ్చి
కరుణఁజూపినమాత్రనే కాదుసుమ్ము
దైవికంబుగనొకనికై ధరణిఁగూలె
దేవదత్తార్థమిదికాదె తెలివిలేదె॥

రాజకుమారులారా! నేనింకనిలువఁదడవులేదు.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సేవ — రాజకుమారా! ఈహంసము దేవదత్తుని దేయనియును నీయది కాదనియును నీ ఋషి చెప్పిపోయె. మాపక్షిని మాకొసంగుము. (లాగిపుచ్చుకొనఁబోవును).

దేవ — ఔను. సేవకా! సరియైనమాట చెప్పితివి. పక్షి నొసంగకున్న నీవే గ్రహింపుము.

ఛన్న — పరిసరి. ఈఋషిసత్తముని వాక్యమును యథార్థముగా గ్రహింపనేరక దేవదత్తాఖ్యుని పలికినంతనే నీదేయనుకొంటివి కాఁబోలును.

సర్వా — ఆహా! యేమియీవినోదము! కారుణ్యబుద్ధి కనపఱచుటం జేసియును దేవుఁడే నాచేతం బనునట్లు చేయుటచే దేవదత్తం బగుటను, ఈపక్షి నాదేయని ఋషివక్కాణించెంగాని నీ పేరు దేవదత్తుఁడనియు నదినీసొమ్మనియు నతఁడె అఁగి చెప్పినది కాదు. కావున నీమానసశోకంబు నీకియ్యంబనిలేదు.

దేవ — (కోపముతో) సేవకా! వీనితో వాదంబదియేమి? వీనిస్వభావమిదివఱకే యెఱింగియుంటిమి. నానాఁటను న్మాదము ప్రబలమగుచున్నది. తొండముడిరి యీసరి వెల్లియుమ్యో. వీనింగూర్చి వీనితండ్రికడ నెఱింగింపవలసిన విషయము చాలఁగానున్నది. పోదము. రమ్ము.

(అని సేవకునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సర్వా — అవురా! కాలగతి! ఎంతవిపరీతముగానున్నది? మదమాత్సర్యాది దుర్గుణసమేతులై క్రూరులును, హింసాపరాయణులునగు మానవులకన్నులకు దయాసత్యాదిసాత్త్విక గుణంబులధర్మంబులుగానే తోఁచునుగదా!

గీ॥ పదుగురాచరించు పాపమేధర్మంబు
నీతిఁగలుపఁబోవ నిందయగును
కామిలోపహతుల కన్నులకఖిలంబు
లేనిపసిమివన్నె గానిపించు॥

(అని ఛన్నునితో నిష్క్రమించుచున్నాఁడు)

సంగీతరసతరంగిణి

యను

బుద్ధ నాటకము.

ద్వితీయరంగము—రాజసదనము.

(శుద్ధోదనుఁడు మంత్రి దేవదత్తుఁడు మిత్రాచార్యుఁడు ప్రవేశించుచున్నారు)

శుద్ధో—దేవదత్తా! నీవుపల్కినరీతియెల్ల నాహృదయంబునకు నిక్కువముగా నెకసపట్టుచున్నది. చూడఁజూడ నాకొమరునిచర్యలెల్ల నాశ్చర్యమునే కల్గించుచున్నవి.

సీ॥ శాత్రవసంహారపాత్రంబులైనట్టి క్షాత్రవిద్యలబుద్ధినలుపఁడౌర
రాజ్యతంత్రక్రియా ప్రాజ్యమార్గములందు ప్రాజ్ఞుఁడైబుద్ధినిల్పఁడౌర
రమ్యహర్మ్యతరాదికామ్యార్థవితతిపై సౌమ్యసుఖబుద్ధిఁజూపఁడౌర
శృంగారవైభవా సంగప్రియాలాప భంగుల్లసితబుద్ధిఁబడయఁడౌర

గీ॥ పలుకఁబలుకుచు వేఱొండు తలఁచునౌర
విజనతలమున నేమొ భాషించునౌర
తోడివారలజత విడనాడునౌర
జేలవలెనుండు నెఱుఁగంగఁ జాలనౌర॥

దేవ—మహాప్రభూ! ఆపక్షి నిదనయొడిలో నిడుకొని యాతఁడొందినదుఃఖమింతని వర్ణింపఁజాలనుగదా! ఇట్టిమూర్ఖతగల రాజకుమారుఁడెట్లు నీరాజ్యంబు పరిపాలించునో చెప్పఁజాలను. నోరెత్తిన నాతోఁదయుద్ధమునకు సిద్ధమాయెను. వీని నేమి సేయఁదలంచితివో నీవే యోజించవలయును.

శుద్ధో—ఆచార్యవర్యా! నాసుతునిజననంబు మహత్తరంబయినదనియును, నతఁడు నిరుపమశుభలక్షణలక్షితుఁడనియును, నఖండతేజోధనుండనియును సప్తద్వీపసంయుతంబగు భూతల్లంబేలు చక్రవర్తియైనఁగావలయుననియు లేకున్న ననమానతపోబలార్జిత తత్త్వజ్ఞానసంపన్నుండైనట్టి ధర్మసంస్థాపకుఁడైనను గావల

యనియు నసితుండనుయోగిపుంగవుండు నాఁడువచియించియుండె. సిద్ధార్థుఁడనియతనికిఁ బెద్దలుసార్థకనామధేయ మొసంగియుండిరి. ఈతనిలక్షణంబులెల్లఁ జూడఁజూడ వైరాగ్యసూచకంబులుగానున్నయవి. నాయట్టి చక్రవర్తికిం బుత్త్రుఁడై మహారాజ్యవైభవంబు లనుభవింపుచు జననీజనకులను మిత్త్రామాత్యవర్గంబునుఁగడఁద్రోసి పూవుగాకమున్నె పురువుబొట్టెనుచందంబున సన్న్యసించెనేని నాకయ్యది యెంతటివంతకలిగించునో నానోటనుచ్చరింపఁజాలనుగదా! కావున మీరెల్లరునవహితమనస్కులై పూర్వపర్యాలోచనము చేసి నాప్రియపుత్త్రుని రాజ్యవ్యవహారపరతంత్రుఁ జేయు నుపాయంబు సెప్ప వేఁడెదను.

మిత్త్రా — (ఆలోచించి) రాజా! భయంబునొందకుము.

ఉ॥ సన్న్యసనంబుగొప్పయని సంసరణంబు నసన్న యట్టి సా
మాన్యులు నైజధర్మములు మానినిగ్రహపాత్రులౌదురేమొ స
న్మాన్యుఁడు శాక్యవంశజుఁడు మానధనుండు భవత్సుతుండు రా
జన్యకులోక్తధర్మముల సారమెఱుంగనివాఁడె చింతిలన్॥

రాజేంద్రా! దైవజ్ఞులవాక్యంబు లొక్కయెడన మోఘంబులుగాఁ జూపట్టినను వేఱొక్కయెడ నిష్ఫలంబులుకానేరవు. కావున నప్యవస్థితఫలసంధాయకంబగు దైవజ్ఞవాక్యంబునకుగాను నీవింతవలవంత నొందంబనిలేదు. దైవవిధానంబెట్లున్నను పౌరుషప్రయత్నంబెల్లెడ నావశ్యకంబును గర్తవ్యంబును నగుటం జేసి నీకొమరుని బ్రాపంచికసౌఖ్యంబుల మార్గంబునఁ బెట్టుట మాకెల్లరకును విధి. కావున నట్టియుపాయము నాలోచింప మనమంత్రివర్యుఁడే యర్హుఁడని యోచించెదను.

దేవ — మహాప్రభూ! మహాయోగులన నైనను భోగులనఁ జేసి వేదాంతుల యుదంతంబులను గంతలుకట్టి కన్నులుమూసి మహర్షుల మనస్థైర్యంబును వెన్నవలెఁ గరఁగించి పరమహంసలయంతఃకరణంబుల నుయ్యేలలూగించి పరివ్రాజకులఁ బరిపరివిధములఁ బరిభ్రమింపఁజేసి యాచార్యపురుషులనెల్ల జారులంగావించి కాషాయవసనదండకమండలువుల వేసంబులనిపించి, సోకినమాత్త్రనవలపించి, యలయించి, సోలించి, సొక్కించి, తాలిమిఁదూలించి, కాలుఁగదలనీక బంధించి వైవఁజాలునట్టి లీలాదృష్టిపాతములుగల జగజ్జగిపాత్రియంపు వాలుగంటుల క్రీఁగంటిచూపులకుఁ జిక్కనియతీతులగు మానవులెవ్వరేని కనుఁగొనియుం

టివే? నీకుమారుండింక యౌవనక్రీడావిలాసముల చవియెఱుంగక బాల్యవిద్యాపరాయణుండై యున్నవాఁడు. అతని కొక గుణవతియుఁ గోమలాకృతియునగు యువతి నారసి వివాహము కావింపుము. వెనువెంట నే యిప్పుడాతని కింగల వికారంబులెల్ల నంతంబునొందఁగలవు.

సుఘో—మంత్రివర్యా! నీహితోపదేశంబున నామనఃపరితాపంబు నివర్తించెను. అయిన నాకొమరునకుం దగిన యువతీమణి నెట్లు సమకూర్పఁగలము?

మంత్రి—రాజా! నీకుమారుని డెందము నానందపఱుపఁగల కన్యాలలామ యెవ్వరో నీవును నేనును జింతింపఁజాలము.

ఉ॥ ఒక్కొకకంటికొక్కరితయుద్దిగఁ దోఁచు నెవండు దేనికే
చక్కఁదనంబుఁ జూచి మనసావరియించిరమించుచుండునా
దక్కఁగలారి కయ్యది వితర్కము సేయఁగరాని దౌభళీ!
తక్కరితుంటవిల్తునకు దారులుతుంటరిదారులేసునిరా॥

కావున నీకుమారుండు తనయిచ్ఛ మెచ్చిన మచ్చెకంటిని గూర్చికొనుట కొక యుపాయముఁ జెప్పెద నాలకింపుము. శాస్త్యలలో స్త్రీపురుషులెల్లరు నుగలసి లీలోద్యాన విహారంబులు సేయుటయు విలాసగోష్ఠిపరిసంగంబులును స్వాదుఫలాహారంబులును సేయుటయు నాచారమైయున్నదిగదా! కావున రాఁగల పర్వదినంబున సాయంకాలమున భవదీయభవనోద్యాన వాటికిం బురంబునంగల రాజన్యబాంధవులయందలి స్త్రీపురుషుల నెల్ల రావించి విందారగింపించి యచ్చటికే తెంచు ననుద్వాహితల కెల్ల నీకొమరునిచేఁ దత్తదుచితంబులగు బహుమానంబులొసంగునట్లొక యేర్పాటు కావింపుము. తత్సమయంబున నీసుతునకు వారిలో నేకన్నియ యాపైపు మనసునిల్చునో నీవును బరీక్షించి యాకన్నియ నే పరిణయమగునట్లు చేసెదవుగాక.

మిత్రి—మంత్రీ! నీబుద్ధిబృహస్పతికిని లేదుగదా!

కవిరాజవిరాజితము.

మనుజహృదంతరమానితవృత్తుల మారవిలాసవిహారములన్
గనుఁగొనదక్షుఁడొకండిల నెవ్వఁడు కామవశుండగుమాత్రి నెబం
ధనములఁ జిక్కనదర్పితుఁడందురు తద్దయుఁగన్నులుమూసికొనన్
మునియు నిజ్ఞానముపూనెనటందురు బొందనుగూలుచుభూమివరా॥

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

టివే ? నీకుమారుండింక యౌవనక్రీడావిలాసముల చవిఁయెఱుంగక శాస్త్రవిద్యాపరాయణుండైయున్నవాఁడు. అతని కొక గుణవతియుఁ గోమలాకృతియునగు యువతి నారసి వివాహము కావింపుము. వెనువెంట నేయిప్పుడాతని కింగల వికారంబులెల్ల నంతంబునొందఁగలవు.

సుఘో—మంత్రివర్యా ! నీహితోపదేశంబున నామనఃపరితాపంబు నిర్వర్తించెను. అయిన నాకొమరునకుందగిన యువతీమణి నెట్లు సమకూర్పఁగలము ?

మంత్రి—రాజా ! నీకుమారుని డెందము నానందపఱుపఁగల కన్యాలలామయెవ్వరో నీవును నేనును జింతింపఁజాలము.

ఉ॥ ఒక్కొకకంటికొక్కరితయుద్దిగఁ దోఁచు నెవండు దేనికే
చక్కఁదనంబుఁజూచి మనసావరియించిరమించు నామదిన్
దక్కఁగలారికయ్యది వితర్కము సేయఁగరానిదోభళీ !
తక్కరితుంటవిల్తునకు దారులుతుంటరిదారులేసుమీ॥

కావున నీకుమారుండు తనయిచ్చ మెచ్చిన మచ్చెకంటినిఁగూర్చికొనుట కొక యుపాయముఁ జెప్పెద నాలకింపుము. శాస్త్రములలో స్త్రీ పురుషులెల్లరునుగలసి లీలోద్యాన విహారంబులు సేయుటయు విలాసగోష్ఠిపరిసంగంబులును స్వాదుఫలాహారంబులును సేయుటయు నాచారమైయున్నదిగదా ! కావున రాఁగల పర్వదినంబున సాయంకాలమున భవదీయభవనోద్యాన వాటికిం బురంబునంగల రాజన్యబాంధవులయందలి స్త్రీ పురుషులనెల్ల రావించి విందారగింపించి యచ్చటికేతెంచు ననుద్వాహితలకెల్ల నీకొమరునిచేఁ దత్తదుచితంబులగు బహుమానంబులొసంగునట్లొక యేర్పాటుకావింపుము. తత్సమయంబున నీసుతునకు వారిలో నేకన్నియ యావైపు మనసునిల్పునో నీవును బరీక్షించి యాకన్నియనే పరిణయమగునట్లు చేసెదవుగాక.

మిత్రి—మంత్రీ ! నీబుద్ధిబృహస్పతికిని లేదుగదా !

కవిరాజవిరాజితము.

మనుజహృదంతరమానితవృత్తుల మారవిలాసవిహారములన్
గనుఁగొనదక్షుఁడొకండిలనెవ్వఁడు కామవశుండగుమాత్రినెబం
ధనములఁజిక్కినదర్పితుఁడందురు తద్దయుఁగన్నులుమూసికొనన్
మునియునిజ్ఞానముపూనెనటందురు బొందనుగూలుచుభూమివరా॥

(అందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

మద్రి—అతికించుకున్నాయి. తీయడంయెట్లా. యేడుపు పోనిస్తూ.

భద్రి—వుమ్మిరాచి తియ్యరాదు. చదుబుకొన్న భార్యమ్మర్లుకూడా వుమ్మిరాచి వుత్తరాలతికిస్తూవుంటారు.

మద్రి—అజిగురేమిటనుకున్నావు. కోడిగుడ్డుసొన. అయితే సర్వార్థవుత్తరాలెవ్వళ్లూయిప్పకుండా యీసంగల్పుతారంట నిజమేనా?

భద్రి—యిసంగల్పితే నాకినోడేసస్తాడుగాని అందులో యేముండదోసూతూ: యిందులో యిసంలేదులే.

మద్రి—(విప్పిచూచి) "మీ పుత్రమిత్రకళత్రసహితముగావిచ్చేసి" అందరినీరమ్మన్న మాటేరా.

భద్రి—అయితే సాధారణంగా శుభలేకల్లో "సకుటుంబసపరివారసహితంగా" అని వ్రాస్తారు. వీరిట్లారాశారేమిరా?

మద్రి—ఇదిగో యీమధ్య రాజాగారి పురోహితుఁడు మిత్రయ్యగారికిన్నీ వోరో సదువుకున్నా యనంట ఆయనకిన్ని దెబ్బలాటొచ్చింది. ఆసుబలేకల్లో రాసేది సుద్దబూతంట. తెలిసిందా.

భద్రి—సరిలే. పెళ్లుమాత్రిరంబాగా గ్యాపకంబెట్టుకో మరిల్సిమోకు. పోదాంరా.

(అని నిష్క్రమించుచున్నారు)

చతుర్థరంగము—ఉద్యానవనము.

(సర్వార్థసిద్ధుఁడును, ధన్నుఁడును ప్రవేశించుచున్నారు.)

సర్వా—ధన్నా! నేఁడు నామానసమునకింతటి యుత్సాహముకలుగుటకేమి కారణము?

సీ॥ పేద పెద్దయటంచు భేదంబులరయక బంధువులర్వాడు సంభ్రమమొయేమొ?
అన్యోన్యసంప్రీతి కాకరంబగునట్టి కూటంబుసమకూడు కూర్మియేమొ?
దుఃఖంబులను బారఁదోలి సౌఖ్యముఁగోలు సఖులఁగాంచెడి సంతసంబొయేమొ?
పూవుఁదోటలఁగమ్మ తావులీనెడు మేలుతీవెట్టులఁగాంచు తృప్తియేమొ?
గీ॥ పూర్వభవకృతసంస్కార బుద్ధియేమొ
యూహ సేయంగరాని యుత్సాహ మిదవె

మానసంబునకొకరీతి మార్పుకలిగెఁ
జిన్నెలివియెట్టిఫలము సూచించునొక్కొ॥

ఛన్న—రాజకుమారా! ఈయుత్సాహము శుభమునే సూచించునుగదా! అదిగో! రాజబంధువులందఱును విచ్చేయుచున్నారు. శుద్ధోదనమహారాజును గౌతమీదేవియును వచ్చియున్నారు.

(మంత్రి బంధువులు మొదలగువారితో శుద్ధోదన గౌతములు ప్రవేశించుచున్నారు.)

గౌత—నాథా! మనముద్దులకొమరుఁడగు సర్వార్థసిద్ధునిగూర్చి జనులాడికొనుపల్కులు విశ్వసనీయములుకావుసుమీ! ఆతనిమొగమెట్లువికసించుచున్నదో వీక్షింపుము.

పంచచామరము.

మొగంబునంగణింపరాని మొల్కనవ్వులూరగా
సగంబువాంచియున్నకన్ను జాణయించుఁదెల్పఁగా
వగల్నిగుడ్పఁగాఁబఱారు వన్నెమేల్మిమేనితో
మృగాంకబింబమోయనంగ మించియొగుదెంచెడిన్॥

శుద్ధో—ప్రాణేశ్వరీ! నేఁడీతనిముఖవికాసము నాకునువింతగనేయున్నది. ఇట్లుండుట మనయదృష్టమే. వేగమేయాతనింబిలిచి యిచ్చటికివిచ్చేసియున్న రాజశేఖరుల సన్మానించెదముగాక. (ముందునడచి సర్వార్థసిద్ధునిజూచి) కుమారా! సిద్ధార్థా! నాకోరికకు మారుసెప్పకవిచ్చేసియున్న రాజన్యవరులనుచితరీతినిమన్ననజేయుము.

ఉ॥ మన్ననఁజేసియన్యులను మాన్యులుగారెతలంపసజ్జనుల్
మన్ననుమిన్నుఁగానక ప్రమత్తులుగారెగణింపదుర్జనుల్
క్రొన్నెలఁగాంచిసంతసిలి క్రోలుఁజకోరమువెన్నెలన్
గన్నులునెత్తిఁబెట్టుకొని కాంచదుఘూకములోకబాంధవున్॥

సర్వా—తండ్రీ! నీయాజ్ఞశిరసావహించెద.

పాట. శంకరాభరణము—ఏక.

ఎంతయుసంతసమందుచున్ దయసేయన్ వేడెద - భూవరులనువినుము॥ ఎ॥
ఇంతులుబాలురునెల్లరుగూడన్

ఇంత యుసందియమందక యొందుక
వింత లెల్లఁగడు వేడ్కజనింపక
విలసిలుమనసుల వేమరుఁగనుఁగొన॥ నె॥

రాజులు—నయవిశారదులును నీతిపారగులును రాజకులాగ్రగణ్యులునైన మీయట్టి వారలకీమర్యాదలు సహజములేకదా! రాజా! మాకెల్లరకును నేఁడంత యును లేదు. అందఱము నాసీనుల మైత్రిమి. (అనికూర్చుందురు.)

మంత్రి—మహాప్రభూ! విచ్చేసియున్న పెద్దలకెల్లరకు శ్రవణానందకరంబుగాఁ గన్యకామణులు, గానరసామృతముఁగ్రోల నిచ్చవుట్టుచున్నదికదా!

శుద్ధో—అట్లయిన సిద్ధార్థా! నీస్థానమును నీవుగ్రహింపుము. కన్యలారా! కిన్నరలంబోలు మీమృదుకంఠనాళంబులతో గానంబుచేసి యెల్లరనానందింపఁజేయుఁడు.

కన్యకలు—(వరుసగానిల్చి)

పాట. యమున—ఏకతాళము.

మంగళమోహనశౌరీ - మంజులకంజవిహారీ
రంజితగోకులనారీ - భంజితనిర్జరవైరీ
నందసుతామురహారీ - బంధురమురళీధారీ
బృందావనసంచారీ - మందరభూధరధారీ॥

మంత్రి—బాలికలారా! గంధర్వకాంతలకును సందరానిస్థాయిపరిచారముచేసి మీరుపాడినపాటలకీసభికులహృదయంబు లానందపారవశ్యంబునొందియున్నవి. రాజకుమారా! వీరలకింక యథావిధిఁబారితోషికములీయ వేఁడెదను.

సర్వా—మంత్రీ! అట్లే కావించెదఁగాక. (కన్నెలతో) కన్యకలారా! మీరెల్లరు నొక్కరొక్కరుగా నేతెంచి మీరుచదివినపాత్రంబులఁగల కొత్తపద్యము లెవ్వరైన మీయిచ్చవచ్చినవానిం బఠించి బహుమానంబులఁగైకొనుఁడు.

కన్య—గీ॥ సింగమునకునోట శిరముఁబెట్టఁగవచ్చుఁ
దాచుబాముకోఱఁ దాకవచ్చుఁ
గఱకుటమ్ముపైనఁ గన్ను మోపఁగవచ్చుఁ
జెడిపతోడిచెల్మి సేయరాదు॥

సర్వా—బాలికామణీ! ఈయంగుళీయకముఁగొమ్ము.

కన్య ౧—మహాప్రసాదము (అని పుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

కన్య ౨—గీ॥ దొండపండుఁ గోరుఁ దోరంపుఁ గీరంబు
నంబుజంబుఁ గోరు హంసయెందు
కుసుమరసముఁ గ్రోలఁ గోరుఁ దుమ్మెదఱేఁడు
వారివారి రుచులు వేఱు గావె॥

సర్వా—యువతీమణీ! ఈరత్నకంకణమును గొనుము (అని యిచ్చును).

కన్య ౨—(స్వీకరించి) మహాప్రసాదము (అని స్థానమును జేరును).

కన్య ౩—గీ॥ పూపజాబిలివలె మోము గల్గినగాని
వారిజాక్షి కీరవాణి యైన
కొలము గొప్పదైనఁ గోరిన సిరులున్న
జ్ఞానము లేకయున్న వనిత కాదు॥

సర్వా—పాలతీ, యీముత్యాలసరము గైకొనుము (అని యిచ్చును).

కన్య ౩—చిత్తము దేవా! (అని పుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

కన్య ౪—గీ॥ కార్శ్యమెంచువాఁడు శౌర్యవంతుఁడు గాఁడు
ధీవిశాలుఁ డెపుడుఁ దెలిసెననఁడు
జ్ఞానియైనవాని జనులెఱుంగఁగ లేరు
నివురుగప్పియున్న నిప్పుసుమ్ము॥

సర్వా—వధూమణీ! నీవాక్యములు కడుహృద్యములు. ఈరత్నహారముఁ గైకొమ్ము (అని యిచ్చుచున్నాఁడు).

కన్య ౪—మహాప్రసాదము (అని పుచ్చుకొని స్థానమును జేరును).

సర్వా—ఇతరబాలికలారా! మీమీ బహుమానములు స్వీకరింపుఁడు॥

ఇతరకన్యలు—మహాప్రసాదము. ధన్యులమైతిమి దేవా! (అని పుచ్చుకొని స్థానముఁ జేరుదురు).

యశోధర—(చేతులు హృదయమునుంచి కనులెత్తి చూచి)

గీ॥ పొంగుచున్న ప్రేమపారలి పైఁబడుగాని
దాచియుంచ నెరితరముగాదు
వెల్లి విరిసి యేఱు విచ్చలవిడి పారు
కడలిఁ జేరి నిలుచుఁగలక విడుచు॥

సర్వా—(తనలో) ఔరా! ఈనిర్మలాంగిసౌభాగ్యమేమి? ఈలెక్కలేనిచక్కఁదనము, ఈకన్నియ మున్నెన్నఁడోనన్నెఱింగియున్న చందమునఁ గన్నులతో సన్నఁజేయుచున్నట్లున్నది. (పాఱఁజూచి) కానిమ్ము. (వెదకిచూచి దగిన యాభరణముఁగానక).

ఉత్సాహ॥ జనమనోహరాంగినీదు చక్కదనము నెంచినన్
ఘనమనీష నెంచిచూడఁ గాన్కయే మొసంగినన్
దనివిఁదీరరామి నేమొ దైవికంబు గానిటన్
గనులకొక్క భూషణంబు గానరాకయుండెడిన్॥

ఔరా! యిప్పుడొక్కభూషణమైనను లేకయుండెఁగదా!

యశో—కం॥ భూషణముకాదు గౌరవ
భాషణము లెవిలువలేని పసదనములగున్
యోషాహృదయాకర్షణ
భూషణభాషణము లేల బుధజనవర్యా॥

సర్వా—(తనలో యశోధరనుజూచి) భళీ యీయెన్నరానిమిన్నదనము. ఇట్టియంగసౌభాగ్యమెందుగనుంగొనగలము?

సీ॥ మేనివెల్లువగుంపు మించిచెంతలముంచి పాలసంద్రపుఁదీరిఁబరిఢవిల్ల
తేమతీరగుమోము లేఁతవెన్నెలఁగాయు బాలచంద్రునిభాతిభాసిలంగ
కొమ్మవాతెఱమీఁది కమ్మపలుకులపొల్పు లమృతధారలఁజిమ్ములాడుచుండ
తరళాక్షికనుచూపు కిరణంబులుడివోని వజ్రకాంతులవైభవంబుసూప॥

గీ॥ భువనమోహనరూపంబుఁ బూనిభువిన
లంకరించెదుశృంగార లక్ష్మియనఁగ
నెదురనిల్చినయీకన్నె నెన్నరాని
సంతసమునించె నామది సంచలించె॥

(అని తనమెడలోనున్న హారమొసంగఁదలఁచి) మనోహారిణీ! అచ్చమైన యీపచ్చలహారము నీయిచ్చసమకూర్చుగాత. (అనియిచ్చుచున్నాఁడు).

యశో—(గ్రహించి స్థానముచేరును).

గౌత—ప్రాణేశ్వరా! నీకుమారశేఖరుని ముఖవిలాసమును జూచితివే చక్కఁదనాలయిక్కయగు నిక్కన్నియ యున్న తెఱంగును గనుంగొనుము.

ఉ॥ మున్నొక వేళ నెక్కడయొడఁ బూర్ణపు నేస్తము సల్పినట్టి లీ
కన్నియతోడ నీసుతుఁడు గన్నులు కన్నులఁ జేర్చి పల్కుచో
స్విన్న సుధాకర ప్రతిభఁ జెక్కొనె మోముకళాకీర్ణమై
వెన్నెలఁ గాచె లేనగవు వెల్లుల పేరిటఁ బేర్మి నెంచుచున్॥

శుద్ధో—ప్రాణేశ్వరీ! పరమేశ్వరుని కరుణాలవంబు మనపైనుండె నేయని విశ్వసింపుము. సర్వార్థసిద్ధునకును యశోధరకును బరస్పరానురాగము దయించె ననుకొనుటకు సందియంబేల? కానిమ్ము. ఇంతటనీ సామాజికుల నెల్లర వారివారి నెలవులకు వీడ్కొల్పి యా వెనుక నీపరిసంగము ననుందుముగాక: (సర్వార్థసిద్ధుని జూచి) కుమారా! విచ్చేసియున్న బంధుమిత్రబృందమ్ములకు విందొనర్ప నానావిధఫలంబులును భక్ష్యంబులును నావలి దెసన మర్పఁబడియున్నవి. కావున నెల్లను నటుబోవలయును. బంధులారా! మిత్రులారా! మీరెల్లరు నట్లు విచ్చేయ వేఁడుచున్నాఁడను.

మంత్రి—సేవకులారా! సర్వమును సిద్ధముగా నున్నది కదా!

సేవ—దేవా! సర్వము నీవలకే యమర్పబడియుండెను.

దేవదత్తుఁడు—(కోపములో) ఔరా యీ రాజపుత్రుని కపటవేదాంతము. ఇట్లే కదా జనుల చిత్తములను విత్తములను హరింపవలయును. (అని గ్గున వెడలిపోవును)

శుద్ధో—బంధువులారా! మిత్రులారా!

అందఱు—శాక్యవంశభూషణా! జయమగుఁగాక.

పాట. కనడా.

రాజచంద్ర భూజనేంద్ర సుధీజనాగ్రణీ
తేజోరాజిత ధీర పరాక్రమ దివ్యకృపాజలధీ
రాజుల శాక్యుల రాజపదంబున రమ క్రీడించుచు మించుమ
వాజిహస్తిచయ వాహనాది బహువైభవములు విలసిల్లన్
బహుతర ఘనతర పటుతర గురుతర ధరణీధరవర శ్రీ॥

(అని యందఱు నిష్క్రమించుచున్నారు)

ఇది

ప్రథమాంకము.

ద్వితీయాంకము.

ప్రథమరంగము—పురవీథి.

(ధన్యుఁడును దేవదత్తుఁడును బ్రవేశించుచున్నారు).

పాట. అఠాణా—ఏక.

దేవద— తగదుతగదిక తగదుఁనీకిది
తరవుగాదని తగ నెఱుంగుము
మగువపైనిటు మరులుగొలుపఁగ॥ తగ॥
వలదువలదిటు వలదుగరువము
తులువతనమునఁ బలుకులాడఁగ
బలముదెలియక చలముబూనుట॥ తగ॥

ధన్యా! యీకన్నియకై మీరాజకుమారుని బరితపింపవలదనియడుగుము. నిరర్థకమైన యాసచెందవలదని వక్కాణింపుము. ఆసుప్రబుద్ధుఁడైనను తన కూఁతునీతనికొసంగ నతని సామర్థ్యమున లేదుసుమీ! శాక్యులలో ధనుర్విద్యానైపుణ్యములేనివానికిఁ గూఁతునొసంగిన వెలిపెట్టుదురు. వేయేల? స్వయంవరప్రకటనంబుసేసి యోధకలానైపుణినరసి యందుమెప్పువడసినవానికేగాని యన్యులకాకన్యను సుప్రసిద్ధుఁడీజాలఁడు. మీరాజకుమారుఁడో యడవులలోఁ గందమూలములభక్షించి తపమాచరించుకొనవలసినవాఁడయ్యెను. ఎందునకో యానారీమణిపై పిచ్చిమోహమువహించియున్నవాఁడు. వలదనివారింపుము. ఈదేవదత్తునకారమణీలలామంబు హస్తగతంబైయున్నదని యెఱుంగుము.

ధన్య—ఆకామిని కామించియున్న కాముకునకుంగాక యన్యులకాకన్యయెట్లులభింపఁగలదు.

దేవ—కామినులమోహమనఁగ నేమోయెఱుంగుదువే?

ఉ॥ చందురుశీతరశ్మి మెయిజల్లునవారిబుహిమాంబుశీకరం
బెందునిజంబులేక మిడిసెండఁబుట్టెడిసెండమావురే
లందునఁబాంథులర్థి వెసనలంచెసుదోఁగ వెలుంగుదానికై
డెందముగాసిపెట్టుకొని డీకుపడందగు నేబుధాళికిన్॥

ఛన్న—అట్లైన నాచిన్నది నీకుమాత్రమునిశ్చయమెట్లు ?

దేవ—ధనుష్కలాకలాపంబెల్ల విలాసంబుగానవలోకించునాకుంగాక యన్యులకాకన్యదక్కునా ?

(ఇద్దఱుబ్రాహ్మణులు ప్రవేశించుచున్నారు).

బ్రాహ్మ ౧—(కోపముతో, తొందరతో) ఆశే యేనాఁడూలేనిది యీనాఁడురమ్మంటే వస్సుందషయ్యా! యేకులంలోమర్యాద ఆకులంలోందే. "అష్టవర్షాభవేత్కన్యా" అన్నాఁడు. గనుక యెనిమిదేండ్లువచ్చేసరికి ఆఁడుపిల్లకు మనలో వివాహంఅయితీరవలె. ముక్కుపచ్చలారని మూఁడేండ్లకూనను మూఁడువేలుపుచ్చుకొని ముసలివానికి అంటగట్టించావు. ఏదీ ఆపనిచేయమని ఆరాజులతో చెప్పు, చెప్పుతీసుకొనితన్నుతారు. స్వయంవరంలేకుండా పెళ్లిచెయ్యమంచావేమిషి? యేదీయేగృహస్తుయింట్లోనైనా భోగంమేళం సంభావనాలేకుండా పెండ్లిచేయించు. చూస్తాం. పెళ్లికట్నాలుమానిపించు పెద్దలంతాచేరి ఆవరుసనుసభలుచేస్తారే.

బ్రాహ్మ ౨—అదికాదయ్యా! స్వయంవరం అంటే భాగానేవుంఛుంధిగాని కోరినవారిని పెండ్లాడడానికి ముందుగావచ్చినవాళ్లందరికీ దెబ్బలాటపెట్టడంవస్తుందయ్యా.

ఛన్న—దేవదత్తా! యీబ్రాహ్మణులెవ్వరో స్వయంవరమనుచున్నారు. ఏస్వయంవరమో అడిగిచూచెదను. బ్రాహ్మణులారా! స్వయంవరమనుచుంటిరెవ్వరిదయ్యా!

బ్రాహ్మ ౧—సుప్రబుద్ధమహారాజు ముద్దులకూఁతురు యశోధరకు.

దేవ—(తనలో) యశోధరకు. అవురా! ఈనామధేయము నావీనులకెంతరుచ్యముగానున్నది? (ప్రకాశముగా) విప్రులారా! ఎప్పుడుజరుగఁగలదు?

బ్రాహ్మ ౨—ఎప్పుడోనా వచ్చేబృహస్పతివారమునాఁడు. ఇవిగో రాజులకందఱికిని శుభలేఖలిచ్చినారు. మహారాజా మీరెవ్వరోతెలియదు. మావాఁడు వర్తికొంతకాయ. తెలిసికొంత తెలియకకొంత ప్రేలుతూవస్తూవున్నాఁడు హెచ్చుతగ్గులుక్షమించండి మహారాజా!

దేవ—విప్రులారా! ఆసుప్రబుద్ధమహీపతి తనకూఁతునెవ్వనికొసంగఁ దలంచియున్నాఁడో యెఱుంగుదురా?

బ్రాహ్మ ౧—(రెండవవానితో) ఓయీ మీరెవ్వరో రాజబంధువులు. జాగ్రత్త. నోరు గాచిమాట్లాడు. మహారాజా! ఎందుకు. అడుగుతారూ. కూతురుకీ తండ్రికీ యెట్లావుండాలో అట్లావుంది. ఆచిన్న దానికేమో రాజుగారి కొడుకు మీఁదవున్న దప. తండ్రికేమో మరెవ్వరిమీఁదనోవున్న దంటారు.

దేవ—భళా! విన్నావుకదా! మరెవ్వరోయనఁగా నీదేవదత్తుఁడేయని యెఱుంగుము.

చన్న—దేవదత్తా! దంభప్రలాపములేల? స్వయంవరమునాఁడుగదా యెవ్వరిశక్తి సామర్థ్యములెట్టివో తేటపడును. నాకిక సెలవిమ్ము.

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

బ్రాహ్మ ౧—అయ్యా! మీరెవ్వరో యెఱుంగమని మనవిచేస్తే సెలవివ్వకపోత్తిరి. మాటలధోరణిచూస్తే అందుకోసమే తంటాలుపడుతూవున్న ట్టుతోస్తుంది. ఎవ్వరైనాపరే మామీఁదమాత్రం సంపూర్ణానుగ్రహంమాత్రంవుంచాలే మహారాజా!

దేవ—(తనలో) ఔరా! యీవిప్రులధాండసవృత్తి. (ప్రకాశముగా) బ్రాహ్మణులారా! మేముకోరినకార్యము ఫలించినవెనుక నడుగవలసినదానినిప్పుడే వేగిరపడియడిగెదరేల? ఇదియేమియవివేకము.

బ్రాహ్మ ౨—ఒరేయ్. నీకుబుద్ధిలేదూ. ఆయనకే యేమీలేదు నీకేముందిరా. ఆలూలేను చూలూలేదు కొడుకుపేరు సోమలింగమన్న ట్లున్నది. అయ్యా! తమ సంగతికాదు. తమమాట అనుకోవద్దు.

బ్రాహ్మ ౧—లేదుమహారాజాలేదు మీరనుకొన్న దికాదిది. అదికాదు. తప్పుమాటాడితిమి క్షమించండి. మహారాజా! సెలవిప్పించండిపోతాము.

(అని ఇద్దఱు నిష్క్రమించుచున్నారు).

దేవ—ఆహా! యీబ్రాహ్మణులు కుమార్గముగోయవారవలెవచ్చి పరమనికృష్టవాక్యములాడిపోయినారు. అయిననేమి.

గీ॥ సందియపుమాటలెవ్వరేమందురేని
పట్టువీడుటసరిగాదు పటువుగాదు
సుప్రబుద్ధుఁడునావంకఁ జూచుచుండఁ
గన్యకామణిచిత్తంబుకరుగకున్నె॥

(అని నిష్క్రమించుచున్నాఁడు).

ద్వితీయరంగము—ఉద్యానభవనము.

(కమలయు, కాంతిమతియు, యశోధరయు బ్రవేశించుచున్నారు).

పాట. జంఝూటి—ఏక.

యశో— చిత్తముదాఁచఁగఁజాలా—చాలా॥ చిత్త॥
చిత్తజాఁడీగతి చిత్తము నేచఁగ
చింతలవంతలనింతల జీవింతునా॥ చిత్త॥
మనసునఁగోరిన మనసిజాకారుని
మానఁగమానఁగలేనుగా మనలేనుగా॥ చిత్త॥
వినఁజాలవీనుల జనకునిపల్కుల
వేలుఁగఁగోరఁగనేరఁగా మనసారఁగా॥ చిత్త॥

చెలులారా! దైవమునన్నీ యెనలేని యాపదలపాల్సేయనేటికి? ఎన్నఁడు నే పూరుషునిపైని బ్రసరింపనేరని నామానసము నాఁడారాజకుమారుని మంగళాకృతి నాకంటికొనచూపులనంటినంతనే పూవుమొగ్గవిచ్చినచందంబున వికలంబుగానేటికి? కానిమ్ము. నాఁడేయాసకలగుణాభిరాముఁడా మనోహరమూర్తి నాపైఁదనకుజనియించినమరులు కమ్మతేనియలుగొలుఁజిమ్ము తనమన్నన మాటలఁచే సన్న చేయనేటికి? ఇన్నియును గులుతెలిఁగియును నాజనకుండును నాపురుషాగ్రగణ్యుండు మహారాజకుమారుండని లేశమైనగౌరవముల జూపక యీరీతినిబట్టుపట్టియుండనేనేమి సేయుదానను.

కమల—కాంతిమతీ! ఈబాలికామణికేడివచ్చినను విపరీతముగదా! నిన్న మొన్నటిదాఁకఁ బెండ్లియనుమాట కొనపెదవినుచ్చరించినమాత్రనే నిన్నును నన్నును మిగ్రింగఁజూచుచుండెను. ఆయుద్యానోత్సవము ఉద్యానోత్సవముగాక ఉద్వాహోత్సవమాయెఁగదా! ఆనాఁడావన్నెకాఁడు తనతోడనిచ్చదీర నిచ్చకములాడెనఁట. కనుసన్నలుచేసినాఁడఁట. ఈకన్నియయుఁ జిత్తమంతయును వెన్నవలెఁగఱఁగిపోయెనఁట. ఇంతమాత్రన కనపడినవారిపలుకులన్నియు ములుకులాయెనఁట. ఈతన్వికినీవేమూరుచెప్పుము. నావలనఁగాదుసుమా!

కాంతి—యశోధరా! మహారాజకుమారుఁడని గుణరహితుని బెండ్లియాడఁదలఁచితివే?

యశో—చెలులారా! ఏమీ మీమూఢత?

సీ॥ మర్యాదసహజమా మానవంతునితోడ జానకీవిభుఁడుసమానుఁడేమొ ?
శౌర్యమాతనిసొమ్ము క్షాత్రవిద్యలలోనఁ బరశురామునిఁబోల్పవచ్చునేమొ ?
సలలితాకృతిమహా బలపరాక్రమశాలి బలరాముఁడీడుగావచ్చునేమొ ?
కరుణాంబురాశియా ఘనమనోహరమూర్తి యదుకులాగ్రణిసాటియౌనోయేమొ ?

గీ॥ శాంతకారుణ్యరసమగ్న శౌర్యయుతుఁడు
ప్రబలగాంభీర్యచాతుర్య భాషణుండు
సమరసస్ఫూర్తి సజ్జన చక్రవర్తి
బుధజనస్తుతసత్కీర్తి పుణ్యమూర్తి॥

ఇట్టిపరమపావనమూర్తిగుణంబుల గుఱుతెఱుంగక తగనిమాటలుపలుకుట యుచితమా !

కమల—కాంతిమతీ ! తామునిఁగినదిగంగ తావలచినదిరంభ యను సామెతమనమెఱుంగమా ? ఆదేవదత్తునిపౌరుషము పసివానికిని ముసలివానికిని దెలిసియున్నది. ఈలతకూనకింతటి భ్రాంతియేల ?

కాంతి—కమలా ! అన్నియుఁదెలిసి యద్వైతమునఁబడుచున్న యీపడతితోనేమి చెప్పుటకునుదోఁచకున్నదికదా ! (యశోధరతో) యశోధరావినుము.

పాట. బేహాగ్—అట.

కన్న జనకునిమనసు గాసిపెట్టెదవే
మన్ననసేయకమాటలాడెదవే॥ కన్న॥

కమల— పిన్నపెద్దలమాటచిన్నబుచ్చెదవే
విన్నవారలలోన వెలితినొందెదవే॥ పిన్న॥

యశో— రాచకన్నియనిట్లువేచఁగఁదగునే
యేచరితముననైననిదిగననగునే॥ రాచ॥

కాంతి— గొనముదెలియని వానిగోరఁగనగునే
యొనలేనిసాహసమిటుబూననగునే॥ కన్న॥

కమల— మునువెన్కఁజూడక మూర్ఖింపఁదగునే
జనవాక్యమొక్కింతమనసుననిడవే॥ పిన్న॥

యశో— పాల్నీరువెడలింపబక్కములకగునే
పసగలరాయంచ పొసఁగించవలదే॥ రాచ॥

కమల—యశోధరా! మగవారిమాయమాటల కీరీతిమోసపోవుటచెల్లునే. మఱియు
కి తెఱ్ఱైన యారాజకుమారుని యాదేవదత్తునిగూడ మారుమాటాడనిచ్చియుం
డునే. ఇట్టిపూరుషులకెల్ల మాయయేపుట్టినయిల్లుగదా!

యశో—చెలీ! ఆమహాపూరుషుని మాయగాఁడనివచింప నీకునోరెట్లాడెను.

కాంతి—అట్లుగాకున్న నీపైనెక్కుడైన మోహముపూనియున్న వాఁడని నీకెట్లుతెలి
సెను?

యశో—చెలులారా! ప్రాణసఖులుగావున మీతోఁజెప్పెదనాలకింపుడు.

సీ॥ గండుతుమ్మెదరేపు నిండుకన్నులచూపు లేఁదమ్మిరెమ్మలఁబోలుఁజూపె
పండువెన్నెలగేరు పలుతీరుచిఱునవ్వు చెక్కుగులాబీలచెమరునించె
తేనెవానలనించు తేటమాటలచేత వలపువాకలనిండివరదలయ్యె
తొలకరికోలనితో దొరయుప్రేమఁడిదేలి యాత్మహంసంబునుయ్యాలలూఁగె
గీ॥ మనసుమనసునఁజేరె నిర్మలినభంగి
దనువులీరెండు వేఱను తలఁపువీడె
పరిగణింపఁగనేర నాభావగతిని
క్షణపునేస్తముతొల్లింటి జన్మఫలము॥

కాంతి—చెలీ! యీలేమకింక మనముచెప్పియొప్పింపఁజాలము. ఆమఁదిమివిధాత
తన ముదితనమ్మునూప నీసతీమణినిస్సృజియించె. కాకున్న నీవెట్టివేదాంతమొ
ట్లు గానలవడును? కమలా! ఈమగువ వలచిన మగవానిమగటిమియెఱుఁగుదువే?

కమల—ఎఱుఁగకుండుటయేమి? ఆకూరుఁడీగనైనఁ జంపరాదనిన నీనారీమణి చీమ
నైన ముట్టరాదనుప్రతివచించును. సరిసమానమైన దాంపత్యముగదా!

యశో—చెలులారా! మీరునన్నెన్ని కేరడములాడిన నాడుదురుగాక. యీసుగు
ణమూర్తిని నిరసనములాడిన నోర్వజాలనుసుఁడీ (తెరలోపల).

అమ్మాయీ! యశోధరా!

కాంతి—మీఅమ్మగారు పిల్చుచున్నది. పురమునకు వెలుపలనున్న వ్యాయామరంగ
మునకు నీవును రావలయుననికాఁబోలును.

కమల—చెలీ! రాజన్యులెల్లరును నేఁడుతమతమబలాలు ప్రకటించుకొనియెదరు.
మిక్కిలి వినోదముగదా! చూచెదముపోదమురమ్ము.

యశో—సఖులారా! నేనచ్చటికివచ్చునదిలేదు. నేయింటికిని సిద్ధార్థుఁడేజయము
నొందును గాక.

కాంతి—యశోధరా! నిశ్చయముగా నే నీమనోవల్లభుఁడు జయమునొందినయెడల మాకేమిబహుమానమిచ్చెదవు?

యశో—గీ॥ ప్రియుఁడు నిశ్చయముగ జయమునొందినవార్త
వింటినేని నాదు వీనులలర
సకియ నాఁడు నాదు సఖుఁడొసంగినరత్న
హారమొసఁగుదాన నడుగనేల?॥

కమల—కాంతిమతీ! కాంచితివే యీయింతికివార్త యెంతటిసంతసముపుట్టింపగలదో. యశోధరా! నీహృదయము నెఱుఁగఁగోరి కాంతిమతియిట్లువచించును గాని నీహృదయప్రియుఁడు నీపైఁబ్రేమచే నీకిచ్చినహారమును మేమపేక్షింతుమా?

(మరల తెరలోపల)

కాంతీమతీ! కమలా!

కమల—అదిగో! గుణవతీదేవిగారు తిరిగిపిల్చుచున్నారు పోదమురండు.

యశో—చెలులారా! మీరలు వేగమేపోయి నేరాఁజాలనని జననితోవచింపుఁడు.

కమలా, కాంతి—అట్లేకానిమ్ము. (అని నిష్క్రమించుచున్నారు).

పాట.

యశో— ఏ—మీ—సేయుదునో—యీవిధి—ఏమగునో—యెఱుఁగ,
నేమని నామది నెంతునో—ఏమగునోయెఱుఁగనీయది॥ ఏమీ॥
(అని నిష్క్రమించుచున్నది).

తృతీయరంగము—రాజవీధి.

(దేవదత్తుడు, నందుడు, భుక్కుండుడు ప్రవేశము).

దేవ—చూడనేతెంచినరాజులకందరికి నింతపక్షపాతమా! సర్వార్థా నీభాగ్యము చాలింపుము.

శా॥ వ్యర్థాలాపము దంభముక్తి ఖలము దుర్వ్యాపారనైపుణ్యమీ
యర్థంబుల్ కారగావు చూపఁజనిన్ దార్థంబులైతోఁచవే
సార్థక్యంబుఁ బహించెనందుమదిలో సర్వార్థసిద్ధామన
స్సార్థంబూని వరింపనేటికిక నీప్రాగల్భ్యముల్ మానమా॥

ధనుర్విద్యాకౌశలంబు లేశంబును లేకయున్నను తనచేతికార్ముకంబు మంచిదై యుంటచే నంతవరకైనగెంతులువైచె. అట్లుగాకున్న నేమగును? అశ్వారోహణమున నోనందరాజా! నీవెక్కినవాజికంటె నారాజతనయుని తేజీతేజుమీరి యుండలేదా. అన్నియును దెలిసియు వచ్చినరాజులు పక్షపాతము పూనుటకు గారణము నీవెఱుంగుదువుగదా.

నంద—ఆసుప్రబుద్ధుని చెల్లెలు మంజులాదేవి అన్నిటికిని నెఱజాణగదా. దేనికైనను ముందుగా తలయూచి చిఱునవ్వునవ్వుటయును వచ్చియున్న రాజులమొగంబులనెగదిగఁజూచి కనుగీటి చప్పటులుగొట్టుటయు, వీరందరును, అతలిరుబోణి సేవరించుటకే తెంచినట్లు ఆమెవలలోఁబడి సిద్ధార్థుని మెచ్చుకొనుటయు నెంతవినోదముగానున్నది!

భుక్కుం—మీపరాజయమునకు మాత్రము వేఱుకారణమేమికలదు.

దేవ—ఏమిభుక్కుండా! అట్లాడుచున్నావు.

భుక్కుం—సీ॥ గెలుతువైతూపుల గజిత్తువైచూపుల సాలించితిరి రాజచంద్రులార
మేలైనరథముల మీమనోరథముల వెడలించితిరి మహావీరులార
మురువైనమీసల మరునిపేరాసల దిద్దియుంటిరి మేరుధీరులార
తురగంపుదాటుల గరువంపునీటుల చూపబూనిరి దొడ్డశూరులార

గీ॥ వచ్చియుండినకార్యంబువాసిదక్కె
మెచ్చులాడుల మెప్పించునిచ్చ హెచ్చె
డెందములు మీకు జెందర వందరయ్యె
చపలచిత్తులకేరీతి జయముగలుగు॥

ఆమంజులాదేవి చిఱునగవువ్రాలికజేసెగ్గల మీకేమైనన మాటగట్టుకొంటిరా ఆపాలతిపలుకులకు ఒక్కనచక్కరపలుకుల కేమైనఁజప్పరించితిరే.

నంద—భుక్కుండా! నీపరిహాసమింక వలదు ఇదే తెలిసికొనుము. తుట్టతుదిపందెమింకొక్కటి నిలచేయున్నది. అందు ఈనందుఁడు జయంబునొందకయున్న మీరీనందునెందును గణనకుం దేకుఁడు.

భుక్కుం—అయ్యో నీమాటయనెట్టిదో మేమెఱుంగము.

నందు—ఎట్టిదని యెంచుచుంటిరి.

భుక్కుం—నీటిమాటతోటిసాటి.

నంద—అపజయమునకంటె నీవుకల్గించుపరాభవము హృదయభేదిగానున్నదికదా.

ఆఁడువానిని చూచుటతోడనా. మేము ఓడిపోయినది. భుక్కుండా! కాను
న్న దాని నాలోచింపుము. వేయిమందిజవ్వనుల నవ్వుమొగములుశంక లేక నా
వంకఁజూచుచున్నను నాధీరతనుంకింపఁజాలవని నమ్ముము.

భుక్కుం—వేయిమంది మందగమనలు గావలెగా.

గీ॥ కాంతిమతిదాసిదాని శ్రీఁగంటిమాపు
బండివలె నాటలాడించు బల్లిదులను
పలుక నేటికి నీమనో భావములను
మంచునీరెండవలెఁగరగించుగాదె॥

దేవ—ఛీఛీ! భుక్కుండా. దాసిచేతనా నాకుపరాభవము. స్వయంవరమునఁ గృ
తార్థుఁడనై యావెన్కమాపరిభావంబులఁ బ్రశంసించుకొనవలయునుగాక. నం
దరాజా! పోదమురమ్ము. (నిష్క్రమణము).

భుక్కుం—వీరికిప్పుడుబాగుగా పురియెక్కినది. భళి. వీరిదేహములే వీరికిఁదెలియక
యున్నవి.

పాట. మోహన—త్రిపుట.

మీరెకోపము యూరెమల్లవ దూరెనెమ్మదిజారెగా
కోరికలుమిత్రిమీరగను పలుమారుదలపునఁజేరెగా
నలుగునా బరగున అ నరుగునా తెలుగున అ
పనువుదోరగెను గరువమెసఁగెను చురితమెసఁగెను శిరమున॥ మీరె॥

(నిష్క్రమణము).

చతుర్థరంగము—స్వయంవరభవనము.

(శుద్ధోదనుఁడు, సుప్రబుద్ధుఁడు, దేవదత్తుఁడు, నందుఁడు,
భుక్కుండుఁడు, అర్జునుఁడు, సర్వార్థసిద్ధుఁడు, ఛన్నుఁడు,
మిత్రాచార్యుఁడు, మంత్రి, యశోధర, కాంతిమతి,
కమల, గౌతమీదేవి, గుణవతీదేవి, ప్రవేశము).

సుప్రి—రాజచంద్రులారా! ఇంకొకవిషయముమాత్రము పరీక్షకుమిగిలియున్నదికదా.

ఉ॥ సాలముజూడుఁడల్లదెలి శాలముమూలముదీని నెవ్వరే
వాలుననొక్క వ్రేటునన వారితభంగిఁగడఁగి రెండుగా
లీలవెత్రుంపఁగావలయు లేశముఖండము నట్టునిట్టుగా
దూలఁగరాదు శౌర్యగుణ ధూర్వహులార బలంబుచూపుఁడీ॥

భుక్కం—భళీ! ఇదేటివింతపరీక్ష.

క॥ చెట్టులుగొట్టెడువానికిఁ
బట్టెనొసంగెదనటంచుఁ బల్కితివిదియే
పట్టున మెత్తు రశూరులు
వట్టిదియాఘనతమాకు వద్దునృపాలా॥

రాజా మాకీస్వయంవరమక్కరలేదు.

కాంతి—గీ॥ ఆడతేకయున్న నోడుమద్దెలగాదె
చేతఁగాకయున్న రోతగాదె
పండులందకున్న బండ్లుబులియగాదె
మాటలేలధీరమాన్యులార॥

అర్జు—ఈపరీక్షలకుంగల ఫలమీవరకేమాకుఁదెలిసియున్నది. ఈవరకునడచిన అశ్వారోహణము ధనుస్సంధానము గదాచాలనము మొదలుగాగల పనులందీరాజన్యులెల్లరు ఎంతటిన్యాయబుద్ధిఁగనపరచిరో. ఇందును అంతేఅగును కానిండు. ఈవృక్షము నిప్పుడెతెగనరికెదఁగాక (కత్తియెత్తి చెట్టునుగొట్టి చేయినొచ్చి కూలఁబడి)

గీ॥ కేలుదద్దరిల్లె వ్రేలునొచ్చెనుగాని
చెట్టువీసమైనఁజెదరదాయె

భుక్కం—(కత్తియెత్తిచూచి)

గీ॥ మొ్రక్కవోయెఁగత్తి మొనయుఁదునిగిపోయె
నిలువనేలనిచట నేలఁగ్రాలి॥

అర్జు—(దిగ్గునలేచి నిష్క్రమణము)

అందరును—(చప్పటులు)

నందు—జయాపజయంబు లొక్కరిసొమ్ములుగావు, ఓడిపోయినవారు పారిపోవలెనా. ఈయశోధరపాత్రము రాజకన్యయై, ఇతరులుపాకపోయిరా.

భుక్కం—గీ॥ పరుగుబెట్టలేక పైబడాదూరని
పల్లుకష్టవిధముగాదె ప్రాబలులార

నందు—(తలయూఁచి) అట్లనా.

గీ॥ మేలమాడవలెను మెప్పులీవలయునో
కార్యసాధనమున గానుపించు॥

(కత్తియెత్తి కొట్టనేరక) ఔరా! అయఃపిండముకంటెను గాఢతరమైనచేవ గలిగిన యీవృక్షమొక్కండును ఖండింపఁజాలఁడు రాజన్యులారా! మానవ బలంబున కసాధ్యంబయిన ఈకార్యమింకొకరు నెరవేర్చినఁగదా మమ్మవిచ స్కరింపవలయును. చూచెదఁగాక. (కూర్చుండును).

భుక్కుం—అవును నేజెప్పియుండలేదా. ఈపనిమానవులకసాధ్యమని. ఆయాసపడి తిరి. విశ్రమింపుఁడు.

దేవ—సుప్రబుద్ధమహీపాలా! ఆలకింపుము.

క॥ శూరులనేకులుగలరీ
ధారుణినీయట్టిప్రబల ధర్మోద్దీప్తుల్
పౌరుషమునెంతురంత్రియ
నారీమణియిచ్చఁగొనరు న్యాయముగలదే॥

కావున నీపుత్రికమనంబున నన్యునిఁదలపోయుచుండెనని యూహించి యీ వెన్కనీశపథంబునకు వెనుకదీసెదవేమో.

యశో—చెలీ! నామానసమిప్పుడెంతో భీతిల్లుచున్నది. ఈదేవదత్తుఁడీకార్యము నిర్వ హించెనా నాకింకేమిశరణము. దైవమునేనమ్మియున్నదానగదా.

కాంతి—యశోధరా! భీతినొందకుము.

క॥ మాటలుకోటలుదాటును
పాటవమాసున్నయట్టి బంటులకెల్లన్
బోటిరో నీవాంఛలకే
నాటికిభంగంబురాదు నమ్ముసుశీలా॥

(ముందుకువచ్చి దేవదత్తునితో)

అయ్యా నీకేమిసంశయము, నిక్కముగా నీయశోధర యశోధరుడైన శూరవ రు న్వరించుఁగాని యన్యులదలంపదు.

సుప్ర—దేవదత్తా! కాంతిమతి యదార్థమువచించినది.

దేవ—(తనలో) ఔరా! యింక నీమాటవసందేహముపలదు, ఈకాంతిమతి తప్పక గల రాజన్యులనెల్లనేమో యాక్షేపించుచువచ్చె నాయెడలనో మిగులగౌరవముగా

ప్రత్యుత్తరమిచ్చె. అదిగాక ॥నీయశోధరయన్న॥ నాయశోధరే అగునని కాఁబోలు. నాకేదక్కునని యర్థముతోనన్నదిసుమా, అయిన నీకాంతిమతి యింకేమి చింతించుచున్నదో చూచెదఁగాక (కాంతిమతినిజూచును కాంతిమతియుఁ దిరిగిచూచును) చిఱునవ్వుజూడ నాయెడనభిమానమునే సూచించుచున్నది. ఇదిగో రాజన్యులారా! వృక్షకాండంబు ఖండించువాఁడను (కత్తినెత్తికొట్టబోవుచు కాంతిమతినే చూచును చేయివదలికత్తిపడును).

భుక్కం—భళీ సభ్యులారా! రెండుఖండములయ్యె నింకేమికావలయును.

కాంతి—(ఆశ్చర్యముతో) ఏవీ రెండుఖండములు.

భుక్కం—దేవదత్తుని మనఃకాండము ముక్కలై తునియలై శకలములై భగ్నమైపోయినను భగ్నముకానిరీతినే కనుపించుచున్నది.

అందఱు—(నవ్వి) చాలు. చాలు. దేవదత్తా. నీభుజబలము తెలిసినది. విచ్చేయుము.

దేవ—(కోపముతో) ఏమి యీపరిహాసము.

గీ॥ కత్తి నెత్తి వృక్షకాండ మేయఁగలేదు
కేలుసడలి నేఁగూలెకత్తి
పరువులెక్కగొనక పరిహసించితిరీవు
మ్రొక్కువాఁడ వెడలిపోవువాఁడ॥

(నిష్క్రమణము)

సర్వా—(మెల్లనలేచి మిత్రాచార్యునిఁజూచి) గురుదేవా.

ఉ॥ పిన్నతనంబునం గఱచి విద్యలఁ బెద్దలయొద్దనాఁడు నే
నన్నిటఁ గెల్చియుంటి భవదంఘ్రిసరోజరజోజవంబునన్
బోరిన్నతభూజమున్ బ్రబలభూపతిముఖ్యులు మెచ్చ రెండుగా
గ్రన్నన ద్రుంపనమద్భుజ బలంబు ఫలంబునొసంగ వేగురూ॥

(నమస్కరించును)

మిత్రా—(చేయెత్తి) సిద్ధార్థాసార్థక నామధేయుఁడవుగమ్ము.

సర్వా—(కత్తియెత్తి వృక్షమునుజూచి)

చ॥ జలజభవాండభాండమున సర్వచరాచరభూతకోటిలో
వెలసిసమస్తలోకములఁ బెంపభరింపహరింపనేమహా
బలముమొదల్తుదల్ కనక భాసిలునట్టిమహాబలంబుని
శ్చలితమనస్కతన్ దలతు సారభుజద్వయశక్తియుక్తికై॥

ఇదిగో వృక్షకాండము రెండుఖండములుగావలయు.

(కత్తితో నరకును)

అందఱు—భళీ సిద్ధార్థా భళీ.

సుప్రి—(యశోధర చేయిపట్టుకొని)

గీ॥ క్షత్రివంశమునను ఖ్యాతిఁగూర్చినయట్టి
ఘనుఁడుశాక్యశీతకరుఁడు నేడు
క్షాత్రవిద్యలందు జయమునొందెనుగాన
పెండ్లియాడుమమ్మ ప్రేమమీర॥

యశో—(సిద్ధార్థునికంఠమునఁ బుష్పమాలికను వైచును)

కాంతిమతి, కమల—

పాట. మోహన—ఏక.

జయముజయము శాక్యభూషణ శత్రుసంహరణా
శత్రుసంహరణా సర్వభూభరణా॥

(యవనిక పడును)

తృతీయాంకము.

ప్రథమరంగము—ఉద్యానభవనము.

కాంతిమతి, కమల ప్రవేశము.

కాంతి—చెలీ! నేడుమనపరిజనులు, సంపంగిపూబోదలకును సన్నజాజులకును సవరించిన బోదియలంజూచి మావిగున్నలనడుమనున్న నడుభావికెత్తియున్న జలయంత్రమును వెడలిపైకెగయు నీటితుంపురుల రమ్యతనుగాంచుచు నచ్చటచ్చట నీచిన్నియరటిగూనదొన్నె నిండబువ్వులేరితెచ్చునప్పటికే సంజపడి ప్రొద్దుగ్రుంకెను. ఇంకనీవీకుసుమసరములగ్రుచ్చి యశోధరకెప్పుడిచ్చివచ్చెదవు.

కమల—కాంతిమతీ! నీకింతవేగిరమేటికి. ఆడుచు పాడుచు నిమిషములోగ్రుచ్చెదము. ఇంతలో నీవీణఁగైకొని యొక్కగీతము బాడరాఁదా.

కాంతి—(పూవులు కమలచేతికిచ్చి వీణఁగైకొని)

కమలా! అట్లనే కానిమ్ము. ఇదిగో నాకుందోచినట్లు పాడుచుండెదగాని జాలము చేయక పూవులుగ్రుచ్చుము.

పాట. తోడి—ఉగోసంయోమట్లు.

సఖీమణీ చాలు సెయీ—జాలమేలా తాళజాలా
అకటా మరులు దాపజాల నలరుతూపులకాగజాల
నంగజు బారికి నిలువజాల నలసిసొలసియుంటి బాల
జాలమేల తాళజాల॥ సఖీమణీ॥

యశో—(వచ్చి) చెలులారా! నేడింకను పూవులుగ్రుచ్చుచునేయుంటిరే, యెన్ని సరములుగ్రుచ్చిరో చూడనిండు.

కమల—అవును నీజీవితేశ్వరుఁడేతెంచువేళయయ్యెనని మాకును దెలిసియేయున్నది. ఇవిగో గ్రుచ్చినసరములు. (సరములిచ్చును).

యశో—ఓహో నేడుమూడుసరములు రచించితిరి.

కాంతి—అవునే కమలా రెండుసరేకాని. మూడవదెందుకే.

కమల—మన యశోధరకడుపునఁ గనబోవుబిడ్డనికి.

యశో—పుట్టనిబిడ్డలకు పేరులు పెట్టెదని నిన్న దలు నెఱిగేయున్నారులే. ఎప్పుడు నింతేనీవు.

కమల—ఎవ్వరినైజముల నెవ్వరుమాన్పగలరు.

కాంతి—కమలా! వేగమేపోయి తీవపందిటిలోని గోర్వంకలకును కీరములకును ఫలంబులొసఁగి మన యశోధరకును మఱికొన్ని కొనివచ్చెదముగాకరమ్మ.

కమల—పోదమురమ్మ. (నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—(ప్రవేశించి ఆలోచించి)

ఔరా! నాజనకునకెంతవృథాభ్రాంతి ఎట్టితెలియనితనము. ఈశృంగారవనములా నామనోబలమునరికట్టునవి. ఈశిలాప్రాకారములా నాహృదయమును బంధించునవి. యింతమాత్రానసే శృంగారసాగరమున మునిఁగి మోహాబంధములఁ జిక్కికట్టుబడియుందునని తలపోసెఁగాబోలును.

సీ॥ మణిమందిరంబులా మనసునాకర్షింపకడలేని బ్రహ్మాండగణముగాక
నేత్రావియలరులా చిత్తంబుమఱపింప తత్త్వమార్గానుచింతనముగాక
తలిరుఁలశయ్యలా తాపంబులహరింప వైరాగ్యకృతదయావార్ధిగాక
సతులసావాసమా సౌఖ్యంబుసమకూర్ప నిత్యయోగాభ్యాసనియతిగాక॥

గీ॥ పూర్వభవసమార్జిత మోహబుద్ధిచేత
దగిలితిని గాక యిట్టి బంధనములందు
వడిగఁ బోవలెనిఁక గాలవశముచేత
జ్ఞానమార్జింపబోధింప జనులకెల్ల॥

అట్లయ్యును నామనోరథమును నెరవేర్చుకొను నుపాయము గానరాకుండుటచే నామానసమెంతయును తహతహపడుచున్నది గదా. ఏదియెట్లున్నను నాకీయుద్యానభవన నివాసము కారాగృహవాసమట్లున్నదే. ఔరా! నాసోదరులతాపత్రియములూన్ను సేనాడుసమకట్టువాఁడను.

సీ॥ నగులార మత్సహోదరులార మీవెతల్ గనలఁజూడని వాఁడ గాన జుండి
బ్బనులార భరితదుర్విధులార మీపనుల్ గాంచియుంచనివాఁడఁ గానుఁజుండి
ఘనులార సంపూర్ణధనులార మీచిత్తగతు లెఱుంగని వాఁడఁ గానుఁజుండి
గురులార వంచనాపరులార మీమూఢకర్మఁజూడని వాఁడఁ గానుఁజుండి॥

గీ॥ జానపదులార నిరుపేదసాదలార
కష్టమెరుఁగనివాఁడను గానుఁజుండి
యజ్ఞపసులార మీబాధలఁడఁగఁజుండి
వేచియుండుడి నేడింక వేళ గాదు.

ఔరా! నాకిప్పుడు మనోవిశ్రాంతిగల్గునా ఎట్లయిన నొక్కింతసేపు మందిరంబునకేగి విశ్రమించెదఁ గాక. (లోపలికిఁజని)
యశోధరా, ప్రాణేశ్వరీ, నాకై వేచియుంటివే.

యశో—నాథా! వేచియుండ నేటికి నీవెందుండిననేమి, భవదీయనిర్మల కోమలహృదయ సుధాకరకరంబులు మామకమానసోత్పలంబును దాకుచునే యుండును గదా.

సిద్ధా—ప్రాణేశ్వరీ! అట్లేకదా నీయంతరంగమునకు గుదురు నేకూఁనలయును. జీవితేశ్వరీ! నేడేమోనాకు మనోవిశ్రాంతికలుగదయ్యె. ఒక్కింత విశ్రమించెద క్షమింపుము.

యశో—అదియెంతపలన నయ్యెడును.

పాట. బేహాగ్.

కలిగె నేలోపము నావలనను నీకు॥ గలి॥
తెలుపవె నాథా॥ గలి॥

సిద్ధా—కులసతిలోపముల దలపఁదగునే॥ కుల॥
కూడునె బాలా॥ కుల॥
యశో—పరిజనులెవ్వరే పసుపులవిసరో॥ కలి॥
పసుపులవిసరో॥ కలి॥
సిద్ధా—ప్రసుతగల్గిన పరిజనులేలా॥ పరిజనులేలా॥
యశో—ఎవ్వరివెతల నెవఁదలచితివో॥ ఎవఁదలచితివో॥
సిద్ధా—సకలసబాధల బాపుదురెవరూ॥ బాపుదురెవరూ॥
ప్రాణేశ్వరీ! నీవును నాతోడనే యీయాయాసపడనేటికి పానీయమొక్కిం తయొసంగి నిదురింపుము.

యశో—కాంతిమతీ! చలువపందిటిలో నిసుకత్రిన్నియపై శీతలపాత్రములోనున్న పానీయమిటుగొనిరమ్మ.

కమల—కాంత్రిమతి (ప్రవేశింతురు).

యశో—కమలా! యీ చల్లనివేళ వల్లకిమీటుచు పాటఁబాడరాదా.

కమల—అట్లేకావించెదను.

కాంతి—(ఉదకము తెచ్చి యిచ్చి పోవును).

యశో—(పవ్వళించును).

సిద్ధా—(కూర్చుండును).

కాంతి—(వీణగైకొని).

పాట. తోడి.

గండుగోయలకూతలకు పండువెన్నెలపూతలకు
నిండుతుమ్మెదమోతలకు నిలువజాలా పలుకవేలా
జాలమేలా తాళజాలా సఖీమణీ॥

యశోధర నిదిరించియుండును నేనునుబోయి నిదురింతుగాక.

(నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—ఔరా! నాకీరాత్రి యెట్లునిదురవచ్చును. నిరర్థకుఁడనై, నిర్వ్యాపారుఁడనై తుచ్ఛహీనమానవుండునుంబోలె, యువతీజనలోలుఁడనై మందురలో బంధింపంబడిన సైంధవంబువలె నీమందిరంబునఁ జిక్కువడియుండనేల. ఈభూతలంబున జన్మంబునొంది భూతలంబెల్ల నేయేకేతినడచుచున్నదో జీవకోటికి సుఖదుఃఖానుభవంబు లెట్లుగానున్నవో తిలకించు భాగ్యమైనను లేకయుండెఁగ

దా. ఆహా ప్రపంచస్వభావంబును సృష్టివిలాసంబును గణియించుట యెంతటి భాగ్యము.

పాట. మాయామాళవగౌళ.

ఎంతనితలఁతు నీవింతప్రపంచము ఇంతని తెలుపఁగ నెవ్వనితరము
భ్రాంతమనస్కులై బంధనసంసక్తులై శాంతరహితులై చింతనసలుపరు
స్థూలములెన్నియొ, సూక్ష్మములెన్నియొ, కాలములెన్నియొ గోళములెన్నియొ ॥ఎంత॥ ఔరా! చాలిచాలని యీమనుష్యశరీరంబుతో
ఎంతదూరము చరింపఁగలను॥

ఈదేహమునకు రెక్కలుండిన నొక్కసారిగా హిమవచ్ఛిఖరంబు నధిరోహించి యోజనసహస్రపర్యంతంబు నవలోకించి యుందునుగదా! సూచీముఖంబులవంటి చూపులైనగలిగియుండెనా నెందేమి యిమిడియున్నదియు బరీక్షించుదునే. ఇచ్ఛామాత్రంబున నెందెందుఁబోవలయునన్న, అందందుఁబోవుటకే మనుజకోటికేల స్వాతంత్ర్యములేకయుండె. కానిమ్ము శక్తికిమీరిన కోరికలుకోరిన ప్రయోజనమేమి. రేపు నామిత్రుఁడగు ఛన్నునివెంటంగొని చేతనైనంతవరకు పట్టణంబంతటను నొకసారివిహరించివచ్చెదఁగాక (ముందుకు వచ్చి) తెల్లవారవచ్చె యశోధరను మేలుకొల్పెదగాక.
యశోధరా! వెడలుచున్నవాఁడ నెమ్మి.

యశో—(హఠాత్తులేచి) నాధా! యెచ్చటికి వెడలెదవు.

సిద్ధా—ఎచ్చటికినిలేదు. సూర్యోదయంబాయెగావున మేలుకొల్పితిని.

యశో—అప్పుడే సూర్యోదయమాయెనా.

సిద్ధా—అల్లదిగో దిక్కులువీక్షింపుము.

సీ॥ అజ్ఞానిమానసాహంకారమట్లుగా నాకసంబునదమంబణఁగిపోయె
స్వల్పవిద్యాకలాచాతుర్యమట్లుగా దారకాకాంతులుతరగిపోయె
ప్రాకృతజనమనోభావంబు తెలఁగున దిఙ్మండలంబెల్ల తెల్లవోయె
సాధుసజ్జనమనః సంరంభమునుబోలె శుకపికరావంబుప్రకటమయ్యె॥

గీ॥ జ్ఞానతేజోమహోదయంబైనయట్లు
భానుడుదయించెఁబూర్వ దిగ్భాగమందు
లోకముల నెల్లరక్షింపలోలనేత్ర
మేలుకొనుమింక యేశంక మేలుగనుము॥

యశో—నాథా! యిదేవచ్చుచున్నాను.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—పురవీథి.

(ఇద్దఱు మాదిగవాండ్రు డప్పులతో ప్రవేశింతురు).

పాట.

కొఱ్ఱన్న మెడతా, సజ్జన్న మెడ్తా, కోరినసొమ్ము లెడ్తా
కోరినసొమ్ములెడ్తా - మేలైనజల్తారుసీరెలెడ్తా॥ కో॥
సుట్టిల్లాగడ్తా, సున్నాలు మెడ్తా, సుట్టాలనెల్లగొడ్తా
నాసామీ, సుట్టాలనెల్లగొడ్తా, నాసామీ సొమ్మంతాఁగూడ మెడ్తా॥ కో॥
పడ్డోటిగొంటూ, పాడిసేయుమంటూ, పాలన్నీ తాగుమంటానే
యేపొద్దు, పాటుబడవద్దంటానే॥ కో॥

భటు—(ప్రవేశించును).
ఏమిరా! వళ్లూపైదెలియకుండా, పొగరుబోతు కూతలుపాడుకుంటూ మరీ వెళ్లుతున్నావు.

మాది—(తనలో) ఈడబ్బసిగదరగ, అప్పుడే వత్తావుండాడా (ప్రకాశము) ఏమియ్యా నిన్న సాయంత్రి పేలగత్తెకూకేసి చక్కాపొత్తివే, మళ్లీ తెల్లారి నాకనీకోసంగూకుండి కూకుండి కాళ్లడిపోయినాయి, మరదేం చాటింపో నాకర్తమే కాలేదుగందా. ఎట్టా అనుకున్నావయ్యామరి.

భటు—నీకుచెప్పి చాటింపువేయించడానికే కాదూవచ్చింది.

మాది ౧—అచలు చంగతేంటయ్యా మరి తలతోక లేకుండా మాత్తిరంచెప్పకయ్యా.

భటు—మనరాజుగారి కుమారుడుగారు పట్టణంలో రేపుషికారుతిరుగుతారు అయితే అందరూ యిళ్లుపరిశుభ్రించేసుకుని తోరణాలుకట్టుకొని అందముగావుండేటట్టుచేసుకోవలెనని, కుంటివాండ్రు గుడ్డివాండ్లు కుష్ఠురోగులు ముసలివాండ్రు ముతకవాండ్రు ముష్టివాండ్రు అంగహీనులు కురూపులు. వీథులలో నడవకూడదనిన్నీ అట్లావెళ్లితే శిక్షింపబడుదురని అనిన్నీ చాటింపుచెయ్యవలెను

మాది ౧—చరే నువ్వాన్నా మాటలన్నీ చాలాసేపు మణుసులో గునించుకొంటి వెయ్యడాన్కి యీలులేదుగాని యీచాటింపుకట్టం యేంటయ్యా అంటే చెప్పవేమి ?

భటు—అర్థమేమిటిరా కుంటివాడు గుడ్డివాడు ముసలివాడూ అంటే నీకు తెలియదా.

మాది ౧—ఓయినాయనా అదిగాదయ్యా అసలు యీచాటింపువెయ్యడానికి రేమే మేతువో శెప్పవయ్యా.

భటు—మరేమియునులేదు. పరిశుభ్రముగా పట్టం కనపడవలయునని, అంతయుశృంగారముగానుండవలయునని.

మాది ౧—నిచింగా రందగలడా చింగారాలు మెుంగారాలు అట్టాపెట్టయ్యా, అదిగో నేనోటడుగుతాను, మరిదారోరితో సెప్పవుగంద.

భటు—చెప్పను చెప్పరా.

మాది ౧—మరిగత్తే, రాజుగారి కుమారుడికి మత్రిశలనం. మరి అదేంటో యేరి రేమె దాంతంవుండెదంట అందుకోసంగానే పెళ్లిజేసి తోట్లోనేవుంచుతావుండారంట, కుంటోడూ గుడ్డోడు కనపడితే మల్లీరేచికెక్కుతుందంటారు నిజమేనా.

భటు—అదియేమో మనకుదెలియదు. అయినా చాలాతెలిసినవాడనుకుంటారు. అవన్నీ నీకెందుకు చాటింపెయ్యరా.

మాది ౧—అయ్యా యియ్యేల యిప్పుడేమద్ద్యాన్నం అయ్యింది నేనెుక్కణ్ణి రమెక్కడేసి వత్తామూవోణ్ణి కూడాపెట్టి యియ్యేల జోడుటమ్మటమాలు యెల్లితేగాని వూరంతా చాటింపు అవద్దంటయ్యా.

భటు—అట్లేకానియ్యి.

మాది ౧—వోళ్లోళ్లు యీమలెంటెల్లగూడదో చెప్పవయ్యభొభూ.

భటు—కుంటివాండ్రు, గుడ్డివాండ్రు, కష్టరోగులు, అంగహీనులు, కురూపులు, ముష్టివాళ్లు.

మాది ౧—అయితే యిక పేదాసాదాబతికే యెత్తులేదు. యీళ్లందరికీ బుర్రతెగుతాయన్నమాటే. కానీలే. అవ్వూసునాకెందుకుగాని ఆశివరిమాటలురెండు మాతిరం సూటదిగవయ్యా.

భటు—అంగహీనులు, కురూపులు పోనీలే. తక్కినవిచెప్పు.

మాది ౧—(డప్పుగొట్టి) అదిగో మల్లీ అడగవద్దు. తెలదనెుద్దు. రేపటిరోజున రాజు

గారి కుమారుఁడు యీదులెంట మరితిరుగుతాడు గన్క కుంటోళ్లు గుడ్డోళ్లు కట్టోళ్లు, ఆపై నేంటిబాబూ మరసిపోయాను.

భటు—ముసలివాండ్రు (చెప్పబోవును).

మాది—ఔఁ! తెల్సెతే యిదొకదండకంలా గొత్తదిమరిగత్తే. కుంటోళ్లు గుడ్డోళ్లు కట్టోళ్లు ముసలోళ్లు ముదకోళ్లు ముష్టివోళ్లు యీదులెంట నడవగూడదు. అగపడాగూడదు. అట్టాయెత్తె, బండ్రోతుల్ని యీపులుబద్దలేసి బుఁద్రిలుఁదీయుమంటారు హా.

భటు—ఛీ వెదవా! యేమికూస్తావురా.

మాది ౧—సరీగానే యేద్తారావయ్యా.

(నిష్క్రమణము).

తృతీయరంగము—రాజవీధి.

(సిద్ధార్థుఁడు, ఛన్నుఁడు, ప్రవేశము).

సిద్ధా—ఛన్నా! సుందరవస్తు సందర్శనమునగల్గు నానందమనుభవనీయమేకదా. యీపురరామణీయకమును గనుగొన్న నెన్ని ధర్మములనెఱుంగవచ్చును. మనుష్యశక్తి నేకదా యీవిశాలంబైన సాలంబును గ్రహమార్గనిరోధకంబులగు నీప్రాసాదంబులును అనల్పశిల్పకలాకల్పనా విలాసవినిర్మితధర్మహర్మ్యంబులును కల్పింపబడియున్నవి: పట్టిచూడ మానవశక్తి కసాధ్యమైన దేమైనయుండునా యనిపించుచున్నవికదా. లౌకికబంధంబులం జిక్కియున్న సామాన్యమానవులే తమప్రాకృతశక్తిచే నిట్టికార్యములు నెరవేర్చుచుండ, జీవికిసహజమైన స్వాతంత్ర్యంబునకు నిరోధంబులేకున్న యోగవిద్యాబలంబుచే నెట్టికార్యంబులు సాధింపరాదు. యోగమహిమచే విశ్వామిత్రుఁడు బ్రహ్మసృష్టికి మాఱుసృష్టి చేయగలిగె (ఛన్నా ఆదెసఁజూడుము రమ్ము ముందుకునడిచి) ఈ భాగంబుననున్న మార్గంబులెంతచక్కఁగానున్నవి.

ఛన్న—రాజకుమారా! యీదెసనంతట నెచ్చోటఁజూచినఁ దోటలను గోటలపట్టనడుమఁ గట్టబడి చుట్టునున్న చెట్లుకొమ్మల బచ్చనిపచ్చియాకులనుండి సగము సగముకన్పించు సంచితభవనసజ్జలును భవనపంక్తుల ముంగిళ్లనుండి

బయలువెడలి సంజసికారునకేగు అరబ్బీ పారసీ గుఱ్ఱంబులబూన్చిన మే
శకటసముదయంబును శకటసముదయ సంఘట్టనలచేతను పథికజనకోలాహ
ములచేతను నిండియున్న ఘంటాపథంబులును నేత్రానందకరములైయున్న
కదా. ఈఘంటాపథములెంతటి నేర్పరితనమును వెల్లడించుచున్నవో కన
గొనుము. నట్టనడుమ శకటంబుపోవుటకై తాఁజేటిపీవుచందంబున వ్యాపిం
యోగంబుగల మార్గంబేర్పఱుపఁబడియె. ఇరుప్రక్కలలో నొక్కప్రక్క
క్రాంతయున్నతంబుగా పాదచారులగు పథికులకుపయోగకరంబుగా కాలిత్రో
వ నవరింపఁబడియుండె. ఆరెండవదెసనో, అశ్వారూఢులై స్వారి సేయుచున్నా
కులతురంగంబులు జరుగులెత్త మెత్తనిచెత్తచిదుకులతో గప్పియున్న పల్ల
బాటయును గన్పించుచున్న విచూచితివె.

సిద్ధా—ఛన్నా! యెంతవైచిత్ర్యమిందు గన్పించుచున్నదో యంతటివైపరీత్యము
గన్పట్టుచున్నదికదా.

సీ॥ స్వర్ణసౌధములందు సంచరించెడువారు పేదసాదకుముష్టిబెట్టరారు
హయయానములఁబూన్చి యరదమెక్కెడువారు కుంటిగ్రుడ్డికిమేలుఁ గూర్పరెంబో
రివ్యోపవనవిహారములుసల్పెడువారు కష్టనిష్ఠురములఁగాంచలేరు
భోగభాగ్యములందు పేర్చుబుచ్చెడువారు మంచిచెడుగులగుర్తించలేరు॥

గీ॥ కాలగతియెట్టిపటిలతఁ గాంచెనకట
కలిమితావునధర్మంబు గలుగదయ్యె
బలిమిగలవారియెదజాలి గలుగదయ్యె
స్వప్రయోజనపరులయో సర్వజనులు॥

(వేశ్యలమేళముతో, అలంకృతులగు కొందరుపురజనులు ప్రవేశము):

పాట. యదుకులకాంభోజి—త్రిపుట.

వేశ్య— సయ్యాటలేయాడ—సమయమిదేచూడ వయ్యారివగకాఁడా
చయ్యనబంగారూమేడా జాణలువీణబాడ
ఉయ్యాలయూగియాడ ఓరోరినీతోఁగూడ॥ సయ్యా॥
ఉదుటిగుబ్బలరొమ్ము ఒత్తినీయధరమ్ము
బడసెదపానకమ్ము, ఓరోరిరారమ్ము॥ సయ్యా॥
కలువరేకులరెమ్ము, కన్నులదానజుమ్ము
చలమేలావీదుమోము, చందమామందులెమ్ము॥ సయ్యా॥

ఛన్న—రాజకుమారా! యీచోటు మిక్కిలి రమ్యముగానున్నది. కొంచెము నిల చెదమా సరసవాక్కులు వినవచ్చుచున్నవి.

సర్వా—అదియేమో, యీకోలాహలము బొత్తిగా నామనస్సు నాకర్షించుటలేదు. ఆదెస సందుగొందుల నేముండునో పరికించెదముగాక రమ్ము.

ఛన్న—రాజకుమారా! సందుగొందులలోఁ గనువిందుసేయు నదేమున్నది. కొంచెము సేపు ఇచ్చటనే నిల్చిన బాగుగానుండును.

సర్వా—అట్లుకాదు. ఈసందుదారినే పోదము.

ఛన్న—ఆజ్ఞప్రకారమే జరిగించెద, దయచేయుండు.

సిద్ధా—(ముందుకునడిచి)

చ॥ ఇలుకుగృహంబులుఁ మలినహేయనివాసము లెందుగాంచినఁ
ముఱికితనంబువాకిళుల మూర్కొనరాని జలప్రవాహముల్
(దుఃఖము, నారాయణరావు కవిత్వమిచ్చటికిసరి).
మఱిమఱికొక్కు కన్నములు మన్నునుమిన్ను నవూగుదోమలుఁ
బొఱిపోఱిబారుపుర్వులును ప్రంజాలబెట్టులుగల్గుచోటులుఁ॥

ఆహా! యెంత చీదరగానున్నవి యీచోటులు.

(జాతరకుబోవు ఘటధరుఁడగు పంటకాపువచ్చును).

సర్వా—కుంభధరుఁడై పాటపాడుకొనుచుం బోవుచున్న వీఁడెవ్వఁడో.

ఛన్న—సీ॥ చల్దిపెరుగుబువ్వ చట్టిలోనిడి
గాముగంగగొల్చెడి పంటకాపువాఁడు॥

పాట.

పంటకాపు—గంగానమ్మా - మంగాళామమ్మా
వంగోలుబాలమ్మా - శింగారామమ్మా॥ గం॥
బెజవాడలోనున్న - పైడిదుర్గమ్మ
వుజనీమాంకాళమ్మా - ఓ అంకాలమ్మా॥ గం॥
పొందిలెముత్యాలమ్మా - పోట్లూరిసోమమ్మా
ఈతముక్కలజాలా - ఓ యిండ్రజాలా॥ గం॥
అల్లూరులుగులమ్మా - నెల్లూరిశిరగమ్మా
నెల్లింతూనీ మొకర్కూ - శివమాడవమ్మా॥ గం॥

(నిష్క్రమణము).

సిద్ధా—ఛన్నా! అదియేమో ఆవంకం జూడుము.

ఛన్న—రాజకుమారా! అదేకొల్లాంకమ్మ యను గ్రామదేవతకు జాతరజరుగుచున్నది.

సీ॥ కొల్లాంకశక్తికి గొఱ్ఱెవేటనుఁబట్టి
కొత్తిరిల్పిరిసుమ్మ గొల్లలెల్ల॥

సర్వా—ఆహా! ఆజంతువు చచ్చునా?

ఛన్న—అంతపనిజరిగినది. రాజకుమారా.

సర్వా—(కన్నులుమూసికొని బట్ట ముఖమునకడ్డముపైచికొని).

(జాతరవాండ్రుకత్తుకు గొల్లలు యిద్దఱు).

పాట

గొల్ల ౧— కొల్లాంకను గొల్చుదామ్ - గొఱ్ఱెపోతును దెచ్చుదామ్
కొల్లబండీమీద మెట్టి - గుచ్చుదాండీ, మనము గుచ్చుదాండీ॥ కొ॥
గొల్లలంతాగూడుదామ్ - కోలాటమేసుదామ్
గొల్లుగొల్లుమందామ్ - కల్లుదాగుదాండీ, మనము కల్లుదాగుదాండీ॥ కొ॥
సారాయీదాగుదామ్ - సాకలోత్ని గొడ్డామ్
జోరూగా కాటన్న - సుద్దూలాడ్దాండీ, మనము సుద్దూలాడ్దాండీ॥ కొ॥

పాట

గొల్ల ౨— పంబలోడా బాగావాసరా, మేమాడ్తామ్॥ పం॥
ముత్యాలమ్మా పాటబాడరా, మేమాడ్తామ్॥ పం॥

(గొల్లలు నిష్క్రమణము)

సిద్ధా—(పరితపించుచు) ఆహా! ఎంతపాపము, వీరల విహృదయములా, నల్లశిలలా, ఛీ యీ ప్రపంచమెంత దురితభూయిష్ఠము. సరిగాని దూరముగా మాంసఖండంబులు వ్రేలాడుచున్నట్లు కానవచ్చుచున్న దదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! అది మాంసవిక్రయార్థమేర్పడిన యంగళ్లు.

సిద్ధా—అబ్బా! ఘోరము, ఎన్ని జంతువులు నిష్ప్రాణము, వధింపఁబడినవో, అయ్యో. కాని, ఆకత్తిపై కత్తి యిరుకుగోడలసందున నొకడు దెబ్బకొట్టుచున్నాడే అదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! బాగుగా క్రొవ్వుబట్టబెంచిన యావు పెయ్యను; కదలమెదలలేని యిరుకుసందునఁద్రోలి తనగుండ్రగత్తిచే మెడనరుకుచున్నాడు.

సిద్ధా—అబ్బబ్బా! యేమిఘోరము. యేమిఘోరము. వీండ్రు మనుష్యులేనా జూడలేకయున్నాడనే. సరే యీవైపుగాజూడుము. ఒకపల్లకిమీద ఒక ఆడుశిశువును బండుకొనబెట్టినాడు ఒక పురుషుఁడు కుచ్చుబట్టుకొని కూర్చుండియున్నాడు. ఇదియేమి.

ఛన్న—రాజకుమారా! ఒక యేడాదిబిడ్డను ఒక దరిద్రుఁడగు బ్రాహ్మణుడు నాలుగువేలు పుచ్చుకొని డెబ్బది యేండ్లుగల ఒక శ్రీమంతుఁడైన ముసలి బ్రాహ్మణునకిచ్చి వివాహముచేసినారు. ఆవివాహమహోత్సవము.

సిద్ధా—ఏమి యనుభవించుటకా బ్రాహ్మణుడు వివాహమాడుచున్నాఁడో.

ఛన్న—ఆబ్రాహ్మణుఁడిదివఱకైదు వివాహములు చేసుకున్నాడు. అన్నియు గతించినవి. పౌండరీకమింకను చేయలేదట. అదిపూర్తి చేసుకొనవలె, నని అర్ధము వెచ్చముచేసి యేడాదిపిల్లను వివాహము చేసుకొనుచున్నాడు. ఏమాత్రమైన భార్యపేరుకు ఉన్నంజాలునట. యాగముచేయవచ్చునట.

సర్వా—ఆహా! యేమివెఱ్ఱి, యేమివింత, ఎంతదుఃఖము. ఛీ! ఛీ! అదేమిటి. ఆ మొండిగోడదాపు. పదియారేఁడ్ల యీడుగల యొకస్త్రీని తనయెదుట గూర్చుండమనుచున్నాడేమి.

ఛన్న—ఆచిన్నది, అయ్యో బ్రాహ్మణస్త్రీ. అయిదేఁడ్లకే పెండ్లియయినది. యేనిమిదేఁడ్లకు వైధవ్యమువచ్చినది. తలవెండ్రుకలుండరాదట. అలా ఉన్నయెడల పెనిమిటికి నరకమువచ్చునట ఇది శాస్త్రమట. అందుకని, ఆచిన్నది నెలనెలకు మంగలిచేత క్షౌరముచేయించుకొనును.

సర్వా—ఓహో యిదియన్నింటికంటెను విచిత్రము దుఃఖకరముగాను ఉన్నదే. ఆహా! నేనిచ్చట నెయ్యదిచూచినను దుఃఖకరంబుగానే తోఁచుచున్నయది గదా.

పాట. జంఝూటి—ఆదితాళము.

ఈపురమెల్ల - హింసామయము
ఎట్లుచూచినను నీచాలయము॥ ఈ॥
కాపురములు - మానుటపరసుఖము
కానలందు దిరుగుటేనయము॥ ఈ॥
గోవృతల - బగులగొట్టెడివారు

తాపులగల్లు దాగెడివారూ॥ ఈశ॥

మూఢోఁడ్ల - యాడుబడుచును బట్టి

ముసలివానికంటఁ గట్టెడివారూ॥ ఈశ॥

వాఁడుబోవదాని - తలగొరిగించి

మోడుచేసి ముండాయను వారు॥ ఈశ॥

ఛీ! ఛీ! ఛీ! యింకనేమిచింత లిప్పట్టణముసఁజూడఁగలనో పట్టణవాసము కంటె నరణ్యవాసము ఆనందదాయకమని తలంచెద. ఎందుజూచినను హింస నిర్దయ కాఠిన్యము మాత్సర్యము లోభము మదము మోహము మాత్సర్యము కామము క్రోధము అసత్యము అశౌచము అజ్ఞానము నివియే కానవచ్చుచున్నవి కాని లేశమైనను పరోపకారాది సద్గుణములు ఎంతదరిద్యకంతునియందును గానరావే. దరిద్య మెచ్చినకొలది లోభ మెచ్చుచున్నది క్రోధ మెచ్చుచున్నది మదమాత్సర్యము లెచ్చుచున్నవి. మాఘ్య మెచ్చినకొలఁది నానావిధములగు అపరాధంబులు హెచ్చుచున్నయవి. వేదశాస్త్రంబుల కసాగుంబులు సేయు పండితులును అపార్థంబులనునమ్మి ప్రవర్తించు రాజన్య వైశ్యశూద్రజనంబులును నెల్లయెడల తండోపతండంబులుగా నిండియుండి దీనిని నివర్తింపఁజేయు మార్గమాలోచించువాఁడెవ్వఁడు. ఎప్పుడు స్వార్థపరాయణత్వము ధాకినిచే నొడలెరుంగని యీమనుజులలో నెవ్వఁడు పరోపకార ప్రయత్నముచేయును.

(ఇంతలో వంగివంగినడచుచు నొకబోడిముసలి విధవవచ్చును).

ఛన్నా! ఆవచ్చుచున్న బోడియాడుదానింజూచితివా. ఎవ్వరో.

ముసలమ్మ—నా. నా. నా. యనా (అని చలికిలబడి కఱ్ఱక్రిందబడవైచి).

సిద్ధా—అవ్వగారూ యేమోచెప్పదలచినట్లున్నారు. చెప్పుడు.

పాట

ఒళ్లంతమొండాయె నాపళ్లుజారిపోయె ఓర్పుతగ్గిపోయెనూ, ఓరామ, ఓరప్ప
వెన్నువంగిపోయె వేసటలుమెండాయె కన్నులూగనరావు గా॥ ఓరామ॥
వినరావుమాటలూ తినలేను సెనగలూ వింత గాతలనెరసెనూ॥ ఓరామ॥

పాట మరియొకటి.

ఆశలేకున్నమాయె గోవిందారామ
ఆశలేమెండాయె గోవిందారామ

తట్టెలోనూ మెదుపు గోవిందారామ
పెట్టమూకోడలూ గోవిందారామ
పొద్దుబోవగానె గోవిందారామ
పొట్టకేచింతాయె గోవిందారామ
కుడిచికూర్చుంటేను గోవిందారామ
కోడలూకొట్టును గోవిందారామ
తిరిగితిరిగి నేను గోవిందారామ
తిరిపెమెత్తాలేను గోవిందారామ
ఎన్నాళ్లుబ్రతికినా గోవిందారామ
ఏమిసామ్రాజ్యము గోవిందారామ॥

ఛన్న — రాజకుమారా!

చ॥ ముసలితనంబు నెమ్మొగము మొత్తి రదంబులనూడగొట్టిబల్
కసినిజభాగ్యముల్గొనగ గబ్బితనంబిక చాలునంచు నీ
రసమునగందరస్థితి పరాయణతంజనుమాడ్కి పొక్కిటన్
మెసలుచనుల్ దగున్ పథమునెట్టెడి నిమ్ముదిబోడి నేమనన్॥

సిద్ధా — (కొంచెమునవ్వి ఆలోచించి తలయూచి).

ఉ॥ ఎన్ని దినంబులీజగము నేలినమేరువువెండికొండలోఁ
గొన్న సమస్తదేశ జనకోటులదాసముచేతఁదన్పినన్
మన్ననఁబొందినన్ ముదిమిమానమ చావును మానదయ్యయో
వన్నెయుబాసియుంబలిమి వ్యర్థముతానుశరీరమేల ఛీ॥

(అని ఆముసలిబోడికొక వరహాయిచ్చును).

ముస — (అదిపుచ్చుకొని నిష్క్రమణము)

సిద్ధా — ఛన్నా! ఆదిక్కున కంకగృధ్రాదులాడుచున్న యవి దుర్గంధధూమంబులెగ యుచున్న యవి. అవియేమైయుండును.

ఛన్న — సీ॥ మృతులైనమనుజుల మెడనిడికొనివల్లకాటికిఁగొంపోయికాల్తురచట॥ అది మృతశరీరంబుల దహనంబుసేయుపల్లకాడు ఆశవంబులు దహింపఁబడి బూడిదయగుచున్నది. అచ్చటనే గ్రద్దలు మొదలగునవి యాడుచుండును.

పాట. ముఖారి.

సిద్ధా — అయ్యోయీదేహ మేలను అగ్నిగాలను

సుయ్యోగొయ్యో పొయ్యో చచ్చు॥ అయ్యో॥
తెగులు నెగులో సెగలో చచ్చు॥ అయ్యో॥
త్రాడో కోడో కాడో చచ్చు॥ అయ్యో॥
అపుడో ఇపుడో యెపుడో చచ్చు॥ అయ్యో॥

ఛన్నా! ప్రొద్దుగ్రుంకవచ్చినది యిక మనము గృహముప్రవేశింతమా.

ఛన్న — గీ॥ చూడఁజూడంగ డెందానశోక మొదవు
యెంచియివియెల్ల తలపునమంచబోకు
పరమకారుణ్యరసపూరభరగభీర
మేదినీవల్లభ కుమార మేరుధీర॥

రాజకుమారా! చిత్తము గృహమునకుం బ్రవేశింతము.

చతుర్థరంగము—అరణ్యము.

(సిద్ధార్థుఁడును, ఛన్నుఁడును ప్రవేశము).

ఛన్న — రాజకుమారా! పురంబుపరీక్షించితిరి నేఁడరణ్యంబునంగల వినోదంబులు జూడంగోరితిరి గావున ఇచ్చటికిం గొనివచ్చితి. ఇది తుహినాచలమహారణ్యము చూడుండు. అల్లిబిల్లిగ నల్లుకొనిన మొల్లఁపులతాబంధంబులచే గట్టుబడిన యీపొన్నమావి మద్దిపనస గున్నలును పద్దిమావి పనసగున్నల నిండునీడంబదిలంబుగా బెకిగి పచ్చనియాకులచే గ్రిమ్ముకొనంబడి రేలుబవళ్లు దెలియక యంధకారబంధురంబులై దుష్ప్రవేశ్యంబులగు పొదరిండ్లును పొదరిండ్లజొచ్చి కొని యందంబుగా మిగుల సన్నంబులగు పోగులతో సహజవిద్యానైపుణ్యంబున గూండ్లల్లు సాలెపురుగులును సాలెపురుగులం బట్టంగమకించుచు పాదంబులనెగదిగనిడుచు నిక్కిచూచుతొండలును తొండలుబెదర నలఘుజవంబులం బారుకుందేళ్లును కుందేళ్లను వెంబడించుచు పరుపిడివచ్చు వేపిజాగిలంబులు వేపిజాగిలంబుల జాడలరయుచు నురులు వలలు చిక్కంబులు భుజంబులందగిలించుకొని మిట్టిమిట్టిచూచుచువచ్చు వేఁటకాండ్రును వేఁటకాండ్రవలలందగిలి కాళ్లాడక గొట్టుకొను మృగశాబంబులును శాబంబులవిడనాడనోపక నంతంత దూరంబున బెదరి బెదరి చూచుచు మేనులుమఱచుచు మెల్లనరచుపాడి లేడి

కోదమలును లేడికోదమలంబట్టు నుంకించుచు నేలంబాదంబులాని మెల్లమెల్ల బారిసుచువచ్చు సివ్వంగులును సివంగిపిండునారయుచు గిఘరించిదుమికి మెడల మీఁదంబడు రేచులును రేచులనెత్తురువారిలి నెత్తురులుపీల్చు పెద్దపులుగులును పులుగుల తోకలంబట్టి రక్తపానంబుసేయు జోరీగలును జోరీగల రెక్కలసందునవిల్చి గిలిగింతకొలిపి విసుకంజేయు చిట్టీగతండంబులునుం గలిగి నానావిధ జంతుజాలంబులకును వృక్షసముదాయంబులకును ధాతుపాషాణలోహాది శిలామయదరిద్యంబులకును నిలయంబైన యీవనంబు దేవతాఋషి సంచారయోగ్యంబై చెన్నలరుచున్నయది. ఆయావిశేషంబులు గనుము రాజకుమారా!

సిద్ధా——ఆహా! యేమి ప్రపంచమర్యాదలు మనమేమిచేయఁగలము. సర్వజంతువులు భగవదాన్వితములైయున్నవి. కాని, వానివాని స్వభావవిధులెట్లుగానున్నను దయలేక మనుజులు వీనిని హింసించుట మిగుల శోచనీయముగదా.

సీ॥ ఈగకేభయమని యెన్నంగరాదునూ కప్పనోటనుబడి మప్పజెందు
కప్పకేభయమని చెప్పంగరాదునూ యెలుకనోటనుబడి పొలియుసుమ్ము
యెలుకకేభయమని తలపంగరాదునూ పామునోటనుబడి ప్రాణమెడలు
పామునకేపాటి భయమనియనరాదు నెమలినోటనుబడి నీల్గుజుమ్మ॥

గీ॥ నెమలికేభయమనుచు గణింపరాదు
చెంచువిలుకానిచేతిలో చేటుమూడు
చెంచునకుభయమేమని యెంచరాదు
క్రొత్తవాగులనీటితో గొడుగుడుచు॥

ఏమీ! యిచ్చట ముత్యములు విశేషముగా రాలియున్నవి.

ఛన్న —— సీ॥ ఖరతరహరినఖ క్రకచవిచ్ఛిన్న సామజ కుంభజంబులీమౌక్తికములు.

సర్వా——ఆహా! సింహములు పగలగొట్టగా పగిలిన యేనుగుకుంభములలోనుండి రాలినవాయివి. యేమి ప్రపంచవైచిత్రి. వధయే ప్రధానమైనట్లున్నదే. సరే కాని, నిడుదలై మడతలారి రక్తమాంసంబు వెండతెగిపడి తలలనంటి పొదలలోనిండియున్న యిన్ని శృంగంబులెచ్చటివి.

ఛన్న —— సీ॥ దారుణశార్దూల దంష్ట్రావిఖండిత మృగశిరోగతముక్తశృంగతతులు.

ఆహా! బెబ్బులులు కోరలతో కొఱకగా తెగిన వేళ్లతలలయొక్క కొమ్ములాయివి. ఎన్ని నిరుపరాధములగు సారంగములు వధింపబడినవో, భువననాటకమిట్లుగానున్నదిగదా. అదిసరే, యిదేమిటి, యీప్రక్కజూచితివా కస్తూ

రిత్రిన్ని యీలు గానవచ్చుచున్నవే.

ఛన్న — సీ॥ భిల్లులైనవబాణ భిన్న జంతువిశేష సంజాతమృగనాభిసంచయములు.

సిద్ధా—ఆహా! చెంచువాండ్రు కొట్టినకస్తూరీమృగములనుండి వెడలినదా యీకస్తూరి యేమిచిత్రము. జగంబున జంతువులు మానవులకెంత యుపకారులుగానున్న యవి. చూచితివా ఛన్నా! ఉపకారుల కపకారములే సేయుట మనుజులకు స్వభావధర్మముకాదని నేనుతలంచెదను. అట్లు అపకారము చేయుచుండు బుద్ధిస్వార్థపరాణత్వమువహించి తమయాశం గ్రమక్రమంగ బెంచుకొని మాయా మోహపరవశులై దుష్టకిరాతాదులు తెచ్చిపెట్టుకొనినదియే సందేహములేదు సుమా. అదియేమి ఆవైపుచూడుము గుఱ్ఱములు దుఃఖములతోఁగూడిన సకిలింపులు సేయుచున్నవి.

ఛన్న — సీ॥ ఆరణ్యకులులా యీఘోరశృంగావిద్ధ హోటకశ్రేణికాఘోషణములు;

సిద్ధా— ఎట్టున జగమంతయు దుఃఖమయమే. ఇవి కారుదున్నలకు భయపడిన గుఱ్ఱముల దుఃఖారావములా. అవుగాని ఈదాదాపుల చిటచిట పెటపెట హాళ హాళ పెళపెళ ధ్వనులు వినవచ్చుచున్నవేమి.

గీ॥ చటులపర్వతపన్న గజాలవక్త్ర
సంప్రవిష్టవివిధ జంతుచయముపొట్ట
దట్టిముఱుగక యవిపెద్దచెట్లుముట్టి
పట్టుకొని పెట్టుపెళపెళార్భటులుసుమ్ము॥

ఏమీయిది. కొండపాములు పెద్దజంతువులను మ్రింగి అవి యడుగంటకు చెట్లను జుట్టుకొనునప్పుడు పుట్టిన ధ్వనులా యివి. అయ్యో యెంతబాధ.

పాట. వరాళి.

ఎంతబాధా - యెంతబాధా
జంతుతతికి - జగమునందు॥ ఎం॥
చీమలెన్ని, జెఱ్ఱులెన్ని, దోమలెన్ని, తొండలెన్ని,
పాములెన్ని, పందులెన్ని, పాడుజేయు పాడైపోవ॥ ఎం॥
క్రూరులైన వేటకాండ్రు - కొట్టిన జీవూలనా
హారమునకనిరు లానందమునొందుదురు॥ ఎం॥
జాలిలేక రాతిగుండె - జాలరులుచేపలను
గోలపెట్టి చంపివండి, మేలనిభుజియింతురయ్యో॥ ఎం॥

ఎద్దులను పెయ్యలను - యెనుములను దున్నలను
గద్దరితనానజంపి, ముద్దగావండించి తిందు॥ ఎం॥
భూమిలోన బుట్టిపెరిగి - ఆయుకవిసి ఆశబెంచి
యేమిసుఖము ననుభవించు, నెడ్డెమనుజుఁడు హింసజేసి॥ ఎం॥

(ఒక యతిప్రవేశము).

ఛన్నా! యెవ్వరోవచ్చుచున్నారు చూడు.

ఛన్న—యతివలె నున్నాఁడు రాజకుమారా!

సిద్ధా—అవును (యతింజూచి) ఎవ్వరయ్యామీరు స్వామీ.

యతి—నేను విరక్తుఁడనైన యతిని. సంసారత్యాగముచేసి తపంబున ముక్తిఁబడయుదుసని యీహిమాలయ ప్రాంతారణ్యము ధ్యానంబునకు యోగ్యంబనితలంచి జనసంచారములేని యీపట్టున నిలచియున్నాఁడను.

పాట. ధన్యాసి.

యతిని నేను రాజకుమారా॥ యతి॥
వితతసంసార పత్రితుఁడగాన॥ యతి॥
తలనుబోడిసేసి, విరాన తల్లిదండ్రిబాసి
కలితమోక్షమార్గము చింతించు॥ యతి॥
కావిగడ్డగట్టి బుజాన, గంతబొంతజెట్టి
ఏవేళనేని బ్రహ్మైవాహమస్మియను॥ యతి॥

సిద్ధా—స్వామీ! మీతలంపుమంచిదేకాని కావిగడ్డలును గంతబొంతలును బోడితలయు మోక్షమిచ్చునని మీరెట్లుతలంచితిరి.

యతి—వీనివలన మోక్షార్థియను గుఱుతుగనపడుచుటతక్క యితరఫలంబుకానరాదు. కాని మోక్షప్రతిబంధకంబు మాత్రము కాదని మహామహులు చెప్పుదురు.

సిద్ధా—మీకాహారమెట్లుగా సిద్ధించును.

యతి—ఆహా! యీయరణ్యములో ఆకులెన్ని కలవు. పూవులెన్ని కలవు. కాయలెన్ని కలవు. ఫలములెన్ని కలవు. స్వచ్ఛమగుజలంబులతో నిండిన నీకొలుకులెన్ని కలవు. కర్మనశంబున పురగ్రామవాస ప్రాప్తియగునేని భిక్షాపాత్రమే గతి. శయనంబునకంటివా నీలశిలామయవేదికలెన్ని, గుహలెన్ని కలవు. అదిగో మెత్తని చెత్త చూడుము.

సిద్ధా—శయ్యకా స్వామీ.

యతి—శయ్యోపధానంబుల కంతకంటె నేమికావలయును. ఇదిగో సారకాయబుఱ్ఱ.
ఇదిగో నారికేళ భిక్షాపాత్రము. ఇదో త్రోలు. ఇంక నేమికావలయునయ్యా.
సిద్ధా—మీకు వివాహమైనదా, తలిదండ్రులున్నారా స్వామీ. వారంగీకరించిరా.
(మెల్లగా) ఎట్లు రాగల్గిరిరి.

పాట. ధన్యాసి.

యతి— తలిదండ్రులనెడ బాసితి తరణోపాయమె చూచితి
దొంగనైతి దొడ్డిజేరితి గోడదూకితి త్రోవఁబట్టితి॥ తలి॥
పెద్దలందరు పెళ్లిపెళ్లనగానే, వద్దంటి మెడకు
మొద్దంటి వీపు గుద్దంటి సుఖము వద్దంటి॥ తలి॥
కల్లకాపురము ఒల్లనంటి, కావిఫుట్టమే కట్టుకొంటి
ఇల్లేలా పెళ్లేలా పిల్లలేలా జెల్లలేలా॥ తలి॥

క॥ పెండ్లాము కాలిసంకిలి
పెండ్లామే మెడనుగట్టు పెనుబొండయగుఁజా
పెండ్లాము పెద్దదెయ్యము
పెండ్లామనుమాట శ్రవణపీడాశరమా॥

గీ॥ అల్పుడైన నితరు నాశ్రయింపకపోదు
అధికుడైన నగలకాస హెచ్చు
పాటియైన కాలిసంకెలి గానుండు
ఆలు గాదు నల్లతేలుసుమ్ము॥

సర్వా—స్వామీ నమస్కరించుచున్నాను.
యతి—నిర్వాణ్. నిర్వాణ్.
సర్వా—సెలవిండుస్వామీ గృహంబుజేరెదము.
ధన్నా! పోదమా.
ధన్న—చిత్తము.

(అందఱు నిష్క్రమణము).

చతుర్థాంకము.

ప్రథమరంగము—కేళికామందిరము.

(ఎత్తైనహంసతూలికా తల్పముమీద నిద్రించుచున్న సిద్ధార్థుడు.
ప్రక్కను సగము వేచియున్న యశోధర. వాకిట శయనించి
నిద్రించు కాంతిమతి. కమల ప్రవేశము).

యశో—(జాలి నిద్రసోకు దీనధ్వని).

ప్రాణనాథా ప్రాణనాథా ప్రాణనాథా లేవరూ. లేవరూ. ఇదిగో లేవరూ. అయ్యో నాజీవితేశ్వరుడు సుఖనిద్రలోనున్నాడే. నేనెట్లులేపుదును. లేప కున్న నాదుఃఖంబునిలుచునట్లులేదే (ఏడ్చుచు) నామనోహరా! నామదన మోహనాకారా. రాజకుమారా నిన్ను సుఖనిద్రనుండి లేపవలసివచ్చినందుకుం గూడ దుఃఖమువచ్చుచున్నదే (వెక్కి వెక్కి) ఎంతసేపు నేనిట్లుబాగిలెద. లేవరూ లేవరూ.

సిద్ధా—(దిగ్గునలేచి) ఏమిప్రాణేశ్వరీయిది. ఇట్లు వెక్కి వెక్కి యేడ్చెదవేమి. జడిసి కొంటివా నాప్రక్కనే పండియున్న నీకింతదుఃఖమేల ఉరుకో (సందిటజే ర్చుకుని ఉరడించుచు) ఏలదుఃఖించెదవు, కారణముచెప్పరాదా. నేనుంటిగదా నీభయము నిప్పుడే తీర్చెదగదా.

సీ॥ కలువరేకులవంటి కన్నులువాఁడగా కలికి యీకన్నీళ్లుగారనేల
కోయలధ్వనివంటి గొంతుబొంగురుపోవ నతివ నీవీరీతినడలనేల
చిగురుటాకులవంటి చేతులుకసుగంద వెసమాటి మాటికిఁబిసుకనేల
నెలకూనవంటి నీనెన్నొసల్పసదూల నూర్చుచుజేతులుజేర్చనేల॥
గీ॥ తలనుజుట్టినపూవుల తావిఁబట్టి
తుమ్మెదో వేణిమొయిలని నెమ్మియొక్క
సొగసుమోవినిపండని శుకమొకఱచె
గాకమతిరేమిదుఃఖైక కారణంబు॥

యశో—కాదునాథా, కాదునాథా!

సిద్ధా—ముగ్ధా! అట్లుగాదేని మరియేమిబాధకలిగినద్ది చెప్పరాదా? నన్నుఁగూడ దుఃఖపెట్టుట ధర్మమా!

యశో—(మిక్కిలి దుఃఖముతో) నాధా నాకొక పాడుకలవచ్చినది.
సిద్ధా—ఏమికలఅది. అంతమాత్రముచే నింతదుఃఖింపవలయునా, ముగ్ధవుగాక.

పాట. (శ్రీ)రంజన.

కలగంటినీ, చెప్పలేనునే, కడుచెడ్డది కడుచెడ్డది॥ స్వామీ కొన్ని నెలలనుండి నాకేమో దేహములో నెుకతీరుగానున్న యది. అప్పుడప్పుడు పైత్యాధిక్యముచే జ్వరము తగులుచు తలనొచ్చినట్లుండి ఆకలి త్రిన్న గాకాక నిదుర తప్పవడై యుంచున్నది. అయినను నానవమున్మధాకారా ప్రాణేశ్వరా! నీయందుగల ప్రేమాతిశయముచే నినుంబాయలేక అయల్పనిద్రతోనె ఆయాసమె లుంగక సంతోషముతో సేకశయ్యనే పండుకొనుచుంటి.

సిద్ధా—ఓహో యింతమాత్రమునకేనా యీ సెగులు. వెఱ్ఱిదానవు. ముగ్ధవునీ వెఱుంగవైతివి. ప్రాణస్త్రీలనగుగలేదా!
యశో—(సిగ్గుతోను దుఃఖముతోను సత్తుమ) (మెల్లగా) గర్భచిహ్నములుసిరి.
సిద్ధా—సరే తెలసెగా. ఇంక నేలదుఃఖించెదవు. సంతోషమేకదా.
యశో—(పెనిమిటింగట్టిగాఁ బట్టుకొని ప్రక్కఁగాంగౌఁగలించి) కాదు ప్రాణనాధా కాదు.
సిద్ధా—ఏమిటి మరిచెప్పరాదా!

పాట

మొదటిభాగమూ ముందుఁజెప్పెద
వెడదకొమ్ములవెల్ల యెద్దుగంటి॥ కల॥
వెల్లయెద్దుదా వీధిలోఁదిరుగా
కల్లగాదెవాడు కట్టలేరైరి॥ కల॥
పట్టియెద్దును కట్టలేకున్న
నట్టెపోవుభాగ్య మని నిcగిపల్కె॥ కల॥
అట్టెనేనుబోయి పట్టితిగదే
ఆయెనేమి నాకు నాగకదాటెగా॥ కల॥

(ఊరకుండును)

సిద్ధా—సరే యిది మొదటి భాగమంటివి, యిందులోనేమి చెరుపునులేదే. రెండవ దేమిటి చెప్పుము.
యశో—చెప్పలేను ప్రాణనాధా!

పాట

పురములోన నల్వురు దేవతల్ తరలివచ్చిరి ధ్వజమునిల్పిరి॥ కల॥

(ఊరకున్నది).

సిద్ధా—ఇందులో మాత్రమేమున్నది.

పాట

ధ్వజదుకూలము వ్యాప్తమైనది, విజయాంకుర వితతిదోచెనా॥ కల॥

సిద్ధా—ఔష్ ఇంక నేమి. వృషభము పారిపోయినను విజయము చేజిక్కినదే దీనికేల దుఃఖించెదవు చక్కనిచుక్కా!

యశో—ఇంతియ కాదు వినుండు చెప్పెద జీవితేశ్వరా.

సిద్ధా—ఏమిటివినునది. ముద్దరాలవుగదా. అది యింతకంటె జయప్రదంబుగానుండునని చెప్పంబోయెదవా.

యశో—అట్లుకాదు హృదయేశ్వరా, నేను వచింపలేను. వచింపలేను. నోరురాదు.

పాట. కనడా.

నుడువ, లేను, నోరు - రాదూ
కడపటి, పాడుస్వప్నమూ - తడబడునాల్క దైవమా దైవమా॥

నాధా! యేమిచెప్పను అయ్యో, అయ్యో (వెక్కుచునుండి)
కాలముచేరువకువచ్చినది. కాలముచేరువకువచ్చినది అనుమాటలు వింటిని. నా ప్రాణనాధా! యేమిచేయుదు.
అంతట నేలేచి నీప్రక్కంజూచితి ప్రియవల్లభా ఆదేమో నీవుగానరావైతివి నీనిలువుటంగియు, నీతలక్రింది దిండునుమాత్రముగానవచ్చినవి. వినునాయకా.

పాట. ముఖారి.

మునుపు నీవు నాకిచ్చిన, ఘనశోభా కలితమాల
పెనుబాముగా నాకుదోచె, దైవమా దైవమా॥
మునుపై-ట్టి నాచేతుల, మురుగులు జారిపోయెను
పసపుగూలె పరబాగూలె, దైవమా దైవమా॥

అంతట మునుపటి యాబోతు రంకెవినవచ్చినది కాలముచేరువకువచ్చెనను ఆకాశవాక్యము తిరుగావినవచ్చినది. ఇంతకీమకల నేనుగాంచి యెట్లుతాళుదు, మనయీపురిలో నేమియపాయము మూడునోగదా. అయ్యయ్యో. ఏమిగతి?

సీ॥ ఎల్లరాజ్యంబులు నేలుటనాకేల నీరేడుదీవులు నీవకావె
అన్నపానాది సౌఖ్యంబులేమిటికి నాజీవితంబెల్లను నీవకావె
ఆలయారామ విహారంబులేలనా నిత్యవినోదంబు నీవకావె
స్నానపూజావ్రత దానంబులేలనా యిహపరసౌఖ్యంబు లీవకావె॥
గీ॥ నమ్మినీచెట్టఁబట్టిన నాటనుండి
పూర్వభవములనెన్నింటి బోసఁగియున్న
స్నేహబంధంబురెండైన దేహములకు
సంచితాద్వైతసుఖమబ్బె నాత్మనాకు॥

పాట. తోడి.

చిన్ననాడె నీ - చెట్టబట్టితి, వన్నెవాసిగల వారిల్లుబట్టితి
మిన్నయైనయందరి - మించిజీవించితి॥ చిన్న॥
పాడుస్వప్నము - నేఁడుదాపతించె, వీఁడకమనకేమి కీడువామూఁడునో॥

సిద్ధా—(యశోధర కన్నీరుదుడుచుచు) నాబంగారుబొమ్మా, నాముద్దులగుమ్మా నాయలుగొమ్మా నీవేల యిట్లుచింతించెదవు.

పాట. హనుమత్తోడి.

ఎందుకే, దుఃఖము - తొందరపడి మదిగుందించుటకేకాని॥ ఎం॥
ఈకలలో కీడేమున్నదె - నీకొకచక్కని నిసువుగలుగుగాని॥ ఎం॥

ప్రాణేశ్వరీ నీయందు నాకుగల స్నేహము నిత్యమనినమ్ముము. అది భూతభవిష్యద్వర్తమానములయందు సర్వదా నాయాత్మనంటియుండునదియే. నేను పరోపకార పారీణుఁడనై జనులదుఃఖములను సహింపఁజాలని దయామయుడనై నామాటలయందు జనులకభిరుచి కలుగఁజేయువాఁడనై జ్ఞానసంపాదనము చేయఁగలవాడనైతినేని, యెంతజ్ఞానధనమార్జించెదనో అంతవట్టు ఓకుమారజననీ నాకుంగలదానిలో నీకును భాగముగలదని నమ్ముము నాయంతరంగంబున నిన్నెన్నడును విడువను. ఒకవేళ శరీరంబులకు వియోగంబుగలుగనగుఁగాక.

సీ॥ పట్టణంబులనున్నఁ బల్లెలలోనున్న వెలఁదిరోనిన్నాత్మ విడువజుమ్ము
సభలలోనున్న నాశ్రమములలోనున్న పడతిరోనిన్నాత్మఁబాయఁజుమ్ము
పర్వతంబులనున్న బాధోధిలోనున్న చేడెరోనిన్నాత్మ వీఁడజుమ్ము
వాగులదరినున్న వనములలోనున్న సుదతిలోనిన్నాత్మ వదలఁజుమ్ము

గీ॥ నాదుముద్దులమూటవు నాసుధార
సంపుటూటవు నావిలాసములపేట
వాలకింపుము నామాట యతివనాదు
చెక్కిలిని ముద్దు పెట్టుమీయొక్కసారి॥

యశో—(సిద్ధార్థుని ముద్దు పెట్టుకొని నిద్రించును).

సిద్ధా—ఇదేకడసారిముద్దు (దుఃఖించుచు మెల్లగా తనచేతితో యశోధరనుబండుకొనిచ్చి తలగడచాటుపెట్టును).

యశో—(కలవరింపులు) ప్రాణనాయకా, ఎందుబోయెదు (కొంచెమాగి) అయ్యో! అయ్యో! మంచము తిరుగుచున్నదే. కాంత్రిమతీ (కొంచెము ఆగి) ఎద్దు తప్పించుకొని పోయినదే కమలా (కొంచెము ఆగి) కంకణమూడిపోయినదే కాంతిమతీ (కొంచెమాగి) ఆజండామీది అక్షరములుచూడు కమలా.

తెరలో—కాలము సమీపించినది. కాలము సమీపించినది. తడవుసేయరాదు.

సిద్ధా—(పైనజూచి మెల్లగాలేచి. ఓ యేమియిది చంద్రుడు కర్కటస్థుడై-ట్లున్నదే.

తెరలో— ఉ॥ రాజులరాజవై జగము రాజిలఁజేయుము జ్ఞానవృద్ధివై
తేజరిలంగఁజేయుము సుధీవరసంస్తుతియేటికిం బరి
వ్రాజకమౌళివై గృహము బాయుము సత్యదయామయుండవై
యోజఁబరోపకార మతినుండుము చెందుముధర్మతంబులన్॥

లెమ్ము లెమ్ము. ఇదేసమయము.

సిద్ధా—(చెవియిచ్చివిని, పాన్పుడిగ్గి యశోధరమోమువంక దృష్టియిడి. కన్నీరుపెట్టుకొనుచు వాతెరముద్దుపెట్టుకొని).

పాట. (శ్రీ)రాగము.

సెలవీవే వాతెరా - సెలవీవే వాతెరా
ఇలువెడలి వనములకేగెద॥ సెల॥
పలుసారులు మిక్కిలి వలపెక్కిన
పలుసారులునిను బాధించితి॥ సెల॥
దొండపండునీ తోసరియనుచును
పండితులాడుటబద్ధమే॥ సెల॥

ఓ నాప్రియురాలి కెంమొమ్మోవీ, అమృతరసములూరుభావీ నాకు సెలవిమ్ము (యేడ్చుచు) నామనంబున నహింసపరమధర్మంబని యెఱింగియు ఎల్లధర్మంబులందును దయ యనునది పరమధర్మంబని యెఱిగియు నిన్ను విడిచిపోవుచున్నాను. స్తనమండలీ మదనమోహా పరవశుండనై నిన్ను మాటిమాటికి నిశితదాత్రంబులవంటి నానఖంబులచే మాటిమాటికి బాధపెట్టితిగదా క్షమింపుము.

పాట. కనడా.

నీలవేణీ ఆసతీవే - నీకునాకు ఋణముదీరె॥ నీల॥
మఱతునే యెన్నటికైన - మానినీ నీతోడిచెలిమి॥ నీల॥
ఈజన్మములోననిక - నెన్నడుముద్దిడబోను॥ నీల॥
మునుపుమనము కలసియున్న - ముచ్చటలు నేడుబోయె॥ నీల॥

ఈగడియతో ఋణముచెల్లినది, ప్రాణసఖీ. ప్రాణసఖీ. (ముందుకునడిచి మరలివచ్చి వెక్కి వెక్కి యేడ్చుచు మంచము చుట్టును ముమ్మారుదిరిగి).

గీ॥ అంగనా నిన్నుఁబాసి నే నడవులకును
బోవుచున్నాడ నీదొంగప్రొద్దునందు
నిర్దయుండనైతి జ్ఞానంబు నేగడించి
దయ జగంబున వెలయింపఁదలచుకతన॥

గీ॥ జలము వెలికిఁదోడి జలముపూరింపంగ
జనుడునూయిద్రవ్వి జనులదప్పి
దీర్పఁదలచినట్లు లోర్చితి నీయందు
నిర్దయుండనగుచు నిర్దయింప॥

(ముందుకునడచి మరలివచ్చి)

సీ॥ సెలవిచ్చిపంపుడీ జిలిబిలిపలుకుల చెలియ పెంచిన ముద్దుచిలుకలార
సెలవిచ్చిపంపుడీ చిన్నారినడలప్రోయాలు పెంచిన రాజహంసలార
సెలవిచ్చిపంపుడీ చెలువంపుఁగీల్జడ పొలతి పెంచిన కుంచెపులుంగులార
సెలవిచ్చిపంపుడీ కులుకువాల్చూపుల చాన పెంచిన లేడికూనలార
గీ॥ సెలవు నాకిచ్చిపంపుడీ మొలకనవ్వు
బోటి పెంచిన మల్లెపూఁబోదులార
కొమ్మపైనున్న, నాప్రేమగుంటపెట్టి
గంటవాయించి పోయెదఁగానలకును॥

(తనమొగముచే యశోధరపాదములను స్పృశించి)

సిద్ధార్థ నిష్క్రమణము.

(తెరమూయఁబడును)

ద్వితీయరంగము—అశ్వశాలాబహిఃప్రదేశము.

(సిద్ధార్థుఁడును, ఛన్నుఁడును ప్రవేశము).

సిద్ధా—ఇదిగో ఛన్నుఁడు నిద్రించుచున్నాఁడు. ఛన్నా! (లేపి) కంటకము నాయితము సేయుము.

ఛన్న—రాజకుమారా! ఎన్నడును లేనివింత యేమియిది. ఈఅర్ధరాత్రియున గుఱ్ఱముఁగట్టుమని యాజ్ఞాపించుచున్నారు. చిత్రముగానున్నది.

సిద్ధా—నేను సంసారత్యాగముచేసినాఁడను నేటనుండి సిద్ధుఁడనై నానాదేశపర్వతారణ్యంబులఁ బ్రకర్తించుచుఁ ట్టిగట్టియుచ్చపోఁడమిసది. కావున మారుమాటాడక తుదిలేనిప్రశ్నంబులచే పొద్దుపుచ్చక గుఱ్ఱము నాయితముచేసి నీవును నా వెంటరమ్ము వేగిఁ మపోవలయు

ఛన్న—ఏమి రాజకుమారా! నీయానతిన ల్లంఘించుటకు నాకు రాజాజ్ఞలేదు సత్యమే అయినను నీఐశ్వర్యమును నీయఖండరాజ్యపదవియు నీపిన్నవయస్సును నీచక్కఁదనమును నీభోగంబును నీభాగ్యంబును నీగుణగణాఢ్యతయుఁజూచి నీపూనినయత్నంబు సరిగాదని నామనంబునకుం దోచుచున్నయది గావున నాకొడవకొంచెము వీనులఁజొన్పందగునని ప్రార్థించుచున్నాడను.

పాట. ముఖారి.

ఇదిమంచిదేనా ఏమీసిద్ధార్థా - సదనమువిడనాడి సన్యాసివగుట॥ ఇది॥
చక్కనిసతిని సద్గుణవతిని - పొక్కించివిడనాడి బోడివైచనుట॥ ఇది॥
నినుగన్నయయ్యా ఘనుడుగదయ్యా - సెనరేది విడనాడి వనముజేరుట॥ ఇది॥
నీసవతితల్లి సెనరులకెల్లి - మోసానవిడనాడి మోక్షార్థివగుట॥ ఇది॥
ఈమంత్రివరుల ఈవేదవిదుల - ఇందఱవిడనాడి యెందేనిజనుట॥ ఇది॥
ఈదాసజనము ఈదాసీజనము - ఏలకవిడనాడి త్రోలుగవ్వట॥ ఇది॥
ఈవూవేలీలు ఈబంగళాలు - ఎక్కకవిడనాడి యెక్కడవైచనుట॥ ఇది॥

సిద్ధా—ఓరీ ఛన్నా! ప్రజ్ఞానార్థినైపోవునాకు ఈప్రపంచప్రవృత్తిప్రజ్ఞకా అజ్ఞానుల కట్లుగానేతోఁచును జ్ఞానదయాసత్యశౌచంబులకంటె గృహారామక్షేత్రాదులు యోగ్యతరములని యెవ్వండువాదించఁగలండు, ఛీ యినియన్నియు నాకురు చింపవు నిరంతర దుఃఖహేతువులగు వీనినన్నింటిని నాకేలచెప్పెదవు త్వరగా నశ్వము నాయితముచేయుము.

ఉ॥ ఎవ్వఁడుజ్ఞానవంతుఁ డతఁడేసుఖి యెవ్వఁడుసత్యవంతుఁడై
యివ్వసుధంజరించునతఁడే ఘనుఁడెవ్వఁడు దాదయామయుం
డవ్విమలాత్ముఁడే యశమునందును శౌచపరుండు లోకమం
దెవ్వఁడుహింసకుందొలఁగి యేగునతండె ముముక్షువన్నఁగ౯॥

పరోపకారశూన్యుండనై హింసకువెనుకఁదీయక క్రూరదండనంబులను వెట్టనై యపరిశుద్ధమనస్కుఁడనై కాంతావిలాసకందుకంబనై రాజ్యంబుసేయుటకంటె నిశ్చలజ్ఞానధ్యానపరాయణుండనై సర్వసమత్వంబువహించి యాశాపిశాచంబును మారణహోమంబునవేల్చి కరతలభిక్షుయు తరుతలవాసంబునుఁజేయబూనుటను నిందించుచున్నావుగదా! ఛన్నా! మారుమాటాడకుము.

ఛన్న—(కన్నీరుబెట్టుచు నశ్వమునలంకరించి తెచ్చిముందునిల్పును)
ఇదిగో రాజకుమారా మనకంటకాశ్వము.

సిద్ధా—(గుఱ్ఱమునుజూచి)

పాట. పీలు.

వగచెద జవనఘోటకమా కంటకమా వాసవునుచ్చైశ్రవము నీకుసమమా॥ వగ॥
ప్రకటవైఖరినీ సకిలించెదేమీ అకటా నేమరలిరా ననినమ్ముచాలా॥ వగ॥
శుభలక్షణములా శోభిల్లునీవు ప్రభహెచ్చవేవేగ పరువిడిచనుమా॥ వగ॥

(ఇద్దఱు గుఱ్ఱములతో నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము.—హిమాలయప్రాంతారణ్యము.

(గుఱ్ఱమునుదువ్వుచు సిద్ధార్థుడు ప్రక్కను ఛన్నుఁడు ప్రవేశము)

సిద్ధా—నాప్రియమగు జవనాశ్వమా నీవెంతయాయాసమునుపొందితివి యెంతదూర

మునడచితివి కానీ నేను నిన్ను మఱచి సాధారణమనుజ మాత్రులకు మేలు చేయుటకే కాదు సకలజంతువుల కుపయోగమయ్యెను సుమా నిన్ను నేనిదే విడుచు ట. ఇంక నిన్ను నే నెక్కఁబోవుటదిలేదు సుమా (కన్నీళ్లు పెట్టుకొనుచు) ఛన్నా! యిటు వినుమా.

సీ॥ పెక్కేండ్లు చెరలోనఁ జిక్కి సుస్రుక్కినవాఁడు పెరాసతో నిల్లుచేరినట్లు
ఘోరదీర్ఘవ్యాధిఁ గుందిలేచినవాఁడు కడఁగి పిన్నల వెంట నడచినట్లు
కామినీగ్రహముచేఁ గడునిడ్వబడి సద్ధకాయుఁడై జనులలోఁ గలసినట్లు
సంద్రానఁబడి యీదిచావు దప్పించుక దక్కని రేవున కెక్కినట్లు॥
గీ॥ క్షామపీడితమైన దేశము నడచుచు
వాఁడు రతనాలదీవికి వచ్చినట్లు
వికృతసంసారబాధను విడిచి నేను
సుకృతమయమగు మార్గంబు సొచ్చినాఁడ॥

ఛన్నా! యీ రతనాలమకుటము ఈ బంగారు కడియములు ఈ ముత్యాలహారములు బనారసు అంగీలు అన్నియు నాకు మిగుల బాధకములుగా నున్నవి గదా. వీనిని నేను మోయలేక యున్నానోయీ యివియన్నియు నీచేతి కిచ్చెదను కొనిపొమ్ము. (అవియన్నియు తీసి నల్లరాతిమీఁద నుంచును)

పాట. ఖమాచ్.

ఛన్న — ఇవియేలా నేఁడిట నాకివియేలా కరవిడచి నే కదలగజాలా॥ ఇవి॥
పురమునకు నే నిపు డరుగఁగజాలా భూవరునకిది చెప్పఁగలనా॥ ఇవి॥
చలమునా నీవిటు సన్యసించుటా కలలోనైనా కానైతి॥ ఇవి॥

రాజకుమారా నిన్ను నే విడిచి పోలేను. ఇట్లుగా నీవు పలుకుదువని కలనైన నెఱుగనైతిగదా. అంత దయాపరుఁడైన మహా యిటువంటి పలుకులు పలుకుచుంటివిగదా! హా దైవమా.

బుద్ధ — నాకు రాజశబ్దము తగదు నీవిక నన్నట్లు పిలువకుము. నామాటవిని యీయాభరణాదులను కంటకాశ్వమును గొని మీపురమునకుఁ బొమ్ము.

ఛన్న — మాపురమని సెలవిచ్చుచున్నారేమి వింతగానున్నది.

బుద్ధ — నాకింక నా పురమే లేదుగాన నట్లంటిని.

ఛన్న — అట్లైన కపిలవస్తుపురమును ఇంక దేవరవారు మఱి నే చూడరా!

బుద్ధు — మాడకరేమి రాకపోదుమా?

ఛన్న — రాజకుమారా! మీతండ్రి నీవెక్కడనున్నాడవని యడిగిన నేమిచెప్పుదు.

బుద్ధు — సీ॥ అరివర్గముజయింప నాత్మలోదలపోసి యడవిదారులఁబట్టి యరిగెననుము
దుష్టమానవకోటి ధూర్తవర్తనమాన్ప దేశదేశంబులఁదిరుగుననుము
జ్ఞానదయావృద్ధిగల్గించుకోఁగోరి భూమిసంచారంబుపూనెననుము
జంతుహింసనుమాన్ప నమకట్టియిల్లిల్లు శోధింపఁబల్లెఁజూచుననుము

గీ॥ మంచివిద్యను దానభ్యసించుననుము
చెడుపనులకలలోనైనఁ జేయఁడనుము
లోపమేమత నిదెయెల్లలోకమనుము
మఱలమీపురికరుదెంచుమానఁడనుము॥

(తెరలో)

ఓహోధర్మజ్ఞా ఓహోసుగతా ఓధర్మరాజా మాయాదేవీతనూజా. అదిగో నీపార్శ్వంబుననున్న శ్వేతశిలపై నీకనుగుణమగు కావివస్త్రంబులును దండంబును కమండలువు సిద్ధముగానున్నవి త్వరగాగైకొనుము బుద్ధుఁడవై లోకంబున జ్ఞానబీజంబునాటుము అప్రతిహతమైన నీవాక్కు సర్వజనశ్లాఘనీయము గుగాక.

బుద్ధు — (ప్రక్కగాబోయి బట్టలుధరించును దండకమండలు భిక్షాపాత్రలుగ్రహించును)

ఛన్న — (కంటకమును దోలుకొని యాభరణసహితుఁడైపోవును. తెరదింపఁబడును)

(నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము — పర్వతప్రదేశము.

(బుద్ధుడు యతివేషముతో పద్మాసనస్థుఁడై యోగధ్యానపరుఁడై ఆసీనుడైయుండును. నిమిషమాత్రము నిశ్శబ్దము)

(శబరుఁడును, శబరియు నిప్పపూబుంగతోవత్తురు)

పాట

శబర — దసురోదరా ఝుకూ నల్లాయు వెల్లాలు
ఘైమంటెపయిక్కమనరో॥ రామియ్యా॥
ఘైమంటెప యిక్కమనరో॥ రామిరయ్యా॥

ఖోసల్లెఖన్నాది - రామన్న రాజునో
ఖరిగిత్తవొంటివాడో - రామియ్యా॥
సూమింధ్రఖన్నదో - సొతురుఘ్నుసుమన్న
జోడుగుళ్లంటివోళ్లో - రామియ్యా॥
ఖైఖమ్మఖన్నదీ - బరతన్న రాజునోగంగి
గోవంటివాడో - రామియ్యా॥

శబరి—నేను మాత్తాను యిశాిధోరా.

శబరు—మాఢే నేన్కుడా నీధోమాఢాఞ్.

ఇద్దరు—(చేతులు యెదురుగాపట్టుకొని)

శబరి—ఆఖూబభుంగాలా యిప్పుపువ్వెట్టి
ఆభుంగమీ ధాను యీతాకువెట్టి
ఢాయితక్క - ఢాయితక్క - ఢాయితక్కలే॥

శబరు—ఈధాకుమీధాను టేకాకువేసి
గుడిసెలోకిపోయి గుసగుసలాడి
ఢాయితక్క - ఢాయితక్క - ఢాయితక్కలే॥

శబరి—తాటేళ్లబ్రిగ్లోను కోడిప్పిల్లనెట్టి
మంధాపురోట్లోను గొజ్జుగింజలోసి
ఢాయితక్క - ఢాయితక్క - ఢాయితక్కలే॥

శబరు—ఏంధో అదేంధో యెద్ధాలేంధి.

శబరి—అబ్బోదెయ్యాము సూధూ సూను.

శబరు—(చూచి బుద్ధసమీపముచేరి)
యారయ్యాభాభో మారిసల్లేవుంకావే సెప్పయ్యమోఖుశాఞ్, నా పెట్టామిల్లజడు సుకుంధాది.

బుద్ధ—(లేచి) కోయదొరా. నేను యతిని బుద్ధుడను.

శబరు—భాబూ వాద్ధనూ రాజావయ్యా. బుద్ధయ్యదొంగోరు.

బుద్ధ—(శబరుని సమీపించి)

పాట. (శ్రీ)రాగము.

ముద్దులమ్మాడా రార ముచ్చటాడరా
సద్దుజేయంబోకుమంచి సుద్ధిజెప్పెద దొరా

శబరు—సుద్దులు జెపుధావు భాభూ చెప్ప్వాయింధామ్.

బుద్ధ—సందేహమేమీ నేను చెప్పనవి యన్నియు సుద్దులేనోయీ.

పాట

వద్దుకోపము నీకు కద్దు మోక్షము

నిద్దమైన మనసుగల్గి నిర్దయ జూపకురా ఔరా

శబరు—భాభూ దొడ్డదొరవయ్యా మామేలు మాటలు సెప్తవుండవు.

శబరి—ఓరి శప్పనియ్యవు సేప్తడాని యింకామాడ్తక యింధయి పాడుధారా.

పాట

బుద్ధ— మాయజగము నమ్మబోకురా మంచిబుద్ధి గలిగి మనర॥ మా॥

చేయకురా జంతుహింస - చెరుపు చెరుపు చెరుపు చెరుపు॥ మా॥

శబరు—ఏమయ్యా భాభూ అట్టచెప్తవు. మెఖం మెటాకొరుకొక మోతేమేము బతి కేదెట్లా భాభూ.

శబరి—భోడిమిల్లా గొట్రిమిల్లా తిన్కపోతే యెతాదొరా.

బుద్ధ—ఈయరణ్యములో నెన్ని ఫలములు లేవు ఎన్ని కాయలు లేవు ఎన్ని దుంపలు లేవు యేళ్లక్రింద నివ్వరిధాన్యము లేదా ఆకులు లేవా సమస్తము నుకలదే.

శబరు—మరి సెప్పయేమి. సింతపిక్యాలు పనసపిక్యాలు ఇప్పపువ్వ కొమ్మరిటిపళ్లు భాభూ వుంటాయిగాని పిఱల్నే సుకొంరేగాని తిల్నే ము భాభూ.

బుద్ధ—మంచిది నేను చెప్పిన బుద్ధివిని ఆరుమాసములు మాంసాహారమును వర్జించిచూడుము, నీదేహము వజ్రదేహమగును నీవు పవిత్రుడవయ్యెదవు.

శబరు—భాభూ అతాగే చేస్తాముగాని యిఖణ్నే వుంధావా, ఇప్పపూధింతావా నీటి శేమ.

బుద్ధ—అన్నియు దినియెదగాని మాంసము. సుర. గంజాయి మాత్రము తినకురా.

శబరి—కోడిగుడ్డుసానో గువ్వగుడ్లు పనికొధ్ధాయా.

బుద్ధ—ఛీఛీ! అవికూడదు తల్లీ. నీవునూ గుడ్డును ముట్టరాదు సుమా.

శబరి—మాబంధోగులు ఒప్పకుంధారా?

బుద్ధ—మీబంధువులకందరికి నేను చెప్పితినని చెప్పి నాసమీపము నంజేర్పుము.

శబరి, శబరు—అతాగే (నిష్క్రమింతురు)

బుద్ధ—గీ॥ కర్మవశతను శబరపుల్కసకిరాత

దేహులగుచు జనించి యీతీరు సంగతోర

మానసులగుచునుగ్రూరులగుచు
జంతువులఁజంపుదురరణ్యజనపదముల॥
సాధ్యమైనంతపనిచేసి మాన్పలేక పోదునా.

(నిష్క్రమణము)

పంచమాంకము.

ప్రథమరంగము—పూలతోట.

(మిశ్ర, విష్కంభము, ఇద్దఱు వనపాలకులు ప్రవేశము)

వన—౧ ఓయీచెలికాడా విన్నావా.

వన—౨ ఏమిటి చెప్పవయ్యా.

వన—౧ మనరాజుగారి కుమారుఁడు ఈరాత్రి తన యిల్లాలిప్రక్కనుండి లేచి ఛన్నుని కంటకాశ్వమునుదీసికొని యెక్కడికోపారిపోయినాడట. యశోధరాదేవిగారు లేచిచూచి చాలాదుఃఖపడినారటోయి.

వన—౨ అయ్యో! యెంతదుఃఖపడియుండునోకదా. సిద్ధార్థునకును యశోధరకును అంతపరస్పరప్రేమానుబంధముకలదుగదా. ఇంతవింతపనిజరగినదేమి! సరే కాని మనప్రభువుగారును రాణిగారును ఎచ్చటనున్నారో.

వన—౧ ఈవృత్తాంతము వారికినిదెలసి రాజకుమారుడు క్షేమముగా మరలివచ్చుటకై ఈశ్వరాలయమందు జపహోమాధిషేకాదులు జరిగించుటకై వెళ్లియున్నారట.

కమల—(వచ్చి) ఓహోవనపాలకులార.

వనపాలకులు ఇద్దఱు—(వేగముగావచ్చి) ఏమి కమలమ్మగారు సెలవు.

కమల—(పచారముతో) మీరు విననేలేదా!

ఉ॥ ముద్దులమూట సోయగపుమొల్కలతోట యశోధరమ్మదా
దద్దయు వేదనంబడి నిదాఘుజలంబులమేనునానగా
బొద్దుటినుండియొక్కగతిఁ బొక్కుచునున్నది రాజపుత్రుడీ
యద్దమురేయిదన్ను విడనాడి తటాలునఁబారి పోయినన్॥

వన—౧ సర్వార్థకుమారరాజుగారు లేచివెళ్లినవర్తమానము జూజాయఁగా తెలిసినది. కాని యింకనురానేలేదా.

కమల—రానేలేదు వనపాలకా. అందుచేతనే ప్రభువుగారు కుమారుని క్షేమార్థము శివపూజాభిషేకాదులు చేయించుటకు మహాదేవాలయమునకు వెళ్లియున్నారు.

వన—౧ అమ్మా! ఒక్కరే లేచివెళ్లినారా?

కమల—కంటకాశ్వముతోను ఛన్నునితోను కూడవెళ్లినారు.

వన—౧ మేమీ యుద్యానమునకు వెలపలనుండి ఒకవేళ తిరిగివత్తురేమో చూచుచుండుము.

కమల—యశోధరాదేవి యీనాడు జాముప్రొద్దువేళకు ఉద్యానమునకు దయచేయుదురు పరులనెవ్వరిని లోపలికిరానీక జాగ్రత్తతోనుండుడు వనపాలకులారా!

వనపాలకులు ఇద్దఱు } చిత్తము. (ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

(విచారగ్రస్తయై యశోధర, కాంతిమతి, కమల ప్రవేశము)

యశో—దైవమా యెంతపనిపుట్టెను. ఏమి కాంతిమతీ. ఏమే కమలా నాప్రాణనాథుఁడీయర్ధరాత్రమున నన్ను విడిచిపారిపోవుటకు కాళ్లెట్లాడెనోకదా యీ పూలతోటలో నెచ్చటనైనడాగి యుండలేదుగదా. చూతురు.

కాంతి—మేముచూచితిమి యెచ్చటనుకానరాలేదు. దేవీ! మేమేమిచేయుదుము.

యశో—హాప్రాణనాథా! హాధర్మరాజా! హాభగవంతుఁడా! హాదేవరా! హారాజకుమారా! హాసుకుమారశరీర. నాదుఃఖమునెవ్వరు తీర్పగలరు నిన్నువిడిచి నేనెట్లుజీవింతు నీపొత్తున గుడుచుభాగ్యమీనాడు లేకపోయెనే అన్నపానములు విసర్జించి యీయాపదఁబునంజిక్కి శల్యావశిష్టనై నానెచ్చెలుల కాయాసమిచ్చుటకంటె ఉరిబోసుకొని చచ్చుటయైనను మేలు ముక్కుమూసుకొన్న మూఁడుగడియలదీప్రాణము. దీనికింతవగచిననేమిఫలంబు హా! హా! హా! దైవమా! దైవమా! చెలియలారా!

ఉ॥ హానను బాసియేగెనకటా విభుఁడన్యసతీపరాఙ్ముఖుం
డౌనని యేనెఱుంగుదుగదా యిటియట్టిదికాదు ధర్మ్యమే
పూనికగా మెలంగెడిని పట్టినవాటనుగోలె శాంతిమై
జ్ఞానదయాసముద్రుఁడ యికాంతను జింతను ముంపన్యాయమా!॥

కమల—ఇది న్యాయమైనపనియని మేమెవ్వరమునుఁగలము. ఆమహానుభావుని యంతరంగవృత్తియెట్లుగానుండె నిన్ను విడుచుటకు సాహసించెనో యెవ్వరికి తెలియును. కాని నేడో రేపో మగలిరాకూడదా.

కాంతి—ఇంతకేమి నేనొక్కటిచెప్పెదను «అవశ్యమనుభోక్తవ్యమ్ । కృతంకర్మశుభాశుభమ్» అనువాక్యము నీవెఱుంగవా నేను నీకు జ్ఞాపకముచేయుటయు కాని బోధచేయుటకాదు కానిమ్ము ఎట్లుజరుగునో చూచెదము.

యశో—కాంతిమతీ! ఇంతకంటె నీసమయమునందు దుఃఖహేతువు మరియొకటి కలదా? «హసద్భిఃక్రియతేకర్మ రుదద్భిరనుభూయతే» పూర్వమున నవ్వుచు నేదోషముచేసియుంటినో. ఇప్పుడది యేడ్చుచు ననుభవించుచున్నాను.

పాట. జంఝూటి॥

మును నెంత దుష్కృతంబుజేసి యుంటినోకదే
ఘనమైన దుఃఖసాగరమున మునిగిపోతినే॥ ము॥
కలగాంచి మేలుకాంచి యేడ్చికష్టమంటినే
మతికాదటంచు గనులనీరుగారదుడిచెనే॥ ము॥
నీకుగీకుగాదటంచు నిద్రబుచ్చెనెదిగఁ
రాత్రికిపాన్పునుండి లేచిపాఱిపోయెనే॥ ము॥

కాంతిమతీ! యింతవచ్చునని నేనెఱిగియున్న యెడల నాప్రాణేశ్వరుని నేగోలుపోదునా, మాయనిదుర నన్నింతజేసినది. ఇంతకేమి «బుద్ధిఃకర్మానుసారిణీ» అను వాక్యమేలతప్పును.

పాట. పీలు.

మాయనిద్రబ్రక్కనె నేమగనిగోలుపోతినే
కాయుమేతెలిసియున్న చేయిఁబట్టివిడుతునే అయ్యో॥ మా॥
కన్నులెట్టెమూసితి కలవరమునొందితీ అయ్యో
కదలుటెరుగనైతి వానిగనులజాడనైతి అయ్యో॥ మా॥

సీ॥ చెలికానిజూడరే చెట్లలోనికి నేగి కోడిగానడడాగికొనియెనేమొ
సదయాత్ముఁగానరే పొదలడొంకలలోన నవులాటకనిగూఢనడచునేమొ
ప్రాణేశుఁజూడరే మ్రానికొమ్మలమీద మనసుశోధింపంగ మఱిగెనేమొ
గుణవంతుఁజూడరే కొలఁకులదరిఁజేరి వింతఁజూపెదనని విడిసెనేమొ॥

గీ॥ ధైర్యవంతునిఁజూడ కే దట్టమైన
చలువపందిళ్లఁసురవేళ్ల నలరుపాళ్ల
మల్లమామిళ్ల సెలయేళ్ల మంచిరాళ్ల
దళ్ల సెగ తాఁకనితారితిక్కే నేమొ॥

(తెరలో)

ఛన్నుఁడువచ్చుచున్నాడు. వచ్చుచున్నాడు.

యశో—(కన్నులువిప్పి దిగ్గన మొగమెత్తి)

కాంతిమతీ! కమలా! ఛన్నుఁడు వచ్చుచున్నాఁడనుమాటలు వినవచ్చినవి. అటుబోయిచూచి నిజమాయె నేని వానినిటుదోడ్కొనిరండు.

కమల—అట్లుగానే చేయుచున్నాను (వెళ్లును)

యశో—కాంతిమతీ!

పాట. ఫరుజు.

అయ్యోయేమిచెప్పనో ఛన్నుఁడు
నయ్యో గొయ్యో చూపునో॥
నెయ్యుఁడునాగుండె వ్రయ్యలెసేయునో
వెయ్యేలనాకూ విషమేగతియనునో॥
కొమ్మనాయుల్లమిదే చాలఁగకొట్టుకొనుచున్న దే
లెమ్మలెమ్మబ్రహ్మలిఖితమెట్లున్న దో
కమ్మనివార్తలఁగాచిరక్షించునో॥ అయ్యో॥

(ఛన్ను నిందీసుకొని కంటకాశ్వము వెంటరాఁగా కమలవచ్చును) దూరము.

యశో—కాంతిమతీ! ఛన్నుఁడేమి చెప్పనోకదే ఏమిసేయుదునే నాగుండెలుకొట్టుకొనుచున్నవికదా నేనునిలువలేను ఎట్లోతెలియదు అయ్యో. ఛన్నుఁడు సమీపించుచున్నాఁడే దైవమా యేమిచెప్పనోకదా మొగమువాలియున్నది నడవలేక నెమ్మదిగావచ్చుచున్నాఁడే కట్టా యేడ్చుచున్నాఁడేమి ఏదోపుట్టి మునిగినదితల్లీ నామదిచెడిపోయినది. తాళ్రిడులేదుగదా గట్టితీగానుకొనిరమ్మ కాంతిమతీ యింక నేమియున్నది. ఏలనన్ను బట్టుకొని యూరడించెదకే (వెక్కివెక్కి యేడ్చుచు) ఏ. ఏ. ఏ. మి. మి. మి. ఛ. ఛ. ఛ. న్నా.

ఛన్ను—(తొందరగా) అమ్మా సుఖముగానున్నారు.

యశో—వ. వ. చ్చి. చ్చి. రా.

ఛన్న—కొన్నాళ్లకు తిరిగివచ్చెదనని చెప్పినారు.

యశో—ఎం, యెం. దుకి, ప్పుడురాలేదూ:

ఛన్న—జ్ఞానముసంపాదించుకొనుటకు హింసనురూపుమాపుటకు పట్టుపట్టినారు.

యశో—ఏ. యే. మి. పట్టు.

ఛన్న—(యేడ్చుచు య య్యా య్యా య్యా.

యశో—ఏమిటి. త్వ. త్వ. త. రగాఁజెప్పు ఛన్నా.

ఛన్న—య. తి. తి. తి. అయినారు (దుఃఖము)

యశో—అయ్యో యతియా యతియా ఆవేషమేధరించినారా.

ఛన్న—అవును.

యశో—ఇంక నేమున్నది. దైవమా. దైవమా నాజీవధనము నాకుఁదక్కదాయెఁగదా (మూర్ఛ) (క నిమిషములు విశ్చబ్దము)

కాంతి—ఏమికమలా మనయశోధరనెట్లు బ్రతికింపఁగలము. ఏమియుపాయము మనమాటలువినదు సాహసించి యేమిచేయునోకదా.

కమల—నాకేమి తెలియకయున్నది. మనముమాత్రము బ్రతుకువారమా! మనయశోధరకేగతియో ఆగతియేమనకునుకాని యెటులైన యశోధరను బ్రతికించగదవే.

కాంతి—ఆపన్నీరుబుడ్లుకొనిరమ్మా కమలా.

కమల—ఇవిగో తెచ్చితిని.

కాంతి—(యశోధర మొగమునఁజల్లుచున్నది)

యశో—(మూర్ఛ తెలసి సగములేచి)

ఇస్సిరో. ఇస్సిరో. దైవమా! దైవమా!

పాట. పీలు.

నట్టేటినడుమను నన్ను ముంచితివా
కట్టడిదైవమా కారణమేమి॥ న॥
ఇంతదోసకారి నేనెట్లులైతి
పంతానసావిభుఁడు బొంతఁగప్పెనుగా॥ న॥
విడచెనన్ని టుడించి విభుఁడునాబ్రతుకు
అడవిగాసిన వెన్నెలాయె నేమందు॥ న॥

కాంతిమతీ! యింకేమున్నది.

పాట, ముఖారి.

ప్రాణేశుఁడెడమాయె బ్రతుకెల్లసరిపోయె
పజ్జనుమీరెలనే లేచీపోరే లేచీపోరే ఇఁకలేచీపోరే॥

కమల — కాంతిమతీ! యీయశోధర యేదోసాహసకృత్యము చేసుకొనఁదలంచినది సుమా మనము మిక్కిలి జాగరూకతతో నుండవలయును.

యశో — (కంటకమును జూచి)

సీ॥ ఛీఛీయిటేలవచ్చితివి నాప్రాణేశు గానలోదిగఁబెట్టికంటకంబ
పోపోవెనీమోము పోల్కిఁజూడఁగరాదు ఘనుఁబాసివచ్చితేకంటకంబ
అత్యంతముగనాకు నార్తిఁబెట్టిననీకు గలపేరునిజమాయెకంటకంబ
బుడిబుడియేడ్పుతో మెడవ్రాలవైచెదే కంటబోనీటుక్కకంటకంబ
గీ॥ ఏడదిగడించివచ్చితో యెట్లునీకు
మరలిరామనసాయెనో మాన్యచరిత
దైవ నాపతియాత్రఁజేసి యద్భుతంబు
దుఃఖమునుఁదోచునావ్రాలు తుడువగలవే॥

ఛన్న — అమ్మా మహారాజుగారిం జూడఁబోయెద.

(అని నిష్క్రమణము) అశ్వముతో.

యశో — సీ॥ భూదేవి నీవైన నాదీనదశఁజెప్పి మందలించఁగదమ్మ సుందరాంగు
జలవేణి నీవైన తెలిసినావెతజెప్పి మఱిదప్పి తేఁగదే మాన్యచరితు
అనలుఁడా నీవైన వినినాగొడవఁజెప్పి బ్రతిమాలితోతెమ్ము ప్రాణవిభుని
అనిలుఁడా నీవైన పనిబూని నామన్వి వినిపించి రావించు ఘనదయాళు॥
గీ॥ నింగి! నీవైన నాపాట్లెఱుంగఁజెప్పి
కన్నులనుఁజూపుమాధర్మ కార్యనిరతు
సూర్యుఁడా చంద్రుఁడా నాకుఁజూపరయ్య
మీకు మ్రొక్కెదనిప్పేళ రాకుమారు॥

కాంతి — ఎందుకుతల్లీ యింతవెఱ్ఱి పూర్వజన్మకర్మమెట్లో అట్లుగా నడిపించును. నీ ప్రాణవల్లభుని యింగితము నీవెఱుంగనిదానవా! దయాళుఁడుగదా!

(తెరలో)

యశోధరా! నీగర్భస్థుఁడై యొకమహానుభావుండున్నవాఁడు నీవిభుఁడు నిన్నుంజూడ మరల కపిలవస్తుపురమునకు వచ్చును. లోకరక్షణపరాయణత్వంబున యతియై దేశసంచారంబు సేయు నీవు దుఃఖింపవద్దు.

కాంతి—వింటివా! తల్లీ దేవతావాక్యము. ఇప్పుడింటికిబోవుదమా.

యశో—(లేచి దుఃఖముతో)

పాట. శ్రీరాగము.

దయాలేదుగా మగవారికి॥ దయా॥
అయ్యో యేమనందు జగంబెల్లనాకు
భయదాంధకార మయమాయెగదే॥ దయా॥
అట్టిసుందరిమున నట్టనడుమున
దిట్టతనమున బుట్టిముంచిపోయె॥ దయా॥
ఎన్ని నాళ్లు నేను ఈవిధముగానూ
చిన్నబోయివాని సేవమానియుందు॥ దయా॥
ప్రీతిగల్గి వైడి మెట్టమీదినుండి
లోతుగలగోతిలోనఁ గూలద్రోచె॥ దయా॥

(నిష్క్రమణము).

ద్వితీయరంగము.

(శివాలయము, శుద్ధోదనుఁడు, గౌతమి, బ్రాహ్మణుఁడు, మంత్రి ప్రవేశము)

పాట. యదుకులకాంభోజి.

శుద్ధో—(భక్తి) దేవదేవ దేవమహా దేవనన్ను బ్రోవరా
భావమందు నిన్ను నిల్పి భక్తినారగొల్తురా॥ దేవ॥
మేరుశైలధీరకూర మారమారశంకరా
క్షీరవార్ధితూణీర ధారిదారితాసురా॥ దేవ॥
బాలుఁడైన నాకుమార పాళిపాళి నేలరా
ఫాలజాలజాలమేల వేళదైవశేఖరా॥ దేవ॥

ఉ॥ దేవజోహారు లోకములదిద్దినతండ్రిజోహారు భక్తసం
భావనశైవపుణీసహితపాదజోహారు సమస్తదుష్టవి
దారణఘోరఘోరసమరక్రమధీరజోహారు సంతత
శ్రీవిభవప్రదానవరసిద్ధిజోహారు జోహారునీకగుణ॥

మంత్రి—ప్రొద్దు నడునెత్తికివచ్చినది. ప్రభువుగారు భక్తిపరవశత్వముచే నేదియుఁ దెలియకయున్నారుగదా సహస్రకమలపూజయు సహస్రఘటాభిషేకమును మహాన్యాసపూర్వకముగా జరిగినవిగదా మహాదేవునకు ధ్యానావాహనాది షోడశోపచారములును జరిగినవికదా ఇఁక నేమికావలసియున్నది.

బ్రాహ్మ—చిత్తము. అన్నియుజరిగినవి కాని ప్రభువుగారు భక్తిపరవశులై మహా! దేవునందే చిత్తమునిల్పియున్నారు. ఏమియుం జెప్పఁజాలకయున్నాము.

గౌత—(బ్రాహ్మతో) బ్రాహ్మణవర్యా! నాబిడ్డని క్షేమార్థమై గౌరీపూజసేయుచున్నాను.

బ్రాహ్మ—చిత్తము అమ్మా.

గౌత—ఉ॥ ఓపరమేశ్వరీ మముసహోబహులార్తి సముద్రమగ్నులన్
బాపులనీచులన్ బరమపావనియేలవె మాకుమారునిన్
బాపనిగావవే విడచిపారెనెఱుంగమువానిజాడ వి
ద్యాపర యీవతకొక్కియుపాయము మాకిఁక వేఱయున్నదే॥

పాట. యదుకులకాంభోజి.

మహేశ్వరీ కృశోదరీ మతల్లితల్లి ప్రోవవే॥ మ॥
గుహాంబకిష్టపాంబనా కుమారుధీరు నేలవే
గృహీతభక్తజనసతీ కృతీసతీభరించవే
అహోనినుంభజింతుమమ్మ ఆదిశక్తికావవే॥ మ॥

ప్రతిహారి—(వచ్చి) మహాప్రభూ కంటకాశ్వముతో ఛన్నుఁడువచ్చియున్నాడు.

శుద్ధో—(దిగ్గునలేచి) ఏమియిది కుమారుడురాలేదా! ఏమిదైవమా. ఏమిసంభవించెనో. ఏమిఛన్నా ఉత్తగుఱ్ఱమును దోలుకొనివచ్చినావు. కుమారుఁడేడీ సుఖముగానుండెనా.

ఛన్న—మునుపటికంటె సుఖముగా నేయున్నారయ్యా.

శుద్ధో—మఱియేలరాలేదు.

ఛన్న—కొంతకాలమునకు వచ్చెదరయ్యా.

శుద్ధో—అదియేమొ.

ఛన్న—(దుఃఖముతో) వారిచిత్తమట్లుగావచ్చినది.

శుద్ధో—దుఃఖించెదవేల.

ఛన్న—యతీశ్వరులైనారు మహాప్రభూ.

శుద్ధో—యతిఆయెనా. ఆయెనా. ఆయెనా! శుభలక్షణసంపన్నుండై శుభముహూర్తమునంబుట్టి దివ్యసుందరవిగ్రహుండై యత్యంత సుకుమారసర్వాంగకుడగు నాబిడ్డ కావిగుడ్డలుగట్టి దండమును కమండలువును పూనెనా, ఆహా నారాచగద్దియపైఁగూర్చుండి రాజ్యముసేయు యోగ్యతలేకపోయెనే అడవులలోఁదిరిగి యాకలములుదిని పల్లెలు పట్టణంబులుంజూచుచు భిక్షాపాత్రము చేబూనునట్టి పాటుసంభవించెనే.

సీ॥ ఎండకన్నెఱుఁగక యీసౌధములనుండు బిడ్డండు దానెట్లుభిక్షమెత్తు
మేలిబనారసు శాలుగప్పినముద్దు పోరండుదానెట్లుబొంతగప్పు
బంగారుకంచాన పాయసాన్నముదిన్న కుఱ్ఱఁడేగతిచేతికూడుఁగుడుచు
వలిపెజల్తారు దువ్వలువఁదీరుగగట్టి కొండికయేలీలగోచిబెట్టు॥

గీ॥ పూలతోటలజాజి పుప్పొళ్లమల్ల
జలువపందిళ్లపరువేళ్లమలచుదళ్ల
దిరుగుగారాజుకొమరుండు దేశదేశ
యాత్రదానెట్లుసేయునో తెలియరాదు॥

గౌత—ప్రాణేశ్వరా! నాసపత్ని పరమపావనియగు మాయాదేవి యీదుఃఖంబును తాననుభవించకయే ముక్తురాలాయెగదా నేనెంతపాపాత్మురాలనో నాకు బిడ్డలులేక పోయినను సిద్ధార్థునే నాబిడ్డగాఁగైకొని కనిపెంచినవిధంబునకంటె నెక్కుడుగా మనోవాక్కాయకంబులగు త్రికరణంబులచే నెల్లవిధముల ప్రేమచే జూచుకొనుచు మహారాజవైన నీచెట్టఁబట్టినది మొదలు దేవేంద్రభోగము లనుభవించుచుంటిని నేటితో నాదౌర్భాగ్యదశ వెలపటికివచ్చెగదా! నాయనా యిట్టుకమ్మని యెవ్వనికిల్తు తనకిచ్చుట నేమితక్కువయని సన్న్యసింపవలసివచ్చె బిడ్డనికి బంగారుకంచాన ఆవుపాలువఱఁగగాచి చల్లార్చితెచ్చి నేనువడ్డించినప్పుడుఁగదా సంతోషముతో అమ్మా! అనిపిల్చి చిఱునగవుఁనవ్వి నాయందుగల ప్రేమాతిశయమును జూపువాఁడు, ఏయదితనకుఁగావలసినను అమ్మా యనిపిల్చి నన్నేయడుగునే నన్నుఁబిలువనిగడియలేదే. ఎప్పుడైన తలనొచ్చికూర్చుండిన నాయొద్దనేకూర్చుండువాఁడు. అదియేమో చిన్ననాట నుండియు వానికి యీప్రపంచముమీద రోతయేపుట్టినది. ఎట్టులాయెనేమి పూర్వజన్మకర్మపరిపాకవశమున యశోధరను వివాహముచేసుకొనెను దాని కెంతదుఃఖముపెట్టెను గర్భిణికూడనైయున్నది తానెఱిగియేయుండెగదా తన

కేమియాడువచ్చినది వేయేండ్లను ఇరువది రెండేండ్లే కదా ఇంతవిరక్తియెట్లు పుట్టెనో, చిత్రమాయెను. ఛన్నా! నీవువచ్చునప్పుడు నీతో నేమైన చెప్పి నాడా!

ఛన్న—మాఅమ్మగారితో మరల నేనువచ్చెదనని చెప్పుము. జ్ఞానము సంపాదించుకొనుటకును దేశములుచూచుటకును వెళ్ళినాడనని చెప్పుము దుఃఖింపవలదని చెప్పుము. నేను సుఖముగానున్నానని చెప్పుము. అన్నారు తల్లీ.

ప్రతీహారి—(వచ్చి) అంతఃపురమున క్రొత్తమేడలో యశోధర అన్నపానాదులు విడిచి మిగులదుఃఖముతోనున్నది.

శుద్ధో—(మంత్రితో) అందరిని గృహంబున సంజేర్పుము నేనునువచ్చుచున్నాడను

(నిష్క్రమణము)

షష్ఠాంకము.

ప్రథమరంగము—బింబిసారపురము.

(భిక్షుకుడగు బుద్ధదేవర ప్రవేశము)

బుద్ధ—(గృహాంగణముల యందిటునటుదిరుగుచు).

ఆహా! ఈప్రపంచ మెంతదుర్నీతినవలంబించినది. ఎంతెంతదుష్కృత్యములకు లోబడినది. ఊహింపలేమి ఈయసత్యములేమి ఈయపరిశుద్ధియేమి ఈసురాపానాది మహాపాతకంబులేమి శాంతియనునది యెచ్చటనులేదే దుర్వ్యాపారదురోదరములు మెండైనవి స్వార్థపరాయణులై యుద్ధంబులుసేయుచు ననేకజీవంబులనగ్గచేయుచున్నారుగదా రాజన్యులు ఇట్టిలోకమును బాగుచేయం బూనువాండొక్కండును గానరాడే. నేనొక్కరుండ సమర్థుండనా కాను అయిననేమి చీమ కొండపైకిబ్రాకినట్లు బ్రాకెద. ఈజగచ్చక్రములో నాకుసహాయపడు భాగముకొంతయైనను లేదా నాహృదయమును నిల్పనెట్టుకొనంజాలకయున్నాను. ఇదిసత్యమని నాహృదయము నాకుపదేశించినరీతిని నేనుప్రపంచమున కుపదేశించుచు నానావిధజాతులకు నుపన్యసించెద సాధ్యమైనట్లు యదార్థంబులును మనుష్యప్రోక్తంబులునగు శాస్త్రంబులను వర్జించెద గ్రహించెద. ఈతనువు శాశ్వతంబుకాదుగదా. ఈతనువున్నన్నినాళ్లు ఇదేదీక్ష

గాఁబ్రవర్తించెదంగాక. ఏకష్టము ఏనష్టమువచ్చినను సరే శరీరాయాసమునకోర్చి స్త్రీలకనక, పురుషులకనక బిడ్డలకనక పెద్దలకనక యెల్లవారికి నాకు న్యాయమనితోఁచినదియే చెప్పెద నామనస్ఫూర్తిగా యశస్సునకోరికాని దంభమునకైకాని స్వార్థమునపేక్షించి యేపనియుజేయదలంచినవాఁడనుగాను వ్యాధికిగాని ఆకస్మికములకుగాని శత్రువులకుగాని మృగములకుగాని మృత్యువునకుగాని కామక్రోధాదులకుగాని వెఱువక పురగ్రామ వన నదీసముద్రద్వీప ప్రముఖంబులనెల్లయెడల నెల్లఋతువుల నొక్కరీతిగాదిరిగి దయను అహింసను నీతిని సత్యమును ఆత్మవివేకము నిదిధ్యాసనమార్గమును నిర్వాణేచ్ఛను జనులకుపదేశించెదగాక సురాపాన మాంసభక్షణ ద్యూతాచరణ కేవల యుద్ధపరతంత్రల గృహంబులందక్క తక్కిన గృహంబులం భిక్షకైకొనియెద గృహస్థులకు నీతియు సన్యస్తులకు జ్ఞానంబును బోధింపయత్నించెద జగచ్ఛక్తి నాకుందోడుపడుము.

పాట. మోహన.

ఇదిమంచిమాట వరాలమూటా॥ ఇది॥
సుదతులను బురుషులనుఁ బహుసం
పదలబొదలగఁజేయుసదయాత॥ ఇది॥

ఒకధూర్తస్త్రీ—(వచ్చి) ఏమిషయ్యా బాగానేవున్నది తెల్లాశ్లేదు వాకిట్లోవచ్చి యేమో ఇదిమంచిమాటా ఇదిమంచిమాటా అంఘాను వల్లకాట్రిశమ యిప్పుడే కొంచెము కునుకట్టింది మావారులేలే లేవరాదా అంఘానేవున్నారు. గడప మీదముగ్గకైనా వేసుకోలేను కలాపిచల్లుకోలేదు ఆవుపేడదెచ్చుకోవలె పోవలె ఈవేళ శుక్రవారంకూడాను మావారు నన్నుసోమిదేవమ్మనంఘా వకపేరుకూడా దెచ్చిపెట్టారు దిక్కుమాలిశ్రమ యిప్పికూడా యిప్పుడేవచ్చినది పసుపుకూడాగాబోలు యేమీతోచకుండా నేనుకొట్టుకుంఘావున్నాను తెల్లవారిలేవగానే యేదోవసుటిగదా ఎందరికిముష్టి కంటికిబెట్టాలె గడ్డికి పెట్టాలె రోగికిపెట్టాలె బీదకుబెట్టాలె సావసబెట్టాలె చచ్చేయోగంవచ్చిందినూత్రికిబోవాలె మడిబట్టలువుతుక్కోవలె ఆఁవేసుకోవాలె పువ్వులుఁజేవాలె పూజకు పాత్రలుతోముకోవలె వచ్చేవారూ పొయ్యేవారూ, అబ్బా నాశల్యాలు రాలుతూవున్నాయి దిక్కుమాలినముష్టి దిసమాలినముష్టి మళ్లీరా యిప్పుడువల్లకాదు.

పాట

బుద్ధు— ప్రితమేలానమ్మా మాయమ్మా ప్రియమునకేసుమ్మా
కతలుగావివిసతముమీకును ప్రితమదొక్కటిజెప్పవాఁడను
సతతమునుదయగలిగి జంతుప్రితతి కుపకారంబుసేయుడు॥

ధూర్తస్త్రీ—(మిక్కిలికోపముతో) ఎంతచెప్పినా వినిపించుకోవేమయ్యా! మానోములజోలెందుకు మావ్రితాలజోలెందుకు మానుగ్గులజోలెందుకు ఏమిషియిది అంఛాను నాకువేదాంతాలు చెప్పమని నిన్ను అడిగినానా యేమిషీ అంఛాను సరేలే (బారసాచి) మావారికంటె మాయెరుగుదువా యేమిషి పాండరీకంకూడా చెయ్యమోతూవున్నారుగదా వూళ్లోఅమ్మవారిజాతరకూడాను అమ్మవారికి వారబొయ్యాంది ముష్టిపెట్టేదిలేదు యెందుకూఅంఛా పోలే యేమిషి సుక్కురాఁవుపొద్దూ యెందుకు వాగిస్తావు కాస్సేపువుండిరా పెడ్తాను.

బుద్ధు—అమ్మగారూ నాకుభిక్షము పెట్టవలసినదనికాదు నేను మొఱపెట్టుకునేది ధర్మములు పలుకుచున్నానుతల్లీ కొంచెము చెవియొగ్గివినుము.

ధూర్తస్త్రీ—మాధర్మాలు చెప్పేవాఁడవు బయిలుదేరావు ఏదీచెప్పూచూతాము.

పాట

బుద్ధు— తల్లీశాంత్రిల్లు అదినీకుజెల్లు ధరణినీయిల్లూ
చల్లగావర్ధిల్లుకోపమువల్ల ఫలమింతయును గానము
కల్లగాదిదినమ్మునిజమని యెల్లయెడలను కాలిము ల్లు॥ తల్లి॥

దయయేవ్రితము దయయేధర్మము దయయేజపము దయయేయజ్ఞము దయయే పుణ్యము దయనుమించినది మఱియేదియును లేదు శరీరమును కృశింపఁజేసి వ్రితోపవాసదీక్షవహించి కడపట మోక్షము సంపాదింతుననుట సర్వాబద్ధము తనువుపోయిన వెనుక పరలోకంబున మరలి దుఃఖభాజనంబగు శరీరంబునే గ్రహించి తుచ్ఛభోగంబులగొన్నిటి ననుభవించి పునర్జన్మంబుగాంచుటకుగాని మఱియేమియుఫలములేదు తల్లీ పునరావృత్తిరహితమైన కైవల్యము నిర్వాణంబనంబడునదిగదా ఆనందము కావున సర్వభూతములయందు సమదర్శనముగల్గి దయగల్గి యింద్రియములనిచ్చవచ్చినట్లు పోనీయక దేహమును నిష్కారణము ఆయాసపెట్టక తుచ్ఛమైన విషయభోగముల కాశపడక హింసచేయక బ్రితుకుటయే మోక్షసాధనము. మాయమ్మా కోపగింపకుము.

మంచిపుణ్యస్త్రీ—(వచ్చి) ఏమి షేఅది వూవిసిరికొడతావేమిషీ మంచిపల్కులు చెపు తూవుంఛే వినలేవాయేమిషి నేనేగాగాపడి మేకలను యేలాగైతే నేమి కమి క్కుమన్పించి సోమిదేవమ్మను అయినాననా యేమిషి ఊవిట్టివీగుఛావు ఓశ్రేవు వించామే యిదిగోచూశావు (మెల్లగా) రాజుకొడుకల్లేవున్నాడే అంచక్కాను ఆమాటలుమూడు అమృతగుటకలేమే వింరాము వూరుకోవే.

ధూర్తస్త్రీ—నీకేమి తెలియదులే మావారుయెన్ని కట్టలుతిరగవేసారనుకున్నావేమిషి ఆయనకుతెలిసిన వేదాంతాలకంటె యీయన యెక్కువచెపుతాడుషే పోని య్యిగాని శుక్కరారవేమిషి వ్రితమేమిషి ఉపవాసమేమిషి యజ్ఞమేమిషి అంఛాడేమే మరి.

మంచిపుణ్యస్త్రీ—వోషేవు తొందరపడకే విఛూవుందాంగా చూశావుషే ఏమిమ ధురధ్వని యెంతఅందంగావుంచున్న యెయ్యచూడు ఆజానుబాహుడు ఇన్ని శు భలక్షణములుగల యీమహానుభావుడు యీప్టాదిరుగుచున్నాడేమోషుమా.

బుద్ధ—అమ్మా నేనీప్రాంతమున దిరుగుచుండుట కుద్దేశించినజోగిని నాకభిక్షకావల యుననిరాలేదు తోచినమంచిమాటలు నాలుగు చెప్పుచుండును అనుదినము ఈవాడలందు సంచరించగలను శేపునురలవచ్చెద సెలవు.

పుణ్యస్త్రీ—స్వామీ మీరుస్వాములవారువలెనున్నారు ఈరోజున మాయింటికి భిక్షకు దయచేస్తారా.

ధూర్తస్త్రీ—ఓహో ముందుగా నేనుగాదుషేచూసింది మాయింటికేవస్తారు.

బుద్ధ—అమ్మలారా! తగువేల యెప్పుడువచ్చినను వచ్చెద మాంసాహార సురాపా నాదులు వర్జించియున్న యందరిగృహములకుంబోయెద అయినను నాయిచ్ఛ వచ్చినప్పుడు మీకాయాసము ఎప్పుడైనను కలుగునేమోకాని ప్రకృతమున కంతశ్రమయిచ్చునదిలేదు తల్లీ పోయెద.

(అందరు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—శృంగారవనము.

మనుష్యవేషములతో.

(మన్మధుఁడు, వసంతుఁడు ప్రవేశము)

మన్మ—వసంతా! యేమి యీశృంగారవనము నేనీలోకమునందుగల స్త్రీ పురుషుల

నందరిని వశీకృతులంజేసికొంటిని సాఇతుకో దండంబునుండి వెడలు పుష్పబాణంబులు దగిలినవాఁడు కామినీగృహకుంభదాసుండుగాని వాడెవ్వఁడైన గలఁడా శంభుఁడు, స్వయంభుఁడు ఆదివిష్ణువుసైతము గౌరీ సరస్వతీ లక్ష్మీకాంతల కౌఁగిళ్లంజిక్కి క్షణమెడబాయలేక చిక్కుకొని నిరంతరము వారింగొల్చుచున్నది నీవెఱింగినదేకదా భూలోకంబునం గపిలవస్తుపురంబునంబుట్టి శౌద్ధోదని యొక్కఁడు నిష్కామవ్రతంబుపట్టి యశోధరయను గర్భిణియగు తనభార్యను విడిచి అహింస దయ లోకంబున వెలయింపంజేసెదనని పట్టుపట్టియున్నాడు వీని నేవిధంబునసైన జయించి రెండునిమిషములలో కాముకుంజేయగలవాఁడను నీవుసహాయుండవుగానుండుము.

వసం—చిత్తము.

పాట. ఖమాచ్,

హాయ్ హాయ్ హాయ్ హాయ్
అఖిలభూజనానందకరము వసంతమా
శుకపికశిఖండిశోభితమా వసంతమా
మకరాంకశిలీముఖభూతమా వసంతమా
ప్రకటశిరీషకుసుమవాసితము
భళీ భళీ భళి భళిరే యీవసంతమా॥

బుద్ధ—(వచ్చి) ఓహో యీవనము వామనము నాకర్షించుటలేదు. ఇందుఁగల వింతలేమున్నవి ఇవికామవికారహేతువులు కాని యివినన్నే మిచేయఁగలవు యీమామిడిక్రిందఁగూర్చుండి కొంతసేపు ధ్యానంబుజేసికొనియెదగాక (చెట్టుక్రింద పద్మాసనస్థుఁడై ధ్యానముద్రలోనుండును)

మన్మథు—(మెల్లగా చెట్లచాటునవచ్చి బుద్ధుంజూచి) వసంతా నీవీవనంబున నచ్చచ్చటక శుకపికమయూర భసరాదులం బ్రేరేచి యొక్కముద్దులాడి నీమాయాప్రభావంబున సృజించిపంపుము. ఈశౌద్ధోదని బింకంబు నేనుమట్టుపరచెద.

వసంతు—చిత్తము ప్రభూ. (అని నిష్క్రమణము)

సుందరి—(వచ్చి బుద్ధునిసమీపించి) ఆహా యేమి యీసుకుమారశరీరుఁడు. ఇప్పుడు పరమధ్యాననిష్ఠుడైయున్నాడు వీనిధ్యానము నేరీతిగామాల్తు కానీ మన్మథమహారాజాకలఁడుగదా నేను వసంతునివలన సృజింపఁబడిన వాసంతిన్నై యుండ్లి

కంతు మహారాజు సేవజేయుటయు అతని ముదలనిర్వహించుటయు విధికదా వీని నావలనఁజిక్కించుకొనలేకపోదునా.

మన్మథు—వాసంతీ! నీకుభయమేల నేనుమెల్లగా వీనిపై బాణప్రయోగంబుసేయుచుండెద నీవు ముందుగా అంగసంయోగాదుల కారంభింపక మధురగానాదులచే యోగనిద్రనుండి లేపుము ఎట్లుండెకురాదుచూచెదము.

వాసంతి—చిత్తము మన్మథమహారాజా!

పాట. పీలు.

రారాయిటురారా రాజకుమారా
సౌరైననీమోము చందమామరా॥ రా॥
ఇక్కడనొక్కముద్దిచ్చి లేవరా
చక్కనినీమోవి చక్కెరతీవి॥ రా॥
ఇతరులనేనెల్ల నిటుజూడవేరా
ప్రీతమిదినిన్నే నే వలచితిగదరా॥ రా॥

బుద్ధ—ఎవ్వరది ఏమియమ్మలారి కొంచెముదూరముగాపోయి నేడ్నైన నీవేడుకలుచూచుకొనుము ఇచ్చట ప్రయోజనములేదు అమ్మా మాతల్లీ నీపాదములకు మ్రొక్కుచున్నాను.

వాసంతి—హరిహరిహరీ ఎంతనిర్దయుఁడవు జీవహింసాపరుఁడవుగా గన్పట్టుచున్నావే నీదిహృదయముకాదా నల్లశిలా నీకైవలచి నీమనోహరాకారమువలన నాకర్షింపఁబడి నీయొద్దఁజేరి ఇతరులజేరను నిన్నే కలసెదనని వ్రతమవలంబించివచ్చితినే అట్టి నను తల్లీ అమ్మాయని నిరాకరించిన నీయట్టికటికి యెందైనఁగలఁడా నీవు నన్నిప్పుడే పరిగ్రహింపవేని యీ రేల పూలచెట్లక్రిందఁబడియున్న చితుకులంచేర్చికొని నీయెదుటనే మరణమునొందెద ఈహింసవలన నీవుకృతార్థుండవగుదువుగాక.

మన్మథు—(తనలో) ఈజగన్మోహినియగు వాసంతి యెదుటనిలచియుండగా నాకోదండంబునుండి పుష్పబాణపరంపరలు గురియుచుండగా వసంతుఁడుపన్నిన ప్రద్యుమ్నవ్యూహంబున శుకపికశారికామయూరబంభరాది సేనాసమూహంబునట్టనడుమంజిక్కువడియు మలయమారుతగంధగజంబుపై దుముకుచుండు చలింపకయున్న వీనిమనస్సు నేవిధంబున జయింపంగలను కానీ యెట్లుండునో చూచుచుండెదను.

పాట. హిందూస్థానీకాఫీ.

వాసంతి— వన్నెకాఁడా నిన్నే కోరితి నాకన్నులాన కౌఁగలీరా॥ వన్నె॥
చిన్నదానా నన్యమెఱుఁగరా నాచిత్తము నీవిత్తమేరా॥ వన్నె॥
దేహ మెల్లపులకరించెరా ఓమోహనాంగా ముద్దివ్వరా॥ వన్నె॥

అని దగ్గిరకుజని ముట్టుకొని ముద్దుబెట్టుకొబోవుచుండగా.

బుద్ధు—(దండమును అడ్డముగాబట్టి)

క॥ పొలతీయేటికితొందర
కలరెందఱుకోరితేని కాంతులుజగతిన్
వలదువలదు వలపుగొనని
యతినివలవంత పెట్టనగునేనీకున్॥

అదియుంగాక నేను నిష్కాముండనై యోగనియతినున్నవాఁడను నిమిషమాత్రసుఖంబునకై నానిర్వాణానుభూతిని నీరుజేసుకొనుట యోగ్యమా నీవు నావలన సంగస్పర్శసుఖంబుమాత్రమే కాక యేమిభోగంబులనుభవించెదవు ఛీ! ఈమలమూత్రాదికోశదుర్వాసితంబగు దేహస్పర్శంబునంగలుగు సుఖమెంత అది యేమిసుఖము మాయమ్మా నీబిడ్డనింగరుణింపుము.

మన్మథు—(తనలో) వీఁడేమి మిక్కిలి కంటివానికంటెంగూడ మిక్కిలి పట్టుదలవహించినాడే కానీ.

వాసంతి—నీవు సరసుఁడవనుకొంటిని గొల్లన గొట్టుకొనఁగా గోవులంజంపుదుర్జాతికంటెను పాపాత్ముండవు నీవేగతియని నీభోగంబుకోఱవచ్చిన నన్ను నిరాకరించి తల్లీయని ప్రశంసించితివి నీమీద నిడినచిత్తమును ఈశరీరముతో నన్యులకమ్మజాలను కావున ఇదే చిచ్చుచేర్చుకొని నీయెదుటనే మృతినొందెదఁజూడుము (అని చితుకులేరి నిప్పంటించి మంటయగుచుండగా)

బుద్ధు—(లేచి చేతులుజోడించి)

ఉ॥ ఏదృఢశక్తియీజగము లెల్లను జూపునుదారవృద్ధిమ
ర్యాదలబెంచుజక్కఁడచునంతయు దానయినిండియుండు నే
భేదముదానెఱుంగక యభేదములంబొడకట్టమించు నా
కావృషశక్తితోడయిసుధాధర యాపదదీర్చుగావుతన్॥

కిరాతుఁడు—(వచ్చి) తత్క్షణమ్మచిచ్చుమీద నీళ్లుపోసి వాసంతికనెత్తుకపోవును.

మన్మథు—(తనలో) ఏమిచిత్రము వసంత మన్మథులశక్తికి మించినశక్తి కలదే ఓరీ!

దుష్టబుద్ధా నీపనిచూచుకొనుము.

(అని నిష్క్రమణము)

(రాళ్లవానకురియును మహావాయువువీచును చెట్లుపడినట్లుకనపడును)

బుద్ధ—ఓహో యేమి యీవాన యేమి యీగాలి యేమి యీరాళ్లు కానీ యీపాదచాటునకూర్చుండెదను నాయుద్దిష్టకార్యంబు నెరవేర్చుకొనకమున్నే యంతంబునొందెదగాబోలును ఏది యెట్లుజరిగిన నేమినేయంగలవాఁడను చూచుచుండుటయే నాపని (ధ్యానము) వాన వెలియుచున్నది. నేచి నేటికి యేడు అహోరాత్రములు నిద్రాహారములులేక రాళ్లుపడి శరీరంబంతియు గాయములయ్యె బ్రతికియుంటిగదా యీరాలిన ఫలంబులు భక్షించి యీనీళ్లు పానముచేసితినా కొంచెము శక్తివచ్చును.

(అని నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము—పురమార్గము.

(గొల్లవాఁడు, మేక, బుద్ధుడు ప్రవేశము)

బుద్ధ—(మేకను దయతోపట్టుకొని దువ్వుచుగూర్చుండును).

గొల్ల—తానెతానె నీదొమ్మదగలా అట్టామోతాయే యేనీగొంతుగ్గాయ నిన్నుతోడెలెయ్య ఇట్ట యిట్ట యిట్ట యిట్ట టుర్రు టుర్రు టుర్రు ఏఁ ఏఁ అదిగో అదిగో మల్లుమంటే మల్లవు యాచి యాచి తిరుగోసి బామ్మర్లు మట్టుకొని ముక్కూనోరూమూత్తార్రే యేచ్చేటప్డు తెలుత్తుంది వోరయ్యో వోరయ్యో అడ్డం రామోకయ్యో మేక మేక మేక పోనియ్యయ్యో తోలుకువోతావాయేంటి

(అని గద్దించును).

బుద్ధ—వెఱ్ఱిగొల్లా తొందరపడ్తావేమి మేక కాలుకుంటుచున్నది నడవలేకయున్నది నీవెక్కడికి దోలుకొని పోతావో అక్కడికి నేనుయెత్తుకొని వస్తానులే.

గొల్ల—యేంతయ్యో నీఖెందుకంతేను యినవేమియ్యా అధిగో అభాంధేటి అగంధేంటి అకాయగడ్డలేంటి అఁ అంటాగందా అఁ ఆవకాఖదేంతి సద్దిగంజికా యేంబో అన్నీశరేకాని అంతాయిసిద్ధిరం యేంతయ్యో నీఖెంధునువోవయ్యా దొంగా

లెవ్వుంఢావేఁఠయ్యా యియ్యాల యీ మేఖను కుయిక్కమన్పించాలెననా యేఁఠి
పో పోవయ్యా.

బుద్ధ—తమ్ముఁడా! నేనటువంటివాఁడనుకాను.

గొల్ల—అదిగో తమ్ముఁడా అంటూవుంఢావు ఆఁ ఆఁ అదేఁఠయ్యా నీవ్వోడవు నేనో
ణ్ని నా పెళ్లాముకూడా వత్తాందిగందా మరదలా యిఁతారా అంతావు చనే
భాగావుండదిలే.

బుద్ధ—వోసి తమ్ముఁడా నీభార్య నాకుతోఁడబుట్టువుగాని మరియొకటికాదు సంశ
యింపకుము యీ మేకను యెక్కడికి దోలుకొని పోయెదవు.

గొల్ల—(నవ్వి) ఏంఠిబాబూ యిఁకీ నేంతమ్ముఁణ్నేంది నా పెళ్లాముతోఁడబుట్టినదేఁఠి
యేపిచ్చెత్తిందాయేంఠి విడువు విడువయ్యా విడువుమంఠేను.

బుద్ధ—నేను ప్రపంచములోనుండు స్త్రీలను పురుషులను సహోదరులుగాను భావిం
చి ప్రవర్తించుజోగివాఁడను అందరు సమానమే మాఆచారమిదే కోపముచేయ
కుము ఈమేకను ఎక్కడికి దోలుకపోయెదవో చెప్పుము.

గొల్ల—అట్టచెప్పుబాబూ మరిగత్తేయ మారాజుగారు యాగం శాత్తావుండారు యి
య్యేల పచ్చువు పడ్తానంటూరంట ఆడేందా నాకుతెలియదు ఘూని ముక్కు
చెవులు నోరు అన్నీ మూసి చంపుతారు అగ్గిలో బామ్మర్లు గోట్టులుగొణిగిన
ట్టు గొణుక్కుంటా యేలుస్తారు తర్వాత తలాకాత్తంతా తింటారు.

బుద్ధ—ఎంతపాపము! ఎంతపాపము! పోదాముపద రాజుగారికి కోపమువచ్చునే
మో నేనీమేకను యెత్తుకొనెదలే!

(నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము—రాజగృహము.

బింబిసారమహారాజు హోమకుండము.

(ఇద్దరు బ్రాహ్మణులు కుండమునద్ద దూరముగా నొక గొల్లవాఁడు
గిడ్డముక్రింద కఱ్ఱతో మేకను యెత్తుకొని బుద్ధుడు ప్రవేశము)

గొల్ల—ఏంఠిభాభూ బామ్మనయ్యవేసంవుండారు వక్కంటికైనా తెల్లగావుండకూడ
దంటాను అట్టే వూరికే ఖైక్కుమడితే అక్కడవుంఠయ్యా ఠోంఠి యింద

కోసమే ఒకనల్లమేకను నల్లమేతును సంపాదించాను బాభూ వకనల్లపిల్ల పెట్టింది దాన్ని దీస్కొచ్చాను దీనికి యిచ్చేదేంటో యిట్లామడేయిస్తే పోతానుబాభూ.

బ్రాహ్మ—(దగ్గరకువచ్చి) ఏమిటిరా వరహా మామూలుయిప్పిస్తాలే రేపు పోరాదా యేమి ఇప్పుడేమితొందర.

గొల్ల—బాబో యేంతయ్యా జోగయ్యచేత్తుల్లుంకా గారు రాలేదుటయ్యా బాబూ.

బ్రాహ్మ—వచ్చినారు యెవ్వరైతేనేమిరా (మెల్లగా) సఘంమాది, సఘంమీదికాదు.

గొల్ల—అవునుమూని భాభూ మామూలుమాత గాదంటయ్యా వరహా అంతావేమి నా కొద్దుభాభూ మీగొల్లరిమీద మద్తుంది వరావద్దు మాడాయిప్పించండి.

బ్రాహ్మ—ఓరివెర్రివాడ నీకుతెలియదు (మెల్లగా) నీకు మాడేయిప్పిస్తాపో మేకను దించుము.

గొల్ల—జోగులయ్యగారు దింపండిభాభూ.

బుద్ధ—(బింబిసారమహారాజుకై చెయిసాచి) మహారాజా! యీమేకనెందుకు తెప్పించితిరి.

బ్రాహ్మ—యజ్ఞార్థము.

బుద్ధ—దీనినేమిచేసెదరు.

బ్రాహ్మ—వేదోక్తమంత్రములతో హననముచేసి వేల్చెదరు.

బుద్ధ— గీ॥ అయ్యయౌరా అన్నలారచూడాయాత్మయందు
కరుణయనువస్తువున్నదో కలిగెనేని
స్వప్రయోజనపరులకై స్వర్గమును ము
పాపమ్ముగలమేకలంజంపదగునె॥

పాట. ఫారసీమెట్టురు.

పాపముపాపమహో ఈపశుహింసా
ఎంతకొరకోసమే మీతమాసా యిదీయేల యేల॥
అన్యాయౌగ్యమునకేమి ఆపదజేసె
చాలాగ మూలాగ జాలిమాలి తూలి
పుత్రీ కూలగా పేరీపడా ఈలాగెం
పా వంపా మేలగునా యిదేల॥ .. పాపు॥

మఱియొకపాట. జంఝూటి.

చంపుట సులభము సాకుట దుర్లభము
తెంపున చర్మము చింపినాడులను
తెంపివహ్నిలోదింపి చిటికలో॥ చంపు॥

మహారాజా! మనుష్యులకును ఇతరజంతువులకును సుఖదుఃఖానుభవంబులయం దు భేదంబుకానరాదుగదా. ఈ మేక తల్లిగర్భంబునంబుట్టి తల్లిపాలు గుడిచి గునిసి గునిసి యాడుచు పెరిగి పెద్దదై దుష్టమృగబాధలనుండి రక్షకులు తొలగించి కాపాడగా పెరిగిపెద్దదై వేడుకతో పచ్చికమేసి జీవించుచున్నది. ఇట్టి సాధుమృగమును తుచ్ఛభోగంబులకాసపడి నవరంధ్రంబులు మూసిచంపి యగ్నిలో వేల్చుట ధర్మమా! అయ్యో బ్రతుకవలయునను ఆస దానికిమాత్ర ములేదా! ఆసమయంబునసది యెంతగిలగిలకొట్టుకొనునో ఎంతదీనధ్వనితో నేడ్చునో బ్రాహ్మణోత్తములారా! మీ రెఱుంగనిదేమున్నయది హింసకం టెను దోషముకలదా! దయకంటెను పుణ్యముకలదా మనుష్యునకుంగల విశే షమిదియేకదా.

ఉ॥ మేకనుజంపి రంభనురమించి పదంపడిక్షీణపుణ్యుఁడై
నాకమునుండిక్రిందఁబడి నక్కయొకక్కయొయ్యై జనింపఁగా
శాకలపాకలంభవ పరంపరకంతము లేక శోకమే
చేకుఱువేలపుణ్యమునుఁజేసిన ముక్తిఘటింపకుండునే॥

బింబిసా—యతివర్యా! నీసిద్ధాంతము క్రొత్తదిగానున్నయది సత్కర్మంబులు పు ణ్యంబునకు హేతువులని పూర్వమీమాంసకులు కంఠాప్తిగావచించుచుండగా వేదంబులు కర్మాచరణంబును గూర్చియేపుట్టియుండగా ఉత్తరమీమాంసయు నిషేధించకుండుటయేకాక ముక్తికిపరంపరాసాధనముగా నంగీకరించియుండ గా యోగంబు చిత్తశుద్ధికొఱకుంగొంతవరకు కర్మంబులు యోగ్యంబులేయని చెప్పుచుండగా న్యాయవైశేషికంబులు కర్మంబులను నిందించకయుండఁగా కేవలసాంఖ్యంబు నాక్షేపించి మీరిట్లుపలుకుచున్నట్లు తోచుచున్నయది పితౄచారము సత్కర్మానుష్ఠాన విషయమున నవశ్యానుష్ఠేయమని ధర్మ శాస్త్రములు చెప్పుటంబట్టి మాపెద్దలమార్గము నవలంబించి యాగముచేయుచు న్నారము ధర్మమని నాయభిప్రాయము.

బుద్ధు—దయారాహిత్యమును హింసాకృత్యమును మంచివని యనిన నారశాస్త్రములు చెప్పినను హృదయమంగీకరించునా? నీహృదయమును పరిశుద్ధిచేసుకొని ముందు దానినడిగి అదియేమి చెప్పునో విని యట్లు గా జరిగించుటకంటె ధర్మము వేఱ యొకచోటనున్న దని శాస్త్రములను వెదకి వెదకి యాచరించవలసిన పనియేమి. అదిగాక సమస్తశాస్త్రములు దర్శనములు వేదములు సర్వమును ముఖ్యమైన ధర్మములు సత్యజ్ఞానదయాశౌచంబులుగా వర్ణించుకదా దయాలేని ధర్మ మెక్కడిది శ్రీకృష్ణుడు చెప్పిన గీతోపనిషత్తులో "త్రైగుణ్యవిషయా వేదా నిస్త్రైగుణ్యోభవార్జున" అనిచెప్పలేదా. భక్తియోగములో "సంనియమ్యేంద్రియగ్రామం సర్వత్రసమబుద్ధయః । తేప్రాప్నువంతిమామేవ । సర్వభూతహితేరతాః" ఈధర్మము మీరంగీకరించదగినదా కాదా హింసకూడునని యొకరుచెప్పిరి హింసకూడదని యొకరుచెప్పిరి యీరెండును విని మీహృదయము మీకేమిచెప్పుచున్నది వాదము లెట్లుగానున్న వి సిద్ధాంతము హృదయమును న్యాయకర్తకదా తీర్పును హృదయమను న్యాయకర్త తీర్పునట్లు సిద్ధాంతము గ్రహించనియెడల హింసచేయుటయు చేయకపోవుటయు గూడ నొకని యందెట్లు ప్రవర్తించును గావున మీహృదయము చెప్పుసిద్ధాంతమును నాహృదయము చెప్పుసిద్ధాంతమును వేరైయుండవు హింస సర్వదా నిషేధమేయను సిద్ధాంతము నవలంబించుము రాజా!

పాట. మోహన.

పునర్భవంబులేక యుండమూలమైనదే
దయా దయా దయా దయా దయా॥
పరోపకారబుద్ధికిక్ సదాయుపాయమే దయా దయా దయా॥
జగంబునందుప్రాణికోటి సౌఖ్యమైనదే దయా దయా దయా॥
సదాసుధీజనాళికెల్ల శాంతిహేతువే దయా దయా దయా॥

పాట. హిందూస్థానీభైరవి.

హింసా చెడు హింసా
హింసమానియున్న వాడె హంసా పరమహంసా॥
మాంసరుచికైనపటు రిరంసపడియు చెడునట్టి
హింసచేయు నేటికి ఛీ హింసా పాడుహింసా॥

ఆరోగ్య యీమేకనుజంపి యీవేడుక కనులఁజూచెదవా రాజా! స్వర్గలోకమునందు రంభకౌగిటిలోనుండి రంభను కుంభదాసుఁడవగుటకా అరోగ్య దఃఖము (ఊర్చి) మీపాదములకు నమస్కరించెద నామనవిని విని యీమేకను స్వేచ్ఛగా నుండునట్లు విడిపింపుము.

గొల్ల—బాగుఁడది నాకూడుమూడకుద్దావా యేంటి బాబా మాకుహాట్లోమన్నే స్తావా భాభూ బాగుంఛదిలే యెక్కడధాపరించావు తెలెగయ్యా లెమ్మంటేను.

బుద్ధు—ఓరీ యిదిగో రామాడా (యిచ్చి)

గొల్ల—(పుచ్చుకొని) మనవియ్యండిభాభూ శెలవుచేస్కుంటా.

బింబిసా—(కొంతసేపు చింతించి) యీమేకను విడిచివేసితిని తోలుకొనిపొమ్ము.

(మేకతో నిష్క్రమణము)

(తెరలో)

జయజయజయ మహారాజ

జయ కారుణ్యనిధీ ధర్మరాజ॥

బింబిసా—కారుణ్యనిధీ యతిశేఖరా సర్వజ్ఞమూర్తీ దయాధర్మస్వరూపా నీకుసహస్రవందనంబులాచరించెద ఇంతటినుండి మీరుచెప్పినచొప్పున నటించెద నాకుం బలియాఘవత్సరంబుల యీడుగల పద్మయను నొకచిన్నదియున్నది దానిం బరిగ్రహించి యీరాజ్యంబును భాజ్యంబుగా నేలుము నేను నీవేషమును ధరించెదస్వామీ!

బుద్ధు—అట్లుకాదు మహారాజా నేనిదివరకు వివాహితుండనయ్యు సంసారత్యాగంబు నేసి యీవృత్తి నవలంబించినాడం గావున పునస్సంసారపరిగ్రహణంబు నింద్యంబు నేను నీరాజ్యంబున నన్యభూముల సంచరించుటకు మాత్రమాజ్ఞయిమ్ము నీ బోధించు యథాశక్తి రాజ్యంబు సేయుచు దయాసత్యశౌచంబులు విడనాడక హింసయనునది నీరాజ్యంబున లేకయుండునట్లు కట్టుసేయుము.

బింబిసా—అప్పుడప్పుడు దర్శనంబిచ్చుచుండుడు మీరుకోరినట్లనే యీయరణ్యంబున నెచ్చటనేని దేవతవారి యాజ్ఞచెల్లనలసినదిగా కట్టుచేసెదను స్వామీ.

బుద్ధ—నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

(అని నిష్క్రమణము)

బింబిసా—ఓంటరిగా బ్రాహ్మణోత్తములారా! యింతటినుండి మన రాజ్యమంతయు హింసారహితమై యుండవలయు దేవర సెలవిచ్చినకథంబున బౌద్ధమతవ్యా

ప్తిసేయింపవలయు.

భాగ్యహ్మ—అట్లు గానే జరుగును. (అని అందరు నిష్క్రమణము)

సప్తమాంకము.

ప్రథమరంగము—పద్మాపురము రామగిరిక్షేత్రము

మిశ్రవిష్కంభము.

(బుద్ధ శిష్యులు, దయానందుడు ప్రవేశము)

దయా—ఓహో మహానుభావులై భగవంతులని పేరువడసిన శ్రీసర్వజ్ఞ బుద్ధదేవుల వారు దక్షిణాపథంబున దమ మతమును వ్యాపింపఁజేయుటకుఁబోవుచు దమ శిష్యులమైన మాలోఁగొందఱిని బశ్చిమంబునకును గొందఱినిఁబూర్వదిగ్భాగంబునకునుఁబంపి నన్నును యోగానందుని నుత్తరాపథమునకుఁబంపిరి యోగానందుఁడు కాశిలోనన్ను విడిచి కాశ్మీరంబునకుంబోయెను నేనీరామగిరికి వచ్చితిని ఇచ్చట యీకార్తీకమాసములో నీపద్మాపురంబున నన్నుగలిసెద నని చెప్పియుండియు నింకనురాలేదే.

(సత్యానందుడువచ్చును)

దయా—ఓహో సత్యానందులవారా నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

సత్యా—ఓహో దయానందులవారు ఇచ్చటనేయున్నారే నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

దయా—అయ్యా! మీరుదయచేసిన యెల్లరాజ్యములందును జయసిద్ధియేకదా.

సత్యా—సుగతకటాక్షమువలన సర్వసిద్ధి.

దయా—మీరేయే దేశములనుజూచితిరో సెలవిచ్చెదరా.

సత్యా—చాలదేశములఁజూచితి మీతోఁజెప్పఁదగిన యొకశుభవర్తమానముగలదు వింటిరా.

దయా—సెలవిండు, ఏమిటి.

సత్యా— క॥ దేవియశోధర మనజీన
దేవిఁ విడనాడి దుఃఖితీవ్రతయుడుగం
డావెడలె దండ్రియింటికిఁ
భోవేగమె సౌగతుండుపుల్లైనటుమహీశ॥

దయా—ఆహా! యెట్టిసుభవర్తమానము వింటిమి.

సత్యా—అయ్యా! ఆచిన్నవాని చక్కఁదనము చెప్పనలవికాదని నేవింటిని.

దయా—ఎన్నినాళ్లైనదో అయ్యా.

సత్యా—మఱి కేవల ఒంటిసారి రాజగృహమునకు రాకముందేనా.

దయా—అటులైన సుగతులవారు కపిలవస్తుపురమువిడిచిన రెండవమాసము మాసమునకే అయియుండును అదిగో యోగానందులవారుకూడను వచ్చుచున్నారే ఓహో యోగానందులవారు కాబోలును నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

యోగా—దయానంద సత్యానందులవారు ఇరువురు నిచ్చటనేయున్నారే నిర్వాణ్ నిర్వాణ్.

దయా—మీరువెళ్లిన సర్వస్థలములయందును జయసిద్ధియేకదా.

యోగా—సందేహమేమి జయసిద్ధియేకాని మీకుతెలియఁజేయవలసిన యొకవిశేష మున్నది.

దయా—మీనోట విననిచ్ఛయించెదము త్వరగా సెలవిండు.

యోగా—చెప్పెదగాని మతబోధార్థము సత్యానందునిం బంపుము పొద్దెక్కుచున్నది.

దయా—సత్యానందులవారు ఈదినము మతబోధార్థము దయచేయవలయును.

సత్యా—చిత్తము (వెళ్లును)

యోగా—సీ॥ మునుసుగదె దివ్యనామ గానసుమార్తి
సుప్రసిద్ధమహారాజుఁ గూడినావె
స్వామిని వినాశసుఖంబు సేరిమిగాన
లోకక్కు మొగిదిక్కు దానెక్కువెక్కుడయ్యె॥

దయా—అయ్యా! యెందుకుపద్యించినారు.

యోగా—క॥ భగవత్పత్నియౌ యశోధర
సన్మైనక్లేశయించిదుఃఖసాగరమున నీ
దగలేకయున్న దేవి
తిననైనను సుగతునటకు దెమ్మనిపనుచున్॥

దయా—శ్రీమతి యశోధరాదేవికిఁ గుమారుఁడుగల్గినాఁడటఁగా.

యోగా—అవును నేనుజూచితిని ఇప్పుడా చిన్నవానికారేండ్లున్నవి అహాహా ఆచి న్నవాని చక్కఁదనమెన్నఁదరమా.

దయా— వీ రేమో.

యోగా— రాహులుఁడు.

దయా— బహుశః మన దేవర యొక్క రూపరేఖావిలాసములతోనే పుట్టియుండును.

యోగా— సందేహమా విను.

చ॥ హలకులిశాంకుశాదిక సమస్త శుభాంకములం గరాబ్జ సం
కలితములై మెఱంగు నలి గాంచెడు యమ్మనోహరంబు వి
మలదయలంటుత్తిరెన కమలాక్షుల యందును గాంచు పుత్రుఁ డం
జలులు నిడంగ లైమెసఁగఁ జేతులు జానువుదాఁకు నేమనన్॥

దయా— ఇప్పుడు చిన్నవాఁడును దల్లియు నెక్కడనుండిరో.

యోగా— ఈకార్తికములోనే కపిలవస్తుపురంబునకు అత్తవారింటికి వెళ్లుటకు యశో
దు యశోధరాదేవి పుట్టినింటనే యున్నది. నన్నుఁ బిలిచి యిట్లుగాఁ జెప్పినది.

దయా— యేమని చెప్పినారో చెప్పుము.

యోగా— ఉ॥ నా పెనిమిట్టి విడచి లలనాజనభూషణమా వసుంధరా
లోకనమాన ఘూటి ఘుయిలోకము నాకన్న ఏనికేం మమున్
కోపె నెఱుంగ చేఁడు కిచికొంమను చిత్తముదాపు రిక్కనిల్చి అ
మ్మాకి పిఠేచె ఊరకోను మాయ సుచుండదనీ చెప్పని లేకన్॥

దయా— బుద్ధుని దర్శనము నకు మీ రామెగారితో చెప్పినారా లేమి?

యోగా— కాఁపు పెంపుడి గారితో చెప్పుము పడగా చాటుగా నుండి విన్నదికాబోలును.

దయా— ఏమని చెప్పినది.

యోగా— ఉ॥ శ్రీ ప్రభుగారు ముదము చేయవనిం బాణీక వెకిలీ సహించఁపఁగా
లేపక నాకనుం నిపు వలెక వృధాశ్యధపాలుచేసి నీ
[illegible] ప్రభాము ని దూర ముకొనన నుడించిచితిక్రియుం
[illegible] [illegible] లు నీపని నీకలిపట్లు లేవకో॥

అని నన [illegible] చెప్పినది.

దయా— విరా [illegible] కలంమునని.

యోగా— నే [illegible] బు కనరాద.

దయా— నే [illegible] ం బోయెద.

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

ద్వితీయరంగము—సుప్రభాతస్వప్నము.

(యశోధ, రాహులు[illegible])

యశో—నాయనా యేమియిది [illegible] (దృష్టిదీసి)
నాయనా మొదలు [illegible].

పాట. [illegible]—[illegible].

నాయనా [illegible]
[illegible] ॥
[illegible]
[illegible] ॥

రాహు—ఏమి అమ్మా! [illegible].

యశో—ఏమిటి నా[illegible] [illegible]
గుమున్నావుగదా [illegible]. —కమలా!

కమల—అమ్మా! [illegible]
యేవో [illegible] అయ్యగారి
అంటు[illegible] [illegible].

యశో—తాతయ్యగారి చిన్న [illegible].

రాహు—అమ్మా! [illegible] నాకంతా
ఏ [illegible] కంటే [illegible].

యశో—కమలా!

కమల—(వచ్చి) అమ్మా యేమిపిల్చినారు.

యశో—కొంచెము మంచినీళ్లు తెమ్మా నాయన[illegible].

కమల—(రాహులునకిచ్చి [illegible]) [illegible] పుక్కిలించు
ఇదిగో [illegible].

రాహు—బాగావుందే [illegible].

కమల—మసిల పెట్టుమన్నది.

రాహు—(నమలుచు) బాగుంది [illegible] అమ్మా [illegible]
నావల్ల.

యశో—నాయనా [illegible] దిగాని [illegible] చెప్పవూ.

రాహు—ఏమిటేసి [illegible] యెమిటో అప్పచ్చి అని [illegible] నోట్లో వేసుకున్నాను [illegible] అమ్మా [illegible] వాడూ [illegible] అగుమిటం తేను మాంసమంతాడే.

యశో—ఏమి నాయనా [illegible] మాంసము [illegible] మన యింటిలోనికి అది రానీక [illegible] లేదు నాబాబూ.

రాహు—[illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible] పిల్లలు [illegible] చంపితినదాని [illegible]

యశో—[illegible]

రాహు—[illegible]

యశో— ఉ॥ ఏమని [illegible] నా! [illegible] చేసిన [illegible] ముననిన్నె నన్నె న
[illegible] దాత్మ [illegible] యశో
[illegible] ఉంటివు అట్టివాడవైన॥

రాహు—[illegible] నాయితం [illegible] చెప్పవూ.

యశో—నాయనా [illegible] చెప్పుమరాతండ్రీ (దుఃఖము).

పాట. [illegible]

రాహు— [illegible] యుంది [illegible] అమ్మా
[illegible] అమ్మా
[illegible] పోయుండే
[illegible]
[illegible] అమ్మా [illegible]॥

యశో—గుమ్మపాలెక్కడ యిప్పుడుదొరుకుతవితండ్రీ.

రాహు—ఏమీ.

యశో—తాత్తయ్యగారి ఆవునూడలను విడిచివేస్తివి కుడుచుకొనిపోయెను.

రాహు—దూడలూ వాటి అమ్మలదగ్గరకే వెళ్లి కుడుచుకున్నా యే.

యశో—మనకు పాలేలాగుతండ్రీ.

రాహు—మరెట్లా.

యశో—కొన్ని మనముపితికికొని కొన్ని వానికి వదలిపెట్టవలయును.

రాహు—అట్లాఅయితే సరే నేనూ ఇకనువిడువనూ సగంపాలు దూడలకిమ్మని తాత యాగారితో చెప్పుతాలే.

యశో—నాయనా అచ్చనగూర్చినాయరా తండ్రిగుణాలే అడుగునదేమున్నది.

రాహు—తండ్రేమిటీ చెప్పవుగా ఊ.

యశో—ఏమి చెప్పుదు నాయనా.

పాట. కనాడా.

నడువలేనురా తండ్రీ॥ నుడు॥

నడుగేయిలేచినన్ను విడిచిపారిపోయెరా॥ నుడు॥

నేనెంతనిర్భాగ్యురాలనో నాయనా॥ నుడు॥

దీనురాలనగుచునేనీనోటితో ననీకు॥ నుడు॥

అమ్మో దౌర్భాగ్యదశ పూర్వజన్మమందు నేనెంతపాపముచేసుకొంటినో నా ముద్దుబిడ్డ పెదవిగదల్చి నాయనా అనుచుండగా వినుభాగ్యమునాకిప్పటికి లేకపోయెనే అఖండజ్ఞానసంపన్నుడై యెక్కడనో బహుశిష్యావృతుడై యున్నట్లు వినవచ్చెడిని యీబిడ్డను ఏడీనాయనాయని యడుగుచున్నాడే దుఃఖాగ్నిలో సమిధలువేసి ప్రజ్వరిల్లజేయుచున్నాడే ఏమిగతి ఎటులైన నాప్రాణవల్లభుని నొకసారి నాకన్నులంజూచినఁ జాలునే నాబిడ్డనికితడేమీ తండ్రియని చెప్పియొప్పించి నాప్రాణంబుల విడచెదంగాక (అని) కమలా యిటుపద్దిగూర్చుండుము.

కమల—ఏమి సెలవు.

యశో—కమలా! ఇదిగో ఎవ్వరికినిదెలియకుండ మన ఉదయన అన్నయ్యనిటుబిల్చె దవా.

కమల—(వెళ్లి ఉదయునితో వచ్చును)

ఉద—అమ్మాయీ! యేలనన్ను బిల్పించితివి.

యశో—అన్నా నాదురవస్థ నీకుం జెప్పవలసినదేమున్నది. రాజకుమారులు గయా సమీపంబున వటవృక్షముక్రిందనున్నారట ఆమహానుభావునితో నేను జెప్పినట్లు కొన్ని సంగతులుచెప్పి మనసు కపిలవస్తుపురంబునకుం ద్రిప్పఁగలవాఁడవు నీవేయని నమ్మిపిల్పించితిని నేనును రేపుబయలువెడలి రాహులునితో గపిలవస్తుపురంబునకుఁ బ్రవేశించెదను. నావచనంబులుగా ఈమాటలను జెప్పుము.

సీ॥ చిక్కారికట్టిన చింతకాయలతల కట్టుతో నెన్నాళ్లు నెట్టికొందు
వ్రితపట్టితాల్చిన ముతకజిల్లెడునార వలువతో నెన్నాళ్లు నిలచియుందు
కొలపోసిరెండుపూటలకద్దసేరావు పాలతో నెన్నాళ్లు బ్రతికియుందు
మూలగాబడియుత్త నేలపైకొంగిడి మైవాల్చి యెన్నాళ్లు మనిసహింతు

గీ॥ ఇదిపగటివేళ యిదిరేయి యిదియుదయము
ఇదిగదా యస్తమయమనియెఱుఁగకొక్క
సరిగ నేడ్చుచు నెన్నాళ్లు చావకుందు
దయగలదయేనియిమ్ము నీదర్శనమ్ము॥

ఇంకను.

సీ॥ ప్రేమతో నాపేరు జెట్టిపల్కించిన చిల్కలన్నియు జెట్లఁజేరెఁజుమ్ము
ఆటకై నాకొంగు నంటిరాఁదోలిన హంసలన్ని కొలంకు లందెననుము
కోడిగానము నాదు కొప్పుపైనాడించు నెమలిపిల్లలుదారెనింగికనుము
గిఁకురించిచెవియొద్దఁ గిచకిచలాడించు గొఱవంకలుఁ పాలాల కరిగెననుము

గీ॥ కోరినాచేతఁబాడించు కొన్నవీణ
సాలెపురుగులగూళ్లతో జాలనిండి
మేడగదిలోన మూలవ్రేలాడుననుము
యువతిజీవచ్ఛవంబయి యుండెననుము॥

మఱియు.

సీ॥ చిన్ననాడేనీదు చేతిప్రసాదంబు స్వీకరించినదియీశిష్యురాలె
వయసువచ్చినవెన్క వదలకనీపాద సేవజేసినదియీశిష్యురాలె
అనుభవంబుననిన్ను నంటుచుదనలోనఁ జేర్చిపట్టినదియీశిష్యురాలె
మున్ముందుగానె నీమూలానవైరాగ్య సిద్ధిగాంచినదియీశిష్యురాలె

గీ॥ చెక్కిలిపదంబు పెట్టవే ఒక్కసారి
యనుపదద్వయము మీరెంటికిని నడుమను
కూర్చితివి రెండువర్ణముల్ కోర్కెదీర
నవి యొకడసారి యోగమాయని యెననుము॥

పదపడి.

సీ॥ అర్ధరాత్రిని భార్యకావంత జెప్పక తారు లేకాఁబోలు దయయనంగ
ఎన్నటికాత్మని న్నెడఁబాయనని చెప్పి జరుగు లేకాఁబోలు సత్యమనఁగ
ఆలిమూలాలి చేయటు ద్రోచి మెత్తచా టిడుటకాఁబోలు నహింసయనఁగ
తల్లిఁదండ్రిని సతిఁదనయు నాత్మఁదలంప మానుటకాఁబోలు జ్ఞానమనఁగ

గీ॥ మూఢురాలను దుఃఖసముద్రమందు
మునిగియున్నాను నాకొక్క ముక్కతనదు
పుణ్యమయమగు నోటితో బోధఁజేయ
రాదుగాబోలునని చెప్పిర మ్మహాత్మ॥

మనసు నిలువక మఱియొకటి చెప్పెద వినుమనుము.

మీరు జన్మించిన యేడుదినములకే మీతల్లిగారు మాయాదేవి స్వర్గస్థురాలైనది మీవలన గర్భంబుదాల్చిన యేకు నెలలకే మీసాంగత్యంబు కపిలవస్తుపురంబన ను గరవాయె మీకు నాయందు బోదమిన కుమార రాహులున కేడువత్సరంబులు నిండవచ్చుచున్నవి నాగతి యెటులుండునో చూచెదము గాకయని నిరీక్షించు చుంటి రాయేమి! అక్రోధనులని బిరుదువహించిన పెద్దలుగదా మీరు. మూఢు రాలనగు నామాటలకుం గోపింపరాదనియు మనవిచేయుదుము. అన్నా నీవువచ్చు దనుక ప్రాణంబులు నిలచి యుండునుమా త్వరగా జయసిద్ధింగనుము.

ఉద—చిత్తము అట్లుగానే పోవుచున్నాను.

(అందఱు నిష్క్రమణము)

తృతీయరంగము—వటవృక్షము

(బుద్ధుడు, శిష్యగణము ప్రవేశము)

బుద్ధు—అన్నలారా! ఇటువిశుండు ప్రత్యక్షానుమానాది ప్రమాణంబులవలన మానవులకుం దెలియనసాధ్యంబగు జగజ్జన్మాదికారణంబిట్టిదని చెప్పఁబూనువాఁడు

పరమమూఢుఁడు కార్యంబుచే కారణంబుండునని తెలిసికొనుట మాత్రమే మనుష్యునకుం దెలియఁదగిన విషయము అదియొకించిద్‌జ్ఞత్వము సర్వకారణము దృష్టాంతరహితముగాన నవాఙ్మానసగోచరము అకారణంబగు కారణంబగు కారణము సత్యము ఏకము నిత్యమును జ్ఞానరూపంబునైయుండు దేశకాలనిమిత్తంబులచే ననవచ్ఛిన్నంబు అదియెట్టిదియైననేమి గుణరహితమును నిర్వికారమునునగు జ్ఞానియగు జీవి పరిశుద్ధవర్తనుండై ఫలంబనుభవించుట యనుభవసిద్ధంబు శమదమాదిగుణసంపత్తిగలిగి యహింసయేధర్మంబని యెఱిఁగి సర్వభూతంబులయందును దయఁగల్గి సమదర్శనుండై కామాదిశత్రువర్గంబుచే బీడింపంబడక స్వార్థపరాయణుఁడుగాక పరోపకారపరాయణతగల్గి జీవించుటకూడదనువాఁడు కలఁడా ఎల్లదేశంబులవారు ఎల్లమతంబులవారు పరమార్థకృత్యవిచారణంబున నేకీభవించిన విషయమువినియే తక్కినమార్గములు పరస్పరవిరుద్ధంబులు మలినంబులునైయున్న యవి. ఇట్లు తెలిసికొనుటయే మోక్షము.

(ఉదయనుఁడు ప్రవేశము)

ఉద—(వచ్చి)

పాట

జోగీధర్మరాజా జోహార్ జోహార్ జోహార్ జోహార్॥ జోగీ॥
నరాధిపతనూజా జోహార్॥ జోగీ॥
విరాజన్మహారాజా జోహార్॥ జోగీ॥
అహోనాథతేజా జోహార్॥ జోగీ॥

బుద్ధ—(చూచిచేరుసట్లు) ఓహో ఉదయనుఁడు కాఁబోలును నిర్వాణ్ క్షేమమా యేమివర్తమానములు.

ఉద—నన్ను మఱచితిరా.

బుద్ధ—కాదోయి క్షేమవర్తమానములడుగుచున్నాను.

ఉద—నేను నీచెలికాడనే.

బుద్ధ—(తనలో) ఏమియిది నేనొకటియడిగిన తానొకటిచెప్పుచున్నాడేమి (ఉదయనుని చెవులవంక(జూచి) చెవులలో యేమోపెట్టుకున్నాడేమి తీసివేయుదునా (అని చేతితోదీయును).

ఉద—ఈమధ్య చెవులు జబ్బుచేసినవి వైద్యుఁడు మందిచ్చి చెవులలోనుంచినాఁడు

తీసివెయ్యవద్దు వద్దు.

బుద్ధ—నీవబద్ధములాడుచున్నావు (అని తీసివేసి) ఇప్పుడు చక్కఁగా వినఁగలవు.

ఉద—అయ్యో మీమాటలు చెవినిబడ్డతర్వాత నేనుతిరిగి కపిలవస్తువు ప్రవేశింతునా.

బుద్ధ—అవును గాని నీవుఅడిగినదానికి నేనుచెప్పనట్టి యుత్తరము లెట్లుగావిందువు పోనీ నామాటలువిననట్లయిన జ్ఞానధనము మూటగట్టుకొనియెదవు అక్కర లేదా!

ఉద—కపిలవస్తువునుండి అయిదువందలమంది తమదగ్గరకువచ్చినారు జ్ఞానధనము సంపాదించుకుని యిక్కడనేయుండిపోయినారు గదా నేనును అంతేనా.

బుద్ధ—అయిన నేమియిబ్బంది.

ఉద—అట్లాగేవినియెద గాని తమరు కపిలవస్తువున కొక్కసారి దయచేయవలయునని నాకోరిక అట్లుగానే వచ్చెదనని వాగ్దానముచేసినయెడల మీరెన్ని చెప్పినను వినియెద.

బుద్ధ—అట్లేచేసెదను గాని యేమితొందర.

ఉద—అయ్యా యశోధరాదేవిగారిట్లుగాచెప్పిరి (చిక్కారికట్టిన మొదలు నాల్గు సీసములు తుదివ్యాము చెప్పును).

బుద్ధ—ఉదయనా నేనయిదారుదినములలో వచ్చుచున్నాడనని చెప్పుము.

ఉద—చిత్తము. చిత్తము. త్వరగా పోదునా.

బుద్ధ—మంచిది (శిష్యులతో).

అన్నలారా! నేను కపిలవస్తుపురంబునకుం బోయెద నామతవ్యాప్తియచ్చట నుంగూడ సాధ్యమైనవరకుం జేయవలసియున్నది. మీరును ఇష్టముచొప్పున నావెంటనుండుడు.

శిష్య—చిత్తము గురుస్వామి.

(అందరు నిష్క్రమణము)

చతుర్థరంగము—శుద్ధోదనమందిరము.

(యశోధర, రాహులకుమారుడు, శుద్ధోదనుడు, గౌతమి ప్రవేశము).

శుద్ధో—ఉదయనుడువచ్చి చెప్పినప్రకారము సిద్ధార్థుడు రావలసిన దినములిదేకదా,

రాహు—సిద్ధార్థుఁడెవ్వఁడే అమ్మా.

యశో—నాయనా నిలువనివ్వవుకదా వచ్చునుగా చూచెదవుగాని తండ్రీ ఏమియేడ్పి స్తావు మీనాయనగారే (కన్నీళ్లుపెట్టుకొను ముందుగాబిడ్డనితో నిలుచుండును).

(తెరలో)

శ్రీమన్మహారాజ రాజకిరీటవిరాజిత పద్మరాగ నీరాజితచరణయుగళ దివ్య జ్ఞానవిభవాభిరామ దయాసత్యశౌచాద్యనంత కల్యాణగుణసమేత అహింసా ధర్మసంస్థాపనాచార్య ఆదినారాయణ నవమావతార నిఖిలదేవగంధర్వ యక్షకిన్నరకింపురుష సంస్తూయమాన మనోవాక్కాయశక్తి సంకలితపరమ తత్త్వప్రకాశక జగద్దీపక ధర్మజ్ఞ సుగత సుమంతుభద్ర భగవత్ మారజిత్ లోకజిత్ జిన మాయాదేవీతనూజ శౌద్ధోదని గౌతమి అర్కబంధు ముఖబిరుదాంకితుండగు యతిశిఖామణి బుద్ధదేవ సిద్ధార్థ స్వాములవారు వచ్చుచున్నారు.

యశో—(రాహులుం బ్రక్కనుంచుకొని సిగ్గుతో భయముతో కంపముతో దుఃఖముతో అడుగులు తడబడ ముందుకునడచుచుండగా)

బుద్ధు—(పరిమిత శిష్యులతో వచ్చును).

శ్లో॥ దయాసిద్ధిరేవాస్త్వహింసాస్తులోకే
సదాస్తిస్వశాంతిస్వనీతిస్సదాపి
స్వరాదిప్రసక్తిఃపునర్జన్మహేతు
ర్భజధ్వంనిరాకారనిర్వాణమేకమ్॥

యశో—(ఏడ్చుచు బిడ్డను పాదములమీదవైచి బుద్ధునింగౌఁగలించుకొనియుండును).

పాట

నాధా నాధా నాప్రాణనాధా
నాటికి నేడాదర్శనము॥ నాధా॥

(తలయెత్తిచూచి)

మేలైనకాశ్మీర శాలుగప్పినమేను
రేలాయెూర్చెను యిట్టిత్రోలుగప్పటకు॥ నాధా॥
కలవిప్పినిదుర బొమ్మని నాకుసెలవిచ్చి
గడిగుమ్మముమదాట గాల్లెటులాడే॥ నాధా॥

ఎఱుఁగుదువేకదా యేనూఁగర్భిణినని
పురమైనదాటించి పోవైతివిగా॥ నాధా॥
మగబిడ్డబుట్టిన మాటైనదెలిసితో
తగదాయెనా నీమతంబేమిమతమో॥ నాధా॥

బుద్ధ — ఎందుకుదుఃఖించెదవు కర్మవశంబులై సుఖదుఃఖంబులుండు కామినీ నీవును సౌగతంబుపూని జ్ఞానంబున నిర్వాణంబునందుము శిష్యగణంబులతో నిన్నును లెక్కఁగొంటిని కపిలవస్తుపురంబందేయుండి స్త్రీజనంబుల కహింసాదులుపదేశించుచుండుము నీకుపదేశంబుజేయుకొరకును పురజనులకు నామతంబువెల్లడిచేయుటకును రెండు మాసంబులిచ్చట నేయుండెద. లోపలికేఁబొమ్ము.
రాహులునిలేవనెత్తి (ముద్దుపెట్టుకొని)

చ॥ ఎఱుఁగుదునీవునాతనువ వేయనియేడ్చెద వేలయూరకో
మ్మెఱుఁగవులోకయాత్రిత్వదభీప్సితసిద్ధిఘటిల్లు రాజవై
ధరఁబొగడొందినామతము దప్పక యేలుముకొల్వుగద్దెపై
పరతరసౌఖ్యహేతువగు బాటకుజేరెదుగాక రాహులా॥

(ఇద్దఱు నిష్క్రమణము)

—(దుఃఖము) నాయనా నీకీమాపెక్కఁడవచ్చినదోయి అహో దైవమా నాకేమిగతి చెప్పెదవు బిడ్డా నీవేయేడుగడయని నమ్మితిగదా నాకన్నులుచేసుకొనినపాపము నిన్ను సింహాసనంబునం గూర్చుండఁగాజూడనైతిగదా.

ద్ధ— క॥ అమ్మాయేటికిదుఃఖము
నమ్మితిజగమెల్లనేలజాలినవాఁడుఁ
బొమ్మయనుకొమ్మునిర్వా
ణమ్మునుజెందంగఁగలఁడె జ్ఞానరహితుఁడై॥

దయాసత్యశౌచాదివిహీనుండై స్వార్థపరాయణత్వమున సింహాసనస్థుండగుటచే బుద్ధత్వమ్మీడితుండుగావుట యెన్నటికిందప్పదు నిరాకార నిరామయంబగు నవ్యయపాదనంబగు మార్గంబిదియని నమ్ముము నీవుదుఃఖింపఁబనిలేదు దయాహింసావర్జనంబులు ఆచరణంబునను బ్రచారణంబునను బరమధర్మంబులని స్త్రీ సముదాయంబుల కుపన్యసించుచు నీగోడలితోడంగూడ జీవితంబుంగడుపుము. అదిగో అయ్యగారువచ్చుచున్నారు.

గౌత—(లోపలికి వెళ్లును)

శుద్ధో—(వచ్చిచూచి తలయూచి కొంచెమాలోచించి దయతోను దుఃఖముతోను కోపముతోను).

ఉ॥ ఔరకుమార చేసినమహావ్రతముల్ జపహోమదానముల్
భూరిధరామరప్రతతి పూజలునాకిటువంటిపుత్త్రినిం
గూరిచె నేరదండమును గుండికగంతయుబొంత దాల్పగా
గోరికయెట్లుపుట్టె రిపుకోటికిగోరికదీరనేటికిన్॥

బుద్ధు—(తండ్రిపాదములకు నమస్కరించి)

క॥ పరమార్థ మొకటిచెప్పెద
పరలోకము లెల్ల సకలబాధలకొరకే
తిరమైనదిజన్మపరం
పరనుందనిముక్తి లోకపాలకతండ్రీ॥

ఈతుచ్ఛభోగంబులవలన నేమిప్రయోజనము వేయిమాటలేల సప్తద్వీపములం బరిపాలించినను మనుజుని యాశకుమేరయున్నదా ఏల ఈయాశ పరోపకారచింతయేకదా పుణ్యంబు ఇంద్రియనిగ్రహంబును శమదమాదిగుణసంపత్తియు సమదర్శనంబును భూతదయయు అహింసయు బ్రహ్మజ్ఞానసాధనంబులై మోక్షంబు నిచ్చుగావున నేజేసినతప్పులేదు క్షమించి నామార్గము నెల్లరునవలంబించునట్లనుగ్రహింపుము. శాంతి శాంతి శాంతి.

యశో—(బాలునితో వచ్చి, మంగళమిచ్చును)

పాట. సురటి.

సదాస్తుశుభమంగళమ్ - నిరాకులమ్
ముదాదితిప్రగుణ - భిదానిరర్గళమ్॥ సదా
దయాసత్యశౌచభూషితాయ - భయభ్రాంతిశంకారహితాయ
గయాకలితసౌగతసుమతాయ - గయావటసమీపస్థితాయ॥ సదా
తథాగతాయధర్మరాజాయ - పదాగ్రపతితసకలరాజాయ
విదారితాంబుచరధ్వజాయ - వదాన్యశుద్ధోదనతనుజాయ॥ సదా
సమస్తజనసుఖసాధనాయ - ప్రమాదాదిదుర్గుణమథనాయ
శమాదిసద్గుణధనాయజినాయ - రమాధీశనవమావతరణాయ॥ సదా

బుద్ధనాటకము సంపూర్ణము.